

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 4 (493), April, 1989, Vol. XLII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, м-р О. Коваль,
проф. д-р В. Косик, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий

Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1989 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	65 дол.	35 дол.	6 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	65 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	200 б.фр.
Вел. Британія	27.50 ф.	15.00 ф.	3.00 ф.
Канада	65 дол.	35 дол.	6 дол.
США	60 дол.	32 дол.	6 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	12 н.м.
Франція	300 фр.	175 фр.	30 фр.
Швеція	300 кор.	175 кор.	30 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І ТВАР-
ЧЕСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 4 (493)

КВІТЕНЬ, 1989

Річник XI

Зміст IV-ої книжки

У 175-ліття з дня народження

Тараса Шевченка

Проф. д-р Юрій Бойко-Блохин: ШЕВЧЕНКО І МОСКВА (Продовження, 2)	387
Д-р Олег Романишин: ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	400
Петро Одарченко: ТРАДИЦІЇ ШЕВЧЕНКА В ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (Закінчення, 3)	415
Володимир Жила: «ДАВИДОВІ ПСАЛМИ» — РЕЛІГІЙНА ЛІРИКА ШЕВЧЕНКА	421
о. проф. д-р І. Музичка: ДИТИНСТВО І ЮНІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	432

В Тисячоліття Хрещення України

о. д-р І. Ортинський: ТАЄМНИЦЯ УКРАЇНИ (Продовження, 9)	443
— СЛОВО ПРЕЗИДЕНТА НІМЕЦЬКОЇ ЄПІСКОПСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ	452
— СЛОВО КАРДИНАЛА ФРАНЯ КУХАРІЧА	454

Питання національного визволення

Володимир Мазур: СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНІ І В ІМПЕРІЇ ТА НАШІ ЗАВДАННЯ У СУЧАСНУ ПОРУ	458
Омелян Коваль: СЬОГОДЕННА УКРАЇНА І ЗАВДАННЯ СКВУ	470

З дому неволі

— ВАСИЛЬ СТУС У ЖИТТІ І ЛІТЕРАТУРІ	481
А. Пашко: І ЗУСТРІЛИСЯ ВТРЕТЄ	481
Євген Сверстюк: ВІРШ ПРИСВЯЧЕНИЙ СЛ. П. ВАСИЛЕВІ СТУСОВІ	486
Михайло Осадчий: ГРОМОВЕРЖЕЦЬ (У лавровий вінець Василеві Стусу)	488
Паруйр Айрик'ян: ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ГЕН. СЕКР. ЦК КПСС ГОРБАЧОВУ М.С.	489
В. Чорновіл: «ДУШОГУБ». ЧИ КЛАСИК СОЦРЕАЛІЗМУ?	491
— НАЙНОВІШІ ПОДІЇ У КИЄВІ І ЛЬВОВІ	495
— МАСОВЕ ВІДЗНАЧЕННЯ АКТУ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ У ЛЬВОВІ	495
— ІСТОРИЧНИЙ АКТ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ	496
— «КАРБИ ГІР» — НЕЗАЛЕЖНИЙ АЛЬМАНАХ НА ПРИКАРПАТТІ	498
— ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРЕБУДОВИ	500
— ЗАКЛИК ДО РОСІЙСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ	505
— ПОМЕРЛА КЕРСНОВСЬКА ІРИНА МИКОЛАЇВНА	507
— ВІСТКИ З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ	508
— ТОВАРИСТВО «СЛАВУТИЧ» У МОСКВІ	509

Некрологи

СЛ. П. ПРОФ. Д-Р БОГДАН РОМАНЕНЧУК	510
СЛ. П. ІНЖ. ПАВЛО ШЕВЧУК	511

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Михайло Дмитренко: «НА ОЛИВНІЙ ГОРІ», олія, 1985 року.
поліхромія з церкви св. Юра в Нью-Йорку

З нагоди Воскресіння Христового вітаємо традиційним Христос Воскрес! – Воскресне Україна! волелюбний український народ на Батьківщині і в розсіянні, Голів і Ієрархів Українських Церков, Голову й Провід ОУН, Голів і Членів УДП, АБН і СУВФ, Співробітників, Передплатників, Кольпортерів і Жертводавців нашого журналу, і всім бажаємо щасливих Свят Воскресіння Господнього та всього найкращого в дальшому ході життя і розвитку праці на суспільній ниві нескоримого українського народу!

Редакція, Адміністрація і Друкарня
УВС і «Визвольного Шляху»

В 175-ліття з дня народження
Тараса Шевченка

Проф. д-р Юрій БОЙКО-БЛОХИН

ШЕВЧЕНКО І МОСКВА

*Передрук довшої праці Шановного Автора, надрукованої у книзі
 «ВИБРАНЕ», том III, Мюнхен, 1981, за згодою Автора
 (Продовження, 2)*

В поемі «Невольник» є місце, що нагадує ці рядки. Але там цю думку подано яскравіше, експресивніше:

Ляхи були, усе взяли,
 Кров повипивали! . .
 А москалі і світ Божий
 В пута закували.

Це сказано не лише на підставі народнього відчуття, але й на підставі знання історичних фактів. Тут промовляла до поета і кров українських дітей, вирізаних московським військом у Батурині, і пограбування «православним воинством» церков Божих за те, що вони «мазепинські». Висновок поета настільки невблаганно прямолінійний, що російський перекладач «Невольника» сов. поет Асєєв вирішив удатися тут до цілковитого фальшування думки й образу поета. Вищенаведені рядки в «перекладі» Асєєва звучать:

Шляхта была и все взяла,
 Кровь повыпивала!
 А царица даже воздух
 В цепи заковала.

(Т. Шевченко, Собр. соч. в пяти томах. Москва 1949, т. I, стр. 278).

1843-1845 рр. були для Шевченка роками остаточного духовного визрівання. В цей час визріло до кінця і залишилося незмінним на протязі всього його життя ставлення до Москви. Як колишній кріпак, Шевченко міг глибше, ніж наші діячі-поміщики, усвідомити всю істоту того нещастя, яку принесло Україні московське панування. Знищення решток державного устрою Гетьманщини

лучилося із остаточним впровадженням і зміцненням кріпацтва. Національне поневолення оберталось своїм соціальним боком до селянства, козацтва і найбільше йому давалося взнаки, тоді як переважна частина українського панства знайшла собі місце в нових життєвих обставинах, кинулася в погоню за чинами, маєтками, швидко засвоювала все те найгірше, що створила ментальність російського кріпосника. Дух скаженої казанської поміщиці Салтичихи, що витонченими муками катувала своїх селян, запанував і на Україні.

Соціальна реакційність українського панства тих часів викликала у поета вогненні інвективи проти кріпосництва й усіляких його носіїв, незалежно від національності. Та однак стримів він в українському панстві розбудити почуття національного етосу своїм чудовим «Посланням», яке в пробудженні сумління серед українських зрусифікованих провідних елементів суспільності відігравало визначну роль на протязі ряду дальших десятиліть.

Під час подорожі по Україні Шевченко був модний скрізь у панських сальонах. Але він чув себе там дедалі самотнішим. Не можна сказати, щоб самі лише «собачники-кріпосники» оточували поета, траплялись на його шляху й чулі розумні люди. Але все таки вони були малими і духово бідними супроти нього. І не лише соціальний радикалізм поета був для них чужий, чужою була й широчінь та сміливість національно-визвольних ідеалів Шевченка.

В патріотизмі українських дідичів справді багато було плаского залюблення в самому но етнографізмі, ідеалізації мальовничого й нереального образу колишньої Гетьманщини, а протиставлення московщині, здебільшого, не підносилося вище від рівню народньої свідомості, практично ж, пристосуванням до русифікаційного курсу уряду українські дворяни ставили себе під оглядом національним на нижчий ступінь, аніж селянство, яке все таки з великою стихійною силою протистояло русифікаційним тенденціям і на яке в тих часах русифікація не мала ще ніякого впливу.

Серед українського панства Шевченко в своєму національному антимосковському радикалізмі чувся самотнім. Ніхто з його сучасників не підносився до верхівель його полум'яного антимосковського революціонізму.

Духова суголосність на ґрунті козацької романтики, з освіченим українським панством, виявилася уявною. Поетова романтика вела його до прямого зіткнення з Москвою, вела на шлях державницького подвижництва, поміщицька романтика залишилася безсилим чаїним скиглінням при дорозі. І знаменита Шевченкова поезія «Три літа» відбиває самотність поета не лише в соціальних, а і в національних ідеалах в цілому.

Що хочете,
Те й робіте —
Чи голосно зневажайте
Чи нишком хваліте.

Мої думи, — однаково,
Не вернуться знову
Мої літа молодії,
Веселеє слово,

Не вернеться! . . І я серцем
До вас не вернуся,
І не знаю, де дінуся,
Де я пригорнуся.

І з ким буду розмовляти,
Кого розважати,
І перед ким мої думи
Буду сповідати?

Так, Шевченко був самотній. Як у пустелі. Його думка ширяла в такому сміливому леті, що навіть найрозумнішим, найосвіченішим його друзям, як от Костомарову, вона немов «роздирала завісу», відкривала заховані процеси життя, і від цього їм ставало не лише «солодко», а й «страшно». На цій шпильці своєї геніяльної самотності стоїть Шевченко в своєму «Великому Льохові», через який снує золоті нитки свого впливу на українське майбутнє. «Великий Льох» — Шевченкова історіософічна синтеза. Написана ця річ в пляні іреальному й поза наявними в ту пору літературними стилями. Це є той «шевченкізм», що перші натяки на нього можна було знайти в «Катерині», що широко розгорнувся в «Сні», через прийоми іреальності убгавши в себе величезний значущий зміст, перейнятий національною революційністю, і через наскрізь умовну форму містерії цей «шевченкізм» виявляє себе у «Великому Льохові». Ця поема — шаленство форми, бездоганно чистої, філігранно витонченої, кожна найменша деталь геніяльно достосована до загального пляну іреальності. Тут «мужик» Шевченко, дійсно, дивиться вперед, відсуваючи низку десятиліть набік, розсуває, мов завісу, ті літературні стилі європейської літератури, що ще мають прийти, і стає перед нами більш сучасний і більш позачасовий, як Метерлінк. В цій формі геніяльність архітектоніки твору впливає з підкреслення жанру містерії. Середньовічне театральне дійство містерії не повинно було мати більше трьох дієвих осіб. І у Шевченка все збудоване на тріяді, яка пронизує твір:

три душі, три ворони, три лірники, три зміни дієвих осіб (четверта — поза містерією, немов вихід у світ реальний з потойбічного), три зворотні моменти української історії (Переяслав, Полтава, скасування Гетьманщини), три пори дівочого віку білих пташок — душ (дівчина на віддані, неповнолітня і немовля), тут, коли хочете, навіть три зорові контрасти: білі душі, чорні ворони, прозаїчно сірі лірники. Це повне зсунення з площини реальності, широке підкреслення умовності. І саме цей «формалізм» Шевченка дає йому величезні можливості ідейної місткості для твору і широку скалю чуттів. Та сила ворожості Шевченка до Москви, яку ми відчуваємо в поемі, впливає не з окремого того чи іншого життєвого враження, вона є виразом історичної конечності. Тільки відірвавшись від безсилої емпірики поодинокого факту, можна схопити сутність безконечного ряду фактів. Це Шевченко і робив, показуючи в містерії символічні образи душ, ворон і лірників, і розкриваючи через їхні діалоги зміст українського історичного минулого, сучасного й майбутнього. Шевченкова символіка не є символізмом, вона є шевченкізмом. Вона є до кінця іраціональна. Шевченкова іраціональність — це спосіб відірвання факту від його буденної пласкості, розкриття сутності фактів, їх історичної значенності з аспекту тривалого й суцільного історичного процесу.

Чорні ворони — це чорні духи історії України, Польщі, Москви. Це ті руїнні сили, що постійно підгризають силу і пружність народу, що вкидають його в безодню нещастя.

Але українська чорна ворона найсильніша. Вона вже тоді «шинкувала і кров розливала», коли її московська і польська посестри ще й не народилися.

Кожна з трьох ворон національно характеристична. Українську ворону характеризує дух свідомого зрадництва, скажений цинізм зрадництва, який у крові топить усе, що йому протиставиться. Образом української ворони засвідчує поет, що національна поразка України обумовлена передусім внутрішніми національними причинами. Але Україна все таки неподоланна:

Та й живучі ж, проклятуці! —
вигукує ворона.

Чорні духи сусідів допомагають їй нищити Україну. Особливо досконала московська ворона, що про її дію з подивом висловлюється українська:

І я люта, а все таки
Того не зумію,
Що москалі в Україні
З козаками діють!
От-от надрукують:

«По милості Божій
І ви — наші, і все — наше,
І гоже й не гоже!»

Ворог перемагає не тільки тому, що є свідомі зрадники, а ще й тому, що немає в українському народі до північного напасника такої загальної палючої ненависти, що пронизувала б і підсвідому сферу кожної української людини. Несвідоме сприяння здійсненню політики поневолення України є таким великим гріхом, за який душі померлих не знаходять дороги ні до пекла, ні до раю і безконечно митарствують по світу: лише коли з Великого Льоху вийде переможна воля України, коли москаль все позбирає, коли сповниться чаша терпіння народнього і прийде над ворогами страшний суд, тоді душі несвідомих зрадниць дістануться до раю.

Навіть несвідома поміч Москві в її поневолюванні України є таким же важким злочином, як і вбивство рідної матері. Так, як Марко Проклятий, за народнім повір'ям, блукає неприкаяний по світу, носячи з собою голову матері в мішку, так митарствують і грішні душі за те, що одна перейшла дорогу з повними відрами (накликання удачі) Богданові, коли той їхав присягати Москві в Переяслав, друга — напоїла коня цареві Петрові, коли той вертався після перемоги з-під Полтави. Третя душа навіть на митарства не потрапила, за її душу не борються між собою янголи й чорти, вона ближча, ніж інші душі до пекла, бо вона в своєму приязному ставленні до ворога виявила проблеск свідомости, приязним усміхом немовляти усміхнулася до «голодної вовчиці» Катерини II, коли цариця подорожувала на золотій галері Дніпром. Доля трьох душ трагічна. Трагізм у вчиненні страшного, безмірно важкого злочину сприяння ворогові, вдіяного несвідомо, отже, невинно. Цю невинність і чистоту в істоті душ характеризує те, що вони втілені в образ білих пташок.

Атмосфера таємничости, містерійности повсюдно розлита в перших двох частинах поеми (діялог душ, а потім розмова ворон). Над Чигирином, в нічному небі, мітла простяглася, земля трясеться над Дніпром і Тясмином, стогне Чигиринська гора. Природа заговорила своєю таємно-величною мовою так само, як тоді, коли народжувався й умирав Ісус Христос. Бо й тепер родиться великий визвольник українського народу, появи якого з нетерпінням чекають грішні душі і до знищення якого добирають способів усі три ворони. Це народжується нового гатунку українська людина, якій припаде завдання врятувати Україну з рабства. З розмови ворон довідуємося, що цього лицаря Івана ні підкупити золотом, ні скрутити царевими чинами, ні залякати всіма муками світу цього не можна буде. Це він розпустить «правду й волю по всій Україні»

І лише московська ворона знає один найвлучніший спосіб проти Івана-визвольника:

Поки сліпі люди,
Треба його поховати,
А то лихо буде!

Отже, відмежувати від народу і здушити лютим терором.

Але не самий лише Іван-визвольник народжується. З ним і його брат-близнюк. Цей помагатиме в усьому тільки чорним духам і стане на запеклу боротьбу проти свого лицаря-брата. Уже й зараз диво народження двох братів сколихує усім світом; сміється і ридає вся Україна, і регочеться навісна мати, «що Іванами обох будуть звати». В цьому місці поеми надзвичайна глибина прозирання поетового крізь непроглядний туман майбутнього. Шевченко геніяльно відчуває початок історичного повороту в розвитку українських національних аспірацій. Одночасно свідомий він і рівнобіжного формування ідеології ренегатства, отих сьогоднішніх землячків Диких і Коротченків, вчорашніх Виталіїв Шульгіних і Затонських, що з ними зводитиме українство смертельний бій. Тема боротьби братів, двох Іванів, геніяльно передхоплена Шевченком, стала конкретною трагічною реальністю в революційній боротьбі 1917-1920 рр., а разом з тим і одною з популярних тем української літератури. Тичина, Хвильовий, Яновський та інші постійно верталися до символіки боротьби братів, з яких один боровся за волю України.

За поемою, народжений Іван, майбутній новий Гонта, виросте колись, розпростається на весь велетенський зріст, і тоді «потече сторіками кров у синє море», як висловився поет на півтора місяці пізніше. А до того глухо на Україні. Лише могили розкопує ворог, шукаючи найбільшого скарбу України. А того й не збагне, що найбільший скарб — це воля, і якби її розкопати, то «не плакали б діти, мати б не ридала».

Як боляче відчував поет затурканість, обмеженість своїх земляків, посполитого люду! Героїчна доба гордої нескорености народніх мас, доба Гетьманщини, відійшла в минуле, і тільки відгомони її ще лунають. Поет відчував покликання відродити в народі його недавні традиції і революційну поставу. Він започатковував нову героїчну добу. А покищо його лірники символічно — «один кривий, другий сліпий, а третій горбатий». Вони криві, горбаті, сліпі духом. Вони, мов хробаки, плазують у мізероті буденщини, не здібні нічого в ній збагнути. Старі козацькі пісні й думи не будять уже в них глибоких почуттів. Їм властива ненависть і до панства, і до москалів, але ця ненависть не творча, вона не запліднена позитивним ідеалом, без історичної перспективи, тому в ній немає глузду. Тому й репліки лірників, стосовні до москалів та панства,

підкреслено безглузді. Великі степові «фігури», з яких колись давалося від запорожців населенню України сигнали про наближення татарських наїзників, викликають тепер у лірників лише тупі здогади, крізь які проглядає затуркано забобонна, безкрила, нереволюційна ненависть так до пана, як і до москаля. Може на тих «фігурах» примусять сидіти:

Може ще нестись заставлять,
Москаля плодити? —

або:

Ото потоп буде.
Пани туди повилазять
Та дивитись будуть,
Як мужики тонути будуть.

Проте почуття меншевартості підказує, що москаль або німець знайде спосіб використати й ці незрозуміло для чого поставлені фігури. Може туди «посадить москалика або німця, а москаль та німець і там знайдуть хлібець».

Розділ «Три лірники» й фінал поеми підкреслено натуралістичні в протилежність містерійному дійству двох попередніх частин. Цим оголено прозу безвідрадної, безславної сьогоднішньої дійсності. Однак закінчується поема багатомовним оптимістичним натяком на те, що світ містерійного чуда визволеної з ляху волі України ще прийде*.

В безпосередній хронологічній близькості щодо написання поруч «Великого Ляху» стоїть «Кавказ», і цю поему треба розглядати як продовження Шевченкової концепції антимосковської боротьби. Як величня ораторія звучить ця поема. Знов, як у «Сні», «Великому Ляхові» широкий синтетичний засяг; вся суть російської царської політики проти народів Кавказу відбилася в поемі. З незвичайною силою протиставлено два світи в своєму гострому контрасті. Світ російського імперіялізму і світ великих лицарів, борців за волю свого краю. З великою проникливістю в суть явищ характеризує Шевченко антилюдяну природу російської імперськості з усіма її основними атрибутами. Російська імперія для нього новітній розпутний Вавилон (про Вавилон не випадково є згадка на початку «Гайдамаків»), що для нього вже пишуться вогненні слова: «мене-текель-фарес». Надзвичайна мистецька сила й ідейна сміливість твору полягає в тому, що поет перемістив пляни показу дійсності всупереч утертим уявам. «Ци-

* В своєму трактуванні поеми «Великий Лях» деякі думки запозичуємо у проф. В. Сімовича (див. його передмову до окр. вид. «Великого Ляху», Відень, 1915).

вілізована», «християнська» Росія показана як країна дикости й витончено-цинічної антилюдяности; «дикі» ж кавказькі народи оповиті романтикою найвищого прометеївського прагнення до ідеалу людяности. «Кавказ» — поема політична, але її значення не в окреслюванні якихось конкретних можливостей політичної дії, а в створенні зовсім нового етичного підґрунтя для прийдешніх поколінь політичних борців. І тут Шевченко для свого часу був «не сучасним», бо він бачив далеко вперед і намічав перспективи для прийдешньої епохи. Тут найвлучнішим є означення його саме як «пророка».

Проте є тут і елемент політично конкретного:

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.

Це сказано у відношенні і до України, і до Кавказу. Передбачено спільну майбутню боротьбу проти загарбника.

У світлі такого сприймання дійсності і прийдешності, якою трагічною є доля українця-вояка, що йде «у різницю москалеві», безсилового протидіяти своїй жорстокій долі, як от сталося це з Яковом де Бальменом, другом Шевченка:

І тебе забрали, мій друже єдиний,
Мій Якове любий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, — не чорну, довелось запить
З московської чаші московську отруту.

«III отделение его величества канцелярии» не помилилось, коли вважало, що Шевченко був куди серйознішим ворогом Росії, ніж всі інші заарештовані в справі Кирило-Методіївського Братства. В доповіді цареві граф Орлов з ген. Дубельтом писали:

«Шевченко поміж своїх приятелів придбав собі славу знаменитого письменника українського. Тим то вірші його двічі шкідливі й небезпечні. З любленими віршами можна було на Україні поширитися думкам — про ніби бутне раювання часів гетьманщини; про щастя вернутися до тих часів і про можливість Україні існувати окремою самостійною державою» (Кониський. Т. Шевченко-Грушівський. Л., 1898, стор. 240-241).

Большевицьке літературознавство на різні лади, але постійно твердить про нібито відхід Шевченка від ідей націоналізму в міру духового визрівання поета. Цей погляд наскрізь фальшивий і не потверджується ніякими даними. Навпаки, творчість поета, не го-

ворячи вже про численні факти з його біографії, свідчить за цілком протилежне. Його любов до України в часах безвідрадного заслання виростає в найсвятіше, найпалкіше почуття, що в своєму пристрасному пориві цілком відсуває набік важке особисте нещастя і тим степенується до нечуваної сили ліризму.

В парі з цим і антимосковська постава поета виявляється яскраво так у період його заслання, як і після повернення з нього. Саме в періоді заслання Шевченко широко виявив своє ставлення до мазепинства в поемах «Іржавець» і «Чернець». Поет не вступає в дискусії з тими, що анатемують Мазепу. Для дискусії немає ґрунту. Хіба дискутують з моральними потворами, з виродками роду людського? Для них — тільки презирство й зневага. Поетова муза звертається лицем до тих, які несли на собі тяжкий хрест боротьби проти Москви.

Німбом містичного сяєва святости оточені їхні вчинки, змаги, страждання. Разом з ними, із запорожцями славного кошового Гордієнка, плаче Мати Божа, ронить сльози, мов за своїм Сином, і сльози ті божественні печуть ката, побивають Петра «на наглій дорозі»: знаряддям її святої волі стають бусурмани-турки, що змушують «християнина» Петра підписати соромний мир (облога на р. Прут).

Концепція успішної боротьби проти Москви оформляється далі через поему «Іржавець», через вказання тих історичних помилок, припускаючися яких, ніколи не можна досягнути перемоги:

Наробили колись шведи
Великої слави,
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави.
А за ними й Гордієнко,
Кошовий із Січі
Веде своїх недобитків
Та плаче, ведучи, —
Того плаче, що поради
Не подала мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати?
Ой, пожали б, якби були
Одностайне стали (Підкр. наше, Ю.Б.),
Та з фастовським полковником
Гетьмана еднали.

Полтавська катастрофа сталася тому, що

През незгоду всі пропали.
Самі себе звоювали, —

як узагальнював історичний досвід доби Руїни сам Мазепа в своїй пісні, не підозріваючи ще тоді, коли її складав, що ця «незгода» буде фатально мститися в історії України і насамперед завершить трагічно його гетьманування.

В «Іржавці» поет вказує, за якої умови можлива перемога над найбільшим історичним національним ворогом. Це не випадково кинене слово.

Ще пишучи про поему «Гайдамаки», оспівуючи перші успіхи Коліївщини, поет задумувався над причинами початкового успіху повстання. Не міг не задумуватися, бо вже і тоді стояв у двобої з могутнім колосом — новим Вавилоном. Народня поезія неясно натякала йому на причини того успіху:

Ой, у городі Батурині дзвони задзвонили,
То козаки-гайдамаки у раді радили,
Ой, у раді радили, як на Польщу стати,
Да на раді присудили *Вкраїну єднати*.

(Підкр. тут і далі наше, Ю.Б.)

Слово-ключ, здається, було знайдено. Секрет успіхів у боротьбі проти Польщі, коли та боротьба була успішна, лежав у єднанні. І Шевченко цю істину висловлює в «Гайдамаках» ясніше, ніж вона висловлена в народній пісні:

Над Тясмином,
У темному гаю,
Зібралися; старий, малий,
Убогий, багатий
Поєднались, —
Дожидають великого свята.

І коли Шевченко писав своє знамените «До мертвих і живих і ненароджених»... , то це не був якийсь безпредметний скороминущий, суб'єктивний, ідеалістичний порив. Це вже було історіософічне, проникнене витання над віками, гнівна картина національної ганьби плазування перед Москвою й Польщею нашої шляхти, яка, зневаживши закон національної єдності, ширяє в емпіреях далекосяглих наймодніших теорій, перейнятих на чужині, ідеалізує українську минувшину, а в дійсності відірвалася від рідного кореня і готує для себе і своїх дітей криваву помсту з боку «братів незрячих гречкосіїв». Примара майбутньої соціальної ворохобні, невиразні контури майбутньої далекої большевицької революції тривожать поета, наділеного геніяльно пророчим даром передба-

чення. І єдиний рятунок від цієї небезпеки, яке в «Посланії» висловлене категоричною формою морального наказу.

Таким чином поема «Іржавець», як історичний приклад невдачі, обумовленої роз'єднаністю сил, лежить на основній лінії Шевченкової позитивної концепційності в боротьбі з Москвою.

В повісті «Прогулька із задоволенням і не без моралі» знаходимо такий цікавий вислів Шевченка про революції на Україні:

«... в цьому відношенні мої покійні земляки ні трохи не поступалися жодній європейській нації, а в 1768 році Бартоломіївську ніч і навіть першу французьку революцію переважили. Одначе, чим вони різнились від європейців: у них всі ці *криваві трагедії були справою всієї нації* і ніколи не відбувались з волі одного якогось пройдисвіта, на кшталт Катерини Медічі, що допускали не раз у себе західні ліберали» (перекладено за кн. Т. Шевченко, собр. соч. в 5 томах, Москва, 1949, т. IV, стор. 275).

Повість «Прогулька...» остаточно викінчено в 1858 році. Отже, смішно було б думати, що наголошування національної єдності в національно-визвольній боротьбі українського народу було для Шевченка «проминушим настроєм». Навпаки, це була істотність його розуміння національних успіхів у боротьбі з ворогами, саме тут він бачив перевагу української історії над історіями інших народів.

Советські фальшивники, говорячи про дружбу Шевченка і Чернишевського, посилаються на слова останнього: «Малоруському селянинові не було б ані трохи («ні на волос») легше, якби всі пани в Малоросії були малороси, навпаки, було б малоросові тяжче від цього, як свідчив сам Шевченко». І далі Чернишевський, користаючися авторитетом Шевченка, картає галицький помірко-вано-народовецький на той час журнал «Слово» за обстоювання ним ідеї внутрінаціональної солідарності.

Оце «як свідчив нам Шевченко» приймають за доказ нібито особистої дружби Шевченка і Чернишевського. Насправді ж Шевченко, який вважав національну єдність підставою історичних успіхів української нації в минулому й майбутньому, ніколи не міг обстоювати ідеї класового протиставлення і розпалювання класової боротьби. Таким чином єдиний нібито доказ безпосередніх інтимних стосунків між Шевченком і Чернишевським є фантастичним. Легко було Чернишевському посилатися на безпосереднє свідчення Шевченка, коли поет уже лежав у могилі і не міг заперечити наклепу.

Нехай вибачить нам читач, що довелося тут дещо відхилитися від хронологічного розгляду поезій Шевченкових. Без такого відхилення дуже важлива ідея поеми «Іржавець» залишилася б не-

ясною. Докладнішому висвітленню теми «Шевченко і Чернишевський» ми ще приділимо увагу далі, а покищо звернімося до хронологічно дальшого антимосковського твору в «Кобзарі» — до «Ченця».

Контраст розгульного прощання Семена Палія зі світом перед постриженням у монахи для того і розгорнений, щоб підкреслити важку душевну драму, яку переживає чернець у келії:

І тихнуть Божії слова,
І в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива,
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вічі.

Мов сова, мов втілення самої розважної мудрости, зазирає гетьман Мазепа в очі «лихом недобитому» Палієві, що жив серцем, серцем любив Україну і не збагнув далекоглядних політичних розрахунків мудрого гетьмана, став йому на дорозі. А потім серце завело в чужий табір: палкого патріота Семена Палія поставило під Полтавою на боці Петра, обтяжило безмежним гріхом німецького старця. І саме тому він у самотній келії ридає, журиться і ставить собі питання:

Для чого я на світ родився?
Свою Україну любив?

Остаточний варіант поеми з метою більшої експресії образу Палія подав Шевченко в скороченім вигляді. Ця остання редакція стилєво є більше витримана як психологічний малюнок, але редакція попередня дає більше ідейної виразности, і її варто нагадати. Після рядків:

Чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патерицю
Перехрестився, чотки взяв
І за Україну молитись
Святий чернець пошкандибав —

поет уже з іронією до «святости» ченця мовить:

Молися, старче, бий поклони,
Поки й малих дітей погонять
Гатить глибокі болота.
На світі все, бач, суєта!

Чернець безсилий збагнути до кінця свою помилку, а збагнувши, виправити, віддати всю популярність свого імени для поновної боротьби проти Москви. І тільки в останню хвилину життя розкрилася йому істина в своїй страшній суті, і тому вмер з глибоким стогоном, не дохристившись навіть.

І нині, братія моя,
Стоять твердині на Україні —
Все Паліївські на Хвастовщині;
В ярах, в болотах лежать гармати;
Нащо? Та й нікому їх доставати.

Захрясли жидом хвастівські гори,
Хвастяни погані на ксьондза орють;
Інколи, інколи ченця згадають,
А де похований? В якому краю? —
Вони не знають, може й не чули!
Кияни бачили, та й ті забули.

Отак то сталося, батьку козачий!
Все занехаяли діти ледачі:
І свою волю, і твою славу.
Москалі рознесли і Січ, і Спаса,
А над тобою глину товкмасять.

Шевченко не був фаховим істориком. Але зате був видатним мислителем, обізнаним з багатьма українськими історичними першоджерелами і з фолкльорними творами XVII-XVIII століття, з яких деякі напевно до нас не дійшли. Геніяльна інтуїція доповнювала те, чого бракувало, але доповнювала не фантастично, а в суворій згоді з відомим поетові. Сама по собі історія Шевченка цікавила, але ще більше важливим було для нього усвідомлення історичного досвіду як науки для сучасного і потомних поколінь.

(Продовження буде)

Д-р Олег РОМАНИШИН

ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

І. Загальні ствердження

Шевченкова поетична спадщина і біографічні матеріали, досліджувані кількома поколіннями шевченкознавців, виявили багато інформацій про творчі процеси поета. Багато критиків вказало на те, що Шевченко поважно цікавився історією — особливо історією України.

У свій приватній бібліотеці Шевченко мав вартісну збірку праць на українські теми, серед яких були наступні матеріали: *«Літопис Самовидця»*, *«Літопис Величка»*, *«Історія Русів»*, твори Костомарова, Максимовича, Бодянського, Куліша, Соловйова і других; збірки історичних пісень, виготовлених Лукашевичем, Метлинським і Максимовичем. Шевченко був теж обізнаний з такими працями, як *«Історія Малой России»* Бантиша-Каменського, *«Історія Малороссии»* Маркевича, *«Запорожская Старина»* Срезневського, *«Опис України»* Бопляна, *«Гісторія Крулевства Польського»* Бандтке та *«Історія Государства Российского»* Карамзина. Крім цього, Шевченко був обізнаний з українською, польською, та російською літературами свого часу. Варта теж звернути увагу на це, що Шевченко був знайомим і мав дружні відносини із найвизначнішими членами українських інтелектуальних кіл, як, напр., Костомарів, Бодянський, Куліш, Максимович, Маркевич і Білозерський. Він теж був членом Кирило-Методіївського Братства. Все це спричинилося до Шевченкового широкого знання.

Крім освіти і знання здобутого «формальним» шляхом, Шевченко доповнював своє розуміння України з джерел народніх традицій і народньої пам'яті, які передавалися з покоління в покоління у формі пісень, дум, переказів і легенд. Участь в археологічних експедиціях в Україні дали змогу Шевченкові безпосередньо відчувати і переживати історію українського народу.

Класифікація і аналіза історичної тематики

а) Рання історія України (Київська доба):

Шевченко майже виключно зосередився у своїй творчості на козацьких подвигах, Гетьманщині, Гайдамаччині, та в обставинах і особах цих часів.

Усе ж таки, є дві поеми, які тематично відносяться до української ранньої історії: IV частина поеми *«Царі»* (1848) та *«Плач Ярославни»* (1860). Поему *«Царі»* (про напад князя Володимира на Полоцьк) Шевченко використав, щоб засудити деспотизм усіх тиранів-царів (особливо царя Миколу I):

Бодай кати їх постинали
Отих царів, катів людських!
(*«Царі»*)

Вибір Шевченком цих частин із *«Слова о полку Ігоревім»*, де описана славна смерть в бою за батьківщину і характеристичний український «плач» чи «голосіння» (*Плач Ярославни*), сходиться з одним із основних мотивів в Шевченковій поезії, які відносяться до його інтерпретації історії України:

...Допирували
Хоробрі Русичі той пир,
Сватів уполіли,
Й самі простяглися
За землю руськую.
.....
В Путивлі граді вранці рано
Сумує, плаче Ярославна:
.....
(*«Плач Ярославни»*)

В інших поемах, як, наприклад, *«Тарасова ніч»* (1838) і *«Ще як були ми козаками»* (1847) зустрічаємо подібні мотиви:

Поникли голови козачі,
.....
Україна плаче, стогне-плаче!
За головою голова
Додолу пада...
(*«Ще як...»*)

Зажурилась Україна —
Така її доля!
Зажурилась, заплакала,
.....
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина;
.....
(*«Тарасова ніч»*)

Історичний мотив у цих поемах яскраво вирізняється: Україна, яка плаче за своїми поляглими синами.

Наведені два приклади — плач Ярославни і похід Володимира на Полоцьк — є єдиними у відношенню до ранньої історії України в поезії Шевченка. Український письменник і педагог Дмитро Никколишин аргументує це тим, що Шевченко фактично не мав ясно-го поняття про київський період України, через те, що імперська історіографія приписувала Київську Державу Росії, а відповідних українських праць на цю тему тоді ще не було. Ось чому у творчості Шевченка київська доба в історії України майже не віддзеркалена.

б) Українсько-турецькі мотиви:

В боротьбі України проти турецько-татарської потуги у XVI-XVII ст. особливу роль міжнародного значення відіграла Запорізька Січ. Цьому героїчному періоді — ідеалізованому народньою творчістю — Шевченко присвятив дві поеми: «Іван Підкова» (1839) і «Гамалія» (1842). В двох інших поемах «Невольник — Сліпий» (1845) і «У тієї Катерини» (1848) — Шевченко знову повернувся до тої теми, хоч в іншому контексті.

Історичність поодиноких героїв та подій зображених в цих поемах (як і в інших) не є завжди точною. Все ж таки, більшість критиків згодні з тим, що характеристика і дух цього історичного періоду та його героїв в творах Шевченка є точні, правильно віддзеркалюючи психіку і ментальність української людини. Український історик Володимир Антонович ствердив, що

«Поет відтворює живий і суцільний образ епохи. . . Фактична точність деталей для мистця не має ваги, аби тільки ті деталі були можливі на тлі обраної ним епохи. . . Шевченко як не можна краще зрозумів і змалював дух Запоріжжя».

До цього треба ще додати точність топонімії (назовництва в поемах). Читач, а особливо український читач, є вповні обзнайомлений з такими традиційними назвами як Синоп, Царгород, Босфор, Хортиця, Великий Луг і т.д., що до великої міри спричинюється до історичної правдивості даних творів.

Історичне минуле даного народу можна теж інтерпретувати як ряд символів-понять, тоді коли деталі даних подій можуть тратити на вазі, а то й відходити в забуття. Шевченко у своїй творчості скристалізував основні історичні символи пов'язані із українською козацькою добою, а саме: поняття козацького провідника і його відношення до товариства; поняття панування; поняття особистих вартостей і чеснот, і постать українського козака; та поняття Січі і її ролі в житті української нації.

В надрах нації працює певний механізм, який із сирівцю історичних буднів та епох витоплює символи, які передаються крізь покоління і тим самим стають органічною частиною національної психіки. У цьому випадку інстинктовне відчуття суті *козацького провідника, козацькості, товариства, Січі*, є тими елементами, символами, які увійшли у психічну структуру української людини. Це глибоко відчув Шевченко, зумів це передати в поетичній формі, і тому став національним поетом.

В поемі «*Іван Підкова*» змальований козацький отаман в дії. За Антоновичем можемо ствердити, що «Вибраний отаман був свідомий, що він репрезентує громадську думку, і готов підлягати її контролі — він звертається до громади (до «товариства», — О.Р.), як до рівних собі»:

«А ну-те, хлоп'ята,
На байдаки!»
.....
Підняв шапку-човни стали.
«Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове-молодці,
А у Царгород до султана
Поїдемо в гості!»
— «Добре — *батьку отамане!*»
Кругом заревіло.
«*Спасибі Вам!*»
Надів шапку.
Знову закипіло
Сине море. . .

(«*Іван Підкова*»)

Наявність майже *родинних** відносин між козацьким командиром і його козаками, та рівночасно тверда дисципліна під час походу є очевидними.

У тісному пов'язанні із цими елементами є поняття *панування*:

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — Запорожці
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу, і волю —
.....

(«*Іван Підкова*»)

* Усі підкреслення автора — Ред. «В.Ш.».

Але поняття боротьби за «славу, і волю» мало теж і певні практично-ділові цілі:

... Не кишені трусить —
Ідем різать, палить,
Братів визволяти!

.....
Руйнують мури, срібло, золото,
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки.

(«Гамалія»)

Така ситуація була характеристичною цієї історичної епохи, коли турки і татари своїми нападами нищили Україну, а козаки, в обороні своєї країни, несли відплату у подібний спосіб і за звичаєм тодішніх воєнних законів. Поняття-символ «око за око, зуб за зуб», що все був і є таким важливим для самозбереження української нації, Шевченко глибокодумно розумів.

Іван Підкова і Гамалія це узагальнені образи типічного козацького командира — отамана. Самі імена тих отаманів віддзеркалюють їхні сильні особисті прикмети (між іншим, *гамалія*, це старинне слово, що означає «той, що несе тягар». В нашому розумінню той, що несе тягар відповідальності за долю підвладних і за діло за яке взявся). Це є і Шевченкове поняття-символ української провідної людини.

Виховна роля, яку Січ відіграла в житті української нації є виразно накреслена в поемі «Сліпий». Січ — це була національна інституція, в якій молодий мужчина, юнак, набував життєвого досвіду, практичного воєнного вишколу і лицарських прикмет та чеснот. Іншими словами, Січ підготовляла молодих людей ставати завершеними членами українського козацького суспільства. Заки Степан одержить дозвіл одружитися з Яриною, батько, старий козак, висилає його на Січ:

Все треба знать.
... *Треба в люди*
На рік, на два піти
.....
Коли хочеш знать
Де лучче лихом торгувать
Іди ти в Січ.
.....
Та хоч звичаю
Козацького наберешся
Та побачиш світа, —

Та по-молодечій
Будеш Богу молитися,
.....
Старий батько іде рядом,
Научає сина:
Як у війську пробувати,
Старших шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.

(«Сліпий»)

Степан присвоює всі ці козацькі чесноти і з часом стає отаманом. Навчившись любити волю і батьківщину, ця любов займає головне місце у козацькій скалі вартостей до тої міри, що вона навіть відіграє важливу роль у позагробовому житті. Смерть у неволі вважалась козаками соромом і найбільшою трагедією:

«О милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там —
Вставать з чужої домовини,
На суд Твій праведний прийти,
В залізі руки принести,
І перед всіми у кайданах
Стать козакові!...»

(«Гамалія»)

Козацька сміливість і честь є вміло змальовані в поемі «У тієї Катерини» на тлі глибокого закоріненого в українськiм суспільстві соціологічного явища *побратимства* (у нашому випадку козацького побратимства). Обиджена честь Івана Ярошенка спонукує вбити зрадливу Катерину, коли Іван довідується, що визволений ним з неволі «брат» Катерини це справді її полюбовник. Після трагічного кінця Катерини, обидва запорожці стають побратимами.

Характеристичним для згаданих поем є те, що Шевченко використав добу конфлікту між Козацькою Україною і Отоманською імперією як *середник*, щоб змалювати козаків та їхні прикмети, та вказати на історичну користь в житті української нації цієї політично-мілітарної і суспільної сили.

Оцінюючи цей аспект в поезії Шевченка на історичні теми стає ясним, що турецько-татарський елемент не був вже важливим фактором для Шевченка з точки зору його історичної аналізи.

в) Українсько-польські мотиви:

А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили! . . .
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила.

(«Посланіє»)

Українсько-польські відносини займають визначне місце в творчості Шевченка.

Поеми, які безпосередньо відносяться до української і польської історії тих часів, можна поділити на три групи: 1) Період коли Козацька Україна була одним із активних і головних чинників на політичній карті Східної Європи (кінець XVI і XVII ст.): «Тарасова ніч» (1838), «У неділеньку у святую» (1848), «Ой чого ти почорніло» (1848), «Буває, в неволі» (1850); 2) козацько-селянські повстання в другій половині XVIII ст.: «Гайдамаки» (1841), «Швачка» (1848); 3) «позиційні» поеми, які окреслюють становище Шевченка до українсько-польських відносин: «Ще як ми були козаками» (1847).

Вже в першій поемі «Тарасова ніч» Шевченко описує соціо-політичну дійсність як тло, на якому українці повстали і зударилися з поляками:

Козачество гине,
Гине слава, батьківщина;
Нема де дітись. . .
Виростають нехрещені
Козацькі діти.
Кохаються невінчані,
Без попа ховають, . . .
.
Як та галич поле криє,
Ляхи, уніяти
Налітають, . . .

(«Тарасова ніч»)

Після опису історичної ситуації, в якій знаходився український нарід, Шевченко описує перемогу над поляками Тараса Федоровича Трясила під Переяславом (1630), та вчислює повстання інших козацьких ватажків, як Северина Наливайка, Григорія Лободи, та Павла Бут-Павлюги.

В іншій поемі, «Буває, в неволі», Шевченко зосереджується над пануванням короля Зигмунда III (1618-32) — часи посиленого релігійного переслідування та козацьких повстань. В цій поемі Шев-

ченко встановляє причини конфлікту між українцями і поляками, винуючи за це короля Зигмунда III:

— «Не знаю, як тепер ляхи живуть
З своїми вольними братами;
А ми браталися з ляхами,
Аж поки третій Сигизмунд
З проклятими його ксьондзами
Не роз'єднали нас. . .

.....
Ляхи прийшли на нас войною
Святії Божії міста
Ксьондзи скаженії осквернили;
Земля козака зайнялась
І кров'ю, сину, полилась, — »

.....

(«Буває, в неволі»)

Хоч Шевченкова аналіза часів перед Хмельниччиною є досить докладна, треба відмітити, що він не зупинився над темою українсько-польської війни 1648-1654 рр. і доби Хмельниччини, за виїмком лише згадки про дві перемоги Хмельницького (Жовті Води і Корсунь), полковника Богуня в «Гайдамаках», і побоевища під Берестечком у коротенькому вірші «Ой, чого ти почорніло» (1861). Можна припускати, що Шевченко свідомо оминув цю тему українсько-польської війни, вважаючи, що цей столітній конфлікт між цими сусідніми народами був шкідливим як для українців, так і для поляків.

Шевченко широко писав про Гетьмана Богдана Хмельницького, але в контексті горезвісного Переяславського договору з Московщиною у 1654 р.

Друга група поем зосереджується на козацько-селянських повстаннях знаних в історії під назвою Коліївщини (1768). Ці події спонукали Шевченка написати його найдовшу поему «Гайдамаки».

Поет уважав гайдамацькі повстання продовженням минулих конфліктів, причиною яких був національний, соціальний і релігійний гніт поляків і їхніх коляборантів над українцями. Це він недвозначно навіслює у вступі до поеми, даючи, крім цього, точний огляд політичного хаосу в тогочасній польській державі, що довело остаточно до її розподілу (1772):

Встає шляхецькая земля,
І — разом сто конфедерацій.
Розбрелись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві, По Молдаванах

І по Україні,
Розбрелися, та й забули
Волю рятувати, . . .

.....
Руйнували, мордували,
Церквами топили. . .
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.

(«Гайдамаки»)

Гайдамацька помста за заподіяні кривди народів була очевидно безпощадна — і так вона описана Шевченком, включно із вбивством Гонтою своїх власних синів за зраду.

Поет розглядає українсько-польський конфлікт особливо з національної точки зору. Наприклад, Чигирин є символом гетьманської України і минулої слави, а гайдамаки освячують свою зброю і присягають біля Чигирини — національного і державного символу України:

«Молітесь, братія молітесь!»

.....
«Кругом святого Чигирини
Сторожа стане з того світу,
Не дасть святого розпинать
А ви *Україну* ховайте:
Не дайте *матері*, не дайте
В руках у ката пропадать!»

Хоч Шевченко вповні солідаризувався з визвольним ділом гайдамаків, і широко описував криваві сцени з повстання, він недвозначно *не* одобрював цей конфлікт між двома сусідніми народами, який доводив до обопільного кровопролиття і трагедії. Шевченко постійно наголошував, що причиною роз'єднання обидвох народів була захланна польська шляхта та польська католицька церковна ієрархія і духовенство, які служили політичним інтересам польської держави.

Становище Шевченка і причини, чому поет так багато писав на тему історичного конфлікту між українцями і поляками, читаємо у «передмові» до «Гайдамаків»:

...Весело послухать. . . думу про те. . . як боролись Ляхи з Козаками. Весело. . . а все-таки скажеш: «Слава Богу, що минуло!». А надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що ми всі — слов'яни. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що їх батьки помилялись, нехай братуються знову з своїми ворогами.

г) Українсько-російські мотиви:

Як би то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь,
Упився б, здорово упивсь!
(«Як би ти. . .»)

Цій тематиці Шевченко присвятив деякі із своїх найбільш відомих поем, наголошуючи три із найбільш ключевих подій в історії козацької України: Переяславський договір (1654), битва під Полтавою (1709) і зруйнування Січі (1775).

Шевченко особливо відмітив Переяславський договір як одну із найбільш трагічних подій, бо це для нього символізувало підпорядкування України Московщині. Це є недвозначно стверджено у таких творах як «Розрита могила» (1843), у деяких частинах «Великого льоху» (1845), «Суботів» (1845), «Як би то ти, Богдане п'яний» (1859).

Найважливіша постать пов'язана з цією подією — це гетьман Богдан Хмельницький, який в опінії Шевченка несе відповідальність за цю фатальну помилку:

Отак-то, Богдане!
Занапастив — єси вбогу
Сироту Україну!
(«Суботів»)

Крім цього, Шевченко описує далекосяжні наслідки цього договору для України:

. . . О, Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
.....
Ой, Богдане, Богданочку!
Як би була знала —
У колисці б придушила
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
.....
І могили мої милі
Москаль розриває.

А тим часом *перевертні*
Нехай підростають,
Та допоможуть Москалеві
Господарювати. . .
(«Розрита могила»)

Це є надзвичайно сильні та з емотивним нап'яттям слова. Хоч Шевченко шанував великого гетьмана, ніколи не міг йому простити фатального Переяславського договору.

Виступові гетьмана Івана Мазепи проти царя Петра I та з цим пов'язаним подіям (битва під Полтавою, знищення Батурина, та незалежну долю, яку спіткали козаки у московському полоні після програної війни) Шевченко присвятив частину «*Великого льоху*» та «*Іржавець*» (1847). Мимо тверджень советської «критики» (Марченко, Сергієнко), Шевченко недвозначно заявився по стороні гетьмана Мазепи у його боротьбі з Московщиною.

В «*Іржавці*» поет стверджує головну причину невдачі: брак єдності та зрозуміння історичної хвилини в українському таборі, особливо між Мазепою і фастівським полковником Семеном Палієм, який представляв народні сили, які, у свою чергу, не дописали у критичний час (незалежно від об'єктивних причин, які б вони не були):

Наробили колись шведи
Великої слави,
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави.
А за ними Гордієнко
Кошовий із Січі
Та плаче, ведучи, —
Того плаче, що *поради*
Не подала мати,
Як пшениченьку пожати
Полтаву дістати?
Ой, пожали б, як би були
Одностайне стали,
Та з фастовським полковником
Гетьмана єдали.

(«Іржавець»)

Ситуація після поразки була трагічна. Автономія України була ще більше обмежена, запорожці мусіли втікати у Крим, а тисячі козаків були запроторені на каторжні роботи:

Що ж діялося по шведчині!
Петрові собаки,
Рвали, гризли. . .

.....
Як погнали на болото
Столицю робити
.....
А як потім на Орелі
Лінію копали,
І як у тій Фінляндії
У снігу пропадали.
Чули, чули Запорожці
З далекого Криму,
Що конає Гетьманщина
Неповинно гине.
(«Іржавець»)

Про знищення Січі царицею Катериною II читаємо в наступних поемах: «Сон» (1844), «Сліпий» (1845), та «Великий Лъох» (1845).

В поемі «Сон», наприклад, (вживаючи напис на пам'ятнику Петра I у Петербурзі), поет пов'язує разом два трагічні епізоди з історії України (поразку під Полтавою та зруйнування Січі):

Се той *Первий*, що розпинав
Нашу Україну,
А *Вторая* доконала
Вдову-сиротину.
(«Сон»)

В поемі «Сліпий», Шевченко графічно описує руйнування Січі та трагічні наслідки:

Як Січ руйнували,
Як москалі срібло-злото
І свічі забрали
У Покрови, як козаки
У ночі утікали, . . .
.....
Як цариця по Києву
З Нечосом** ходила,
Межигородського Спаса
Вночі запалила,
.....
І як степи запорожські
Тоді поділили,
Та бахурям та байструкам
Люд закріпостили;
(«Сліпий»)

** Потьомкін — О.Р.

В поемі «Великий льох» Шевченко поставив проблему українсько-російського конфлікту в найбільш радикальний спосіб. Трьом душам за те, що вони символічно пов'язані з трьома трагічними подіями в історії України (Переяславська умова, поразка під Полтавою, та зруйнування Січі), Бог заборонив вступ до неба. Кара тим більше страшна, що ці дівчата ще за життя несвідомо зв'язали себе із тими подіями: перша дівчина з водою перейшла шлях гетьманові Хмельницькому як він їхав до Переяслава підписувати угоду з москвинами; друга напоїла цареві Петрові І коня під час полтавських подій; а третя, ще будучи немовлям, усміхнулася в сторону судна цариці Катерини II, яка в той час плила по Дніпрі руйнувати Січ. За це, ці три жіночі постаті (в інтерпретації проф. Романа Смаль-Стоцького це постаті України) відразу погинули, а їхнім душам заборонено вступ до неба.

Ці три дівчини — України — грішні душі теж можуть символізувати деякі відемні прикмети серед бодай частини українців, що і є причиною наших історичних невдач, а саме: *необачність* (Перша душа: «Я води набрала,/ Та вповні шлях перейшла їм»); *вислужництво* (друга душа: «А за що мене карають.../ Мабуть, за те, що всякому/ Служила, годила,/ Що цареві московському/ Коня напоїла»); *наївність* (третя душа: «...а в галері/ .../ Цариця сиділа./ Я глянула, усміхнулась/ .../ Чи я знала, ще сповита./ Що тая цариця — / Лютий ворог України,/ Голодна вовчиця?»).

Це твердження можна удокументувати ще й іншими прикладами з Шевченкової творчості.

В Шевченковій системі національного мислення кожна провина супроти України — це гріх у теологічному змислі, що вимагає небесної кари. Названі гріхи можуть бути прощені лиш тоді коли

Церква-домовина
Розвалиться, а з-під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі.
(«Суботів»)

Можна ствердити, що відносно Московщини-Росії Шевченко був безкомпромісовий і ворожо наставлений до кінця — почуття емоційальне і раціональне, яке скристалізувалося на ґрунті панування царя Миколи I над Україною за часів Шевченка.

Ще треба додати, що Шевченко не вичерпав тематики українсько-російського конфлікту знищенням Січі. Поет пішов ще далше аналізуючи національні, політичні і соціальні умовини сучасної йому України окупованої Росією в таких поемах як «Сон», «Посланіє», «Кавказ», і т.п., що становить окрему тему.

г) *Заключні завваги*

Намагаючись встановити Шевченкові погляди відносно трьох історичних противників України — Туреччини, Польщі і Московщини-Росії — можна ствердити, що в історичній системі поета Туреччина як противник України перестала бути фактором чи загрозою; Польща і Україна повинні б знайти спільний знаменник порозуміння для взаємної користи; Московщину-Росію Шевченко вважав загрозою критичної ваги для України, ярмо якої Україна зможе скинути лиш шляхом безкомпромісової і безоглядної вивольної боротьби — як це поет заявив у своєму «Заповіті»:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!

Шевченкова метода історичної аналізи базується на принципі антитези, тобто, на постійному переводжуванні контрасту між невідрадними умовами в Україні його часів та її славним минулим. Це зустрічаємо в поемах «До Основ'яненка», «Думи мої думи», «Посланіє», «Іван Підкова», «Сон», і т.п.:

Було колись в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — Запорожці
Вміли панувати!
.....
Минулося: осталися
Могили по полю!
(«Іван Підкова»)

Шевченко оцінював історичні постаті виключно мірилом всеукраїнських національних інтересів. Ми уже згадували, наприклад, його негативну оцінку гетьмана Богдана Хмельницького у зв'язку із Переяславським договором незважаючи на його успіхи у боротьбі з Польщею (до негативної оцінки Шевченком теж належить історичний українсько-польський конфлікт). Відносно гетьмана Івана Мазепи Шевченко не брав під увагу можливих недоліків за час його гетьманування в ім'я спроби Мазепи визволити Україну від московської окупації. Натомість, поет гостро осудив Семена Палія (хоч популярна постать) за це, що він не підтримав Мазепу у критичний час; Галагана назвав «полковником поганим» («Іржавець») за його зрадливу роль супроти Мазепи; а гетьмана Івана Самойловича «дурним» («Заступила чорна хмара») за це, що був опортуністом. Шевченко шанував і оспівав таких козацьких і національних провідників-героїв як Северин Наливайко, Та-

рас Трясило, Петро Конашевич-Сагайдачний, Іван Гонта, Максим Залізняк та багато інших. Можна сміло сказати, що Шевченко із великою історичною розважливістю та інтуїцією складав упродовж свого творчого життя довгі «списки» цих «чорних ворон» та позитивних, національних, героїчних і державо-творчих постатей в українській історії. Робив це для науки і прикладу своїм землякам.

Ці спостереження ставлять нас перед питанням, чи Шевченко підходив до української історії з так зв. «класових позицій» (як це твердить советська «критика»), а чи з позицій українських всенациональних інтересів. На це питання дав влучну відповідь Євген Маланюк, стверджуючи, що Шевченкова первісна «соціально-кріпацька свідомість» переродилася в національно-державну. До цього слід додати, що Шевченко вважав *український нарід* творцем своєї історії, розуміючи під терміном «нарід» поняття *нації* у модерному значенні, на що поет недвозначно вказує, наприклад, в «Гайдамаках». Шевченко був свідомий, що національна і соціальна неволя українського народу була накинена ззовні, тобто Польщею і Московщиною-Росією при допомозі тої частини української провідної верстви, якій були важливіші її вузькі інтереси, а ніж всенациональне добро (вірш Р.С. присвяченому полтавському панові Петрові Скоропадському).

«Кобзар» Тараса Шевченка можна уважати як поетичну синтезу української історії від другої половини XVI ст. аж до кінця царювання Миколи I (1855), та політичною «біблією» українського народу, до якої українцям завжди слід повертатися як до джерела своєї власної політичної мудрости — особливо у наших часах, які можуть бути критичними для української нації на шляху змагання за її державну самостійність, якої Тарас Шевченко так прагнув.

«Обмосковлення українського та інших народів імперська влада реалізує двома засобами: при допомозі концепції 'злиття народів', мовного і культурного їх зближення, та через змішування народів, через спрямовування мільйонів продуктивних сил на 'міжреспубліканські' проекти... Дальшим засобом обмосковлювання українців є т. зв. 'культобмін' офіційних промосковських діячів в Україні з культурними діячами поза Україною. Відірвані від рідного пня і відчужені українці, які вивчають мову і культуру від офіційних советських культурних працівників, приймають большевицький корм для злиття націй, фальсифікати української культури».

З Постанов VII ВЗ ОУН про справи Культури

Петро ОДАРЧЕНКО

ТРАДИЦІЇ ШЕВЧЕНКА В ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

*До 75-ліття з дня смерти Лесі Українки і до
175-річчя з дня народження Тараса Шевченка*

(Закінчення, 3)

В «гіркій давноминулій долі» прадавніх часів Шевченко і Леся Українка бачили «образ рідної неволі», а в палких словах біблійних пророків вони знаходили художні образи і словесні засоби виразу свого рішучого й палкого протесту проти московського царського деспотизму, проти неволі і словесні засоби закликів до боротьби за правду і свободу.

Леся Українка у своїй праці «Утопія в белетристиці» такими словами характеризувала біблійні книги пророків: «Ми знаходимо в пророків запал і завзятість, певний брак об'єктивности, нагромадження образів, порівняннів, докорів, погроз, обітниць, віщувань, жалю, надії, гніву — всі почуття, всі пристрасті людського серця відбилися яскраво в тій огнистій ліриці. . . Навіть сама техніка фрази неначе вимірена свідомо на те, що тепер звуть суггестією (внушенням): кожний образ, кожна імперативна фраза повторюється двічі, різними, але синонімічними виразами рівної сили, і через те силоміць западають в пам'ять і заглушають голос критики в думці читача»³³.

М. Драй-Хмара зазначає, що цими рисами відзначається і поезія Лесі Українки: «Символічні образи свої Леся сугестує читачеві шляхом усяких технічних прийомів — повторень, синонімічних виразів тощо. . . Своєю ідеалістичною мовою, своїм символічним думанням нагадує Леся стародавніх єврейських пророків»³⁴.

Це ж символічне думання привело до небувалого в українських письменників поширення тематики творів Лесі Українки, до використання всесвітніх мандрівних сюжетів, до появи цілого ряду творів з вічними образами і темами. Але в цих творах з неукраїнською тематикою Леся Українка, як слушно зазначає М. Єв-

33. Леся Українка. «Утопія в белетристиці». В кн.: «Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. Т. 2. К. В-во АН УРСР, 1956, стор. 72.

34. М. Драй-Хмара, цит. праця, стор. 104-105.

шан, «думала про Україну, серцем була при нас, писала навіть про наш час і наші обставини»³⁵.

Леся Українка, — каже А. Гозенпуд, — «прагнула знайти вічне в своїй сучасності й актуальне в минулому»³⁶.

О. Дорошкевич вичерпно з'ясував це питання такими словами: «Сюжети своїх поем і драм Леся Українка бере здебільша з неукраїнського побуту, звертаючись до життя давніх євреїв, вавилонян, греків, римлян, еспанців, французів XVIII століття. Але це тільки зовнішнє тло, потрібне поетові для того, щоб одійти від деталей сучасного побуту, і тим всю увагу скерувати на поглиблення психологічної боротьби героїв. От у ній психологічній, головній частині своїх поем Леся Українка глибоко сучасна, розв'язуючи найпекучіші проблеми українського суспільства своєї доби»³⁷.

Попередником Лесі Українки у використанні сюжетів з неукраїнською тематикою був Тарас Шевченко. І ці Шевченкові твори з неукраїнською тематикою присвячені були не змалюванню давнього минулого, а найпекучішим проблемам сучасності, проблемам українського суспільства своєї доби.

Таким твором Шевченка була поема «Неофіти», усім своїм вістрям спрямована проти царського самодержавства. Неофіти — це образи революціонерів, борців проти російського самодержавного деспотизму. Наслідуючи Шевченка, Леся Українка так само у своїх творах про життя перших християн висловлювала революційні ідеї боротьби проти царської Росії, боротьби за волю проти рабства і гніту.

Шевченковій поемі «Єретик» співзвучна поезія Лесі Українки «Було це за часів святої Германдади», героєм якої є єретик, протестант проти королівської влади та інквізиції. Шевченків єретик Іван Гус і герої Лесиної поезії єретик символізують революціонерів, непохитних, нескорених борців проти тиранії, які гинуть за свої переконання.

Шевченко і Леся Українка мали на оці сучасні українські проблеми, сучасну українську дійсність і тоді, коли зверталися до тем з історії українського народу. В поемі «Сліпий» Шевченко характеризує московське панування в Україні такими словами свого героя Степана:

«А москалі і світ Божий в путо закували».

35. М. Євшан. «Леся Українка». «Літературно-Науковий Вісник», 1913, кн. 10, стор. 51.

36. А. Гозенпуд. «Театр Лесі Українки». В кн.: «Леся Українка». театр. К. 1946, стор. 13.

37. О. Дорошкевич. «Підручник історії української літератури». Вид. 2. К. 1924, стор. 244.

У забороненій тепер в Україні поемі Лесі Українки «Бояриня» загальна атмосфера життя в Україні часів Руїни дуже нагадує не тільки умови життя українського народу за часів царизму, а й теперішні умови. Психоза страху, безоглядного жаху, терору, доносів, катування, переслідувань українців ще в більшій мірі, ніж у XVII ст., панує тепер на Україні. Тому-то поему «Бояриня» і заборонено, і вилучено її з 12-томного академічного видання творів Лесі Українки.

Як цілком слушно зазначає проф. М. Драй-Хмара, поема Лесі Українки «Бояриня» таїть у собі приховані риси сучасного життя»³⁸.

В часи шовіністичного вихваляння Москви советському цензорові не сподобалися вкладені в уста героїні Оксани такі слова:

«Та й осоружна ж ся мені Москва».
«... Зломилась воля
Україна лягла Москві під ноги».

В історичний зміст твору «Іржавець» Шевченко «вклав свій протест проти сучасної царської політики щодо України»³⁹.

Шевченко в цьому творі на історичну тему з'ясував причину поразки визвольної боротьби гетьмана Мазепи. Цією причиною була відсутність єдності між Мазепою і полковником Палієм:

Ой, пожали б, якби були
Одностайне стали
Та з Фастовським полковником
Гетьмана єднали.

Про велику вагу єдності українських сил для успішної визвольної боротьби висловлює свою думку й Леся Українка тільки на іншому історичному прикладі. В поезії «І ти колись боролась, як Ізраїль, Україно» поетеса стверджує, що перемогу гетьманові Богданові Хмельницькому забезпечила єдність українських сил:

Брати братів пізнали і з'єднались...
... І вже Богдан пройшов по тій землі
від краю й до краю. Свято згоди
між ним і Духом гучно відбулося
в золотoverхім місті...

38. М. Драй-Хмара. «Вступна стаття до поеми Лесі Українки 'Бояриня'». В кн. «Леся Українка. Твори». Том VIII. К. «Книгоспілка». 1929, стор. 96-97.

39. Ю. О. Івакін. «Коментар до 'Кобзаря' Шевченка». К. 1968, стор. 20.

Але пізніше роз'єднання українських сил, «жах і розбрат» призвели до того, що знов настав «єгипетський полон, та не в чужій землі, а в нашій власній».

Шевченкові заклики «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте», «Борітеся — поборете!» підхоплює Леся Українка своїми закликами: «Борись і добувайся батьківщини».

Для Шевченка і Лесі Українки найвища святість — це Україна. Виразом цієї палкої самовідданої любови Шевченка до України є такі всім відомі рядки:

Я так її люблю мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю!

Леся Українка, починаючи від першого дитячого вірша і кінчаючи своїм останнім твором, засвідчила свою велику любов до України, до українського народу. П'ятнадцятилітня поетеса в циклі «Сім струн» у першій із цього циклу поезії звертається до України:

До тебе, Україно, наша бездольная мати
Струна моя перша озветься. . .

Гарячу любов і велику тугу за рідним краєм висловила Леся Українка словами своєї героїні Іфігенії в драматичній сцені «Іфігенія в Тавриді»:

А в серці тільки ти,
Єдиний мій, коханий рідний краю. . .

Одна з найкращих невірних пісень 1895-1896 р. починається такими словами:

І все таки до тебе думка лине,
Мій заанащений, нещасний краю.

Характеризуючи цей вірш, Микола Зеров бачить у ньому «крик болю і туги, неприкрашений, непідроблений голос серця». . . те, що хорошим словом уживалося колись «людський документ»⁴⁰.

«Ні розкішна природа чужих країв, — каже Б. Якубський, — ні великі досягнення європейської культури, ні особисті страждання

40. М. Зеров. «Леся Українка». В кн.: Микола Зеров. «До джерел». Краків-Львів. «Українське В-во». 1943, стор. 156.

не можуть вийняти з пам'яті нещасну долю рідного краю. 'І все таки до тебе думка лине' — думка гаряча, пекельна, що від неї серце гине. Це Лесине 'І все таки' на довгі часи стає щирим почуттям української інтелігенції, що її ніщо не спокусило покинути рідний край та роботу для його пробудження й визволення»⁴¹.

Дослідник творчості Лесі Українки Г. Г. Аврахов у Лесиному реченні «І все таки до тебе думка лине» вбачає текстуальну ремінісценцію Шевченкового вислову: «Не применшуючи оригінальну високохудожню образність цих рядків, ми вбачаємо в них відгомін (і то цілком свідомий) шевченківського вислову»:

А все таки її люблю
Мою Україну широку.

Для Шевченка і Лесі Українки щастя рідного народу сформульовано трьома словами: «воля», «правда» і «рідна хата».

Шевченко в поемі «Кавказ» проголошує: «Встане правда, встане воля!» Ці слова поєднує і Леся Українка, вкладаючи їх в уста раба-неофіта («У катакомбах»):

А я піду за ВОЛЮ проти рабства,
Я виступлю за ПРАВДУ проти вас!

Образ власної хати, що символізує вільну Україну, Шевченко подав у короткій афористичній фразі: «В своїй хаті — своя правда, і сила, і воля». Цей же образ у зміненій трохи формі маємо і в Лесі Українки:

«Ми навіть власної не маєм хати,
Усе одкрито в нас тюремним ключарам:
Не нам, обідраним невільника, казати
Речення гордее: 'мій дім, мій храм'».

Ці рядки Леся Українка написала, коли їй було 25 років. А через 9 років цей же символ «своєї хати» використав Іван Франко у пролозі до «Мойсея» у візії вільної України, в якій визволений народ гляне «як хазяїн домовитий по своїй хаті і по своїм полі».

Так само як Шевченко вірив у неминучість того часу, коли «Встане Україна і розвіє тьму неволі, Світ правди засвітить і помоляться на волі невольничі діти», так само й Леся Українка у своєму передсмертному творі висловила Шевченкову віру в те, що

41. Б. Якубський, цит. праця, стор. LVI.

«встане велетень тоді,
Розправить руки грізні,
І вмить розірве на собі
Усі дроти залізні».

Майбутнім поколінням українського народу, що житимуть у вільній Україні, Шевченко заповідав:

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій
Не забудьте пом'янути
Незлим, тихим словом.

Леся Українка також вірила в те, що прийде час, коли Україна стане вільною і що її поетичне слово не вмере, що воно лунатиме разом із новими співами нових поетів:

Інші будуть співці по мені,
Інші будуть лунати пісні,
Вільні, гучні, одважні та горді
Поєднаються в яснім акорді
І полинуть у ті небеса,
Де сіяє одвічна краса,
Там на їх обізветься луною
Пісня та, що не згине зо мною.

«Українська жінка-націоналістка повинна виховувати примірну українську родину — основою буття української нації — в дусі національних і християнських традицій, національної гордості і патріотизму, плекання української мови, систематичного поборювання всяких російсько-комуністичних впливів, плекання українознавства на рівні великої державної нації, як теж виховання волюнтаристичних етичних властивостей, необхідних для боротьби за визволення українського народу».

З Постанов VII ВЗ ОУН в ділянці «Жіноцтво ОУН»

Володимир ЖИЛА

«ДАВИДОВІ ПСАЛМИ» — РЕЛІГІЙНА ЛІРИКА ШЕВЧЕНКА

(До 175-річчя з дня народження)

У творчому доробку Тараса Шевченка релігійна лірика посідає визначне місце. Нею поет продовжував свою літературну творчість у 40-х роках, писав її на засланні та в останні роки життя.

Жанр релігійної лірики імпонував поетові і відповідав його мистецькому ідеалові. Глибока віра в Божу всемогучість, возвеличення та співчуття до знедолених проймали його ліричні твори, в яких утверджувалися нові естетичні принципи, нове розуміння прекрасного. Поет викладав усе, що його цікавило, хвилювало, викликало смуток, турбувало, одним словом, усе, що становило зміст його духового життя.

Як слушно зазначає Леонід Білецький: «В них стільки віддано поетових настроїв, що вони цим стають вже не Псалмами Давида, а найрізноманітнішою релігійною лірикою Шевченка, з якої б'є глибоке національне почуття великого патріота й величава сила його поетичного слова»¹. «Давидові Псалми», над якими працював Шевченко від 17 до 19 грудня 1845 р., це не мистецькі переклади як підказує заголовок, а переспіви за мотивами Псалтиря², однієї з біблійних книг Старого Завіту, що складається із 150 Давидових псалмів. Ці релігійні пісні-мотиви сильно припали до душі й серця Шевченкові. З Псалтиря поет вибрав десять псалмів³, які найбільше відповідали його поглядам на національно-політичні справи України. Підійшов до них як мистець і перетопив їх в своєму поетичному горнілі. Дещо з них пропустив, дещо скоротив, а дещо поширив, внісши свої власні поняття про прекрасне й потворне в єдності з своїм світоглядом. Ці творчі зусилля по-новому

1 Тарас Шевченко, «Кобзар», за ред. Леоніда Білецького (Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1952), т. II, стор. 297.

2 «Святе Письмо Старого й Нового завіту», переклад Пантелеймона Куліша, Івана Левицького й Івана Пулюя (Нью Йорк-Лондон: Союз Біблійних Товариств, 1957), стор. 506-570. «Псалтир», що є однією частиною цього видання, надруковано в перекладі Івана Пулюя (1845-1918), визначного українського фізика і винахідника багатьох електротехнічних приладів. Він був також добрим знавцем стародавніх мов, робив із них переклади.

3 1859 року Шевченко виконав цінний переспів «XI псалма» «Подражаніє XI псалму». В основу переспіву він поклав антитезу про безбожних і праведних та про справедливе покарання Богом перших.

вплинули на зміст і ідейність окремих псалмів, що стали сильним мистецьким виявом «релігійної лірики, яку тільки знає українська поезія»⁴. Так оцінив псалми Леонід Білецький, що був дуже чутливим до ліричних виявів Шевченка й писав не тільки про їхнє мистецьке значення, але й про їхній ідейний потенціал, сила якого далеко не вичерпана.

Незмінна любов Шевченка до правди, до людини становить невіддільну частину його релігійної лірики, зокрема «Давидових псалмів». У них великий поет всесторонньо змалював усе зі своїх духових переживань. Він дав там і вияви молитви й гимну Богові, покорищувався тужливою елегією і пророчим заповітом, але також потужно використав засоби іронії, політичної сатири та глумливого прокляття ворогам⁵. Ця велика різноманітність свідчить про не вичерпні багатства Шевченкових переспівів, що утвердилися в наполегливому шуканні відповіді на потреби поетової душі й покращання долі його страждальної Батьківщини.

Проте різні дослідники спадщини Шевченка по-різному розуміли ці благородні дерзання поета. Напр., Михайло Драгоманов у розвідці «Шевченко, українофіли й соціалізм»⁶ дещо зневажливо назвав Шевченка «біблійцем», що, мовляв, будує свій світогляд лише на Біблії в той час, коли «реальне життя тодішньої європейської культури й цивілізації пройшло попри нього непомітно й зовсім не відбилось на його творчості»⁷. Василь Щурат у статті «Святе Письмо в Шевченковій поезії» (1904) дає вже краще тлумачення ідейного змісту релігійної лірики Шевченка і робить висновок, що хоч Шевченко й був «біблійцем», він все ж таки був «людиною глибоко релігійною і поетом, що повністю лишався у сфері християнської моралі»⁸. На його думку, кожен Шевченківський псалом, хоч зовнішньо нагадує свій прототип, внутрішньо проіннятий ідеями поета, його бажаннями і спрямуваннями. Він подібно, як Білецький, вбачав у них самостійні, оригінальні твори. Франко, якого особливо полонив Шевченко-лірик і який ми сказали б з проникливістю і заглибленістю в зміст писав про поетову лірику, «не доцінив, — як пише, — Я. Білецький, — пориву душі поета»⁹, бо зрозумів його по-своєму, не заглибившись «в ту абсо-

4 Шевченко, «Кобзар», стор. 297.

5 Влучно це відзначив Л. Білецький, який глибоко пережив кожен «Псалом» в оригіналі та в переспіві.

6 Оpubліковано її 1879 р., а 1906 р. видано окремою книжкою за редакцією та з передмовою Івана Франка.

7 Шевченко, «Кобзар», стор. 291.

8 М. Д. Бернштайн, «Франко і Шевченко» (Київ: Вид. художньої літератури «Дніпро», 1984), стор. 156.

9 Білецький пише, що Франко, свого часу, зрозумів у рядках першого псалма: «Блажен муж на лукаву/ Не вступає раду» вияв якоїсь резигнації і відповів на це протилежним ствердженням: «Блажен муж, що йде на раду лукавих...». Див. Шевченко, «Кобзар», стор. 292.

лютну сферу Шевченкового духа, яка так високо підноситься хоч би в цих дальших словах цього його псалма (першого — В.Ж.)»:

А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчається. . .
. . . і муж той
В добрі своїм спіє¹⁰.

Критичні зауваги вище згаданих дослідників, як знаємо, не зовсім відповідали правді. Переміг Шевченко, бо його лірика пройнята глибокою релігійністю, романтичною філософією та посправжньому стоїть на висоті суспільної, національної і політичної думки того часу. В «Давидових псалмах» він пішов саме цим новим шляхом релігійно-філософських шукань. Поет «звернувся до самого Бога і до нього слав свої думки, слова, перед ним виливав свою душу, бо переконався, що там, куди він слав свої думи раніше, — там співчуття й уваги до них він не знаходив»¹¹. Шевченко звинуватив тепер поневолювачів свого народу перед самим Богом. Подав туди скаргу на кривди «Малих отих рабів німих» і на сторожі коло них поставив своє надхненне слово, щоб могли боронити національну гідність і голосити пересторогу «перед ворожими народів силами».

Вже у першому псалмі, якого подібність до першотвору велика, Шевченко переконливо та всебічно ставить на порядок дня закон Божий і суд Божий. Ці поняття поширюються й посилюються в його душі, стають багатограними та всеосяжними, бо вони мають привести до «оновлення» людини «в ділах своїх добрих ради самого добра і вічної смерти злих, нечестивих»¹², яких і слід повинен пропасти.

І не стануть з правденими
Злії з домовини;
Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть.¹³

Досі Шевченко, проводивши свої настирливі релігійно-філософські шукання, протестував проти московського насильства й московської моралі, потрясав душами того часу, чужими й своїми, іронізував, проклинав і плакав, але все це проходило в площині

10 Там же.

11 Там же, стор. 291-292.

12 Там же, стор. 292.

13 Там же, стор. 173. Всі інші цитати з «Давидових псалмів» наведено за цим виданням і поміщено в тексті з поданням числа псалма й сторінки.

«людини національно поневоленої, морально зневаженої і політично обезброєної»¹⁴. Тому поет молитовно питає Бога:

Чи ти мене, Боже милий,
На вік забуваєш?
Одвертаєш лице Своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись?...

(XII, стор. 173)

І тут же просить Всевишнього, щоб спас його від ворожих рук і «лютої муки» поневолення й морального зневажання та дав йому можливість перейти в іншу площину, де він помолившись щиро зумів би оспівати Господні

... блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.

(XII, стор. 174)

Це та завітна мрія поета дати щось нове, щире, миле Богові, що відповідатиме його бажанню, висловленому в першотворі Псалма XII, де сказано, що «Задля насилля над нещасними, задля стогнання бідних встану тепер, — говорить Господь, — забезпечу того, на кого розлютились»¹⁵. У це глибоко вірив Шевченко, бо на його думку, воно мало істотне значення для вироблення нових засобів боротьби проти покори й пасивного споглядання життя. Треба діяти й то на вершинах, і цього саме просив і молив Господа поет.

Здається, що Л. Білецький перший відзначав виняткове місце «Псалма XLIII» в творчості Шевченка, і це не тому, що він зовсім відмінний від першотвору, а тому, що в ньому поет виклав свою національну ідеологію. «Всі твори до цього псалма тільки підготовляли ґрунт, усвідомлювали провідні сили українського народу і поступово розкривали один за другим як крок за кроком поодинокі етапи до тієї цілі, яку так ядроно Шевченко висловив у цім псалмі»¹⁶. Тут Шевченківське слово показалось вічно живим і діючим та рівночасно стало найсуворішим звинуваченням усім душителям українського народу. Після наскрізь молитовного

14 Там же, стор. 291.

15 «Святе Письмо Старого й Нового завіту», «Псалом XII», стор. 510.

16 Шевченко, «Кобзар», стор. 293-294.

вступу, поет з епічним спокоєм розповідає про сторінку української визвольної боротьби XVII ст.:

І діди нам розказують
Про давні кроваві
Тії літа, як рукою
Твердою Своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворожі, і силу
Твою восхвалили
Твої люди і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа!...

(XLIII, стор. 174)

Прийшло визволення з польської неволі, український народ зажив у мирі, прославляючи Господа; але трапилося нещастя, доля знову стала вовчицею і люд України опинився в новому ще страшнішому ярмі:

І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть! ...
.....
І кивають, сміючися,
На нас головами...
.....
Окрадені, замучені,
В путах умираєм.

Страшна і безнадійна дійсність неволі запанувала в Україні, яку й Господь покинув напризволяще:

... Без плати
І без ціни оддав еси
Ворогам проклятим;
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам, —
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.

Загибель народу доходить до кульмінаційного пункту. І поет, живий символ і втілення страждань народніх, молитовно звертається до Бога і просить у нього визволення:

... Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов ти першу силу,
Побори і другу,
Ще лютішу!...

Драматизм змісту й благальне моління складають тут одне ціле і набувають потрясаючої сили. Ніби не устами, а самим серцем молить поет Господа, викладаючи перед ним своє гаряче бажання, щоб він допоміг звільнити Україну від московського уярмлення, яке стало лютішим за колишнє польське. Це звернення до Бога з'єднане з розпукою і в ньому Шевченко питає творця Всесвіту:

Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирилася душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же, Боже, — поможи нам
Встать на ката знову!

Докір Шевченка висловлений тут у палкій молитві до Бога, в глибокій вірі в його всемогутність і тому він не захитує, а посилює моління поета — повстати проти московського ката, перемогти його в боротьбі й подібно як колись, добитись волі на майбутнє. Шевченко вірить у правду свого ідеалу, що стає його єдиним бажанням та гарячим виявом національної ідеології. Привернути Бога до української визвольної боротьби — це мета поета, бо тільки з Богом можна перемогти, в цьому він упевнений.

«У своїй історіософічній концепції, — пише Білецький, — Шевченко був свідомий, що всі народи світа підпорядковуються одній тільки волі, найвищій, абсолютній — волі Бога. Й поет... звертається до Бога й просить його дати українському народові визволення, бо віра в душі поета, що Україна таки встане, була непереможна»¹⁷. Йому болить, що Україна, яка колись кипіла в битвах за свободу, в його час покріпачена, пригноблена. І він прагне з допомогою Бога розбудити, підняти всі її здорові чесні сили до бою за волю.

Як бачимо, значення цього псалма ключеве, без нього ніяк не можна було б зрозуміти, чому саме Шевченко задумав зробити переспіви вибраних псалмів. Мимоволі у поета з'являється мета

¹⁷ Там же, стор. 294.

— зібрати найсильніший матеріал звинувачення і передати його на Божий суд.

У «Псалмі LII» він продовжує своє прославлення значення Бога для людини. Він його вважає за надприродну істоту, що створила світ і керує ним та вчинками людей. Тому тільки

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає.

(Стор. 175)

Тим часом Шевченко, усвідомивши глибоко його потребу, посилює свої рядки вірою в Господню справедливість і кличе:

Хто ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю.
Восхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким. . .

Це та дальша настирлива й невпинна розбудова поетової історіософічної концепції в глибіню, ширину та височінь, — єдино заради визволення свого народу. Поет живе ідеєю привернення волі, розбуджуючи для цього ще фантазію, щоб звідси зачерпнути додаткове надхнення й віру, що Бог таки йому допоможе в його шуканнях. З цією думкою в душі й серці, він пише:

Помолюся Господеві
Серцем одиноким,
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оком.

(III, стор. 176)

Так могла відгукнутися лише глибоко релігійна людина, вільна від особистого егоїзму, лукавства й злоби, для якої закон Божий — це велика моральна сила.

Душевна пристрасть, почуття обурення з браку справедливости на землі огортають ще сильніше поета в псалмі LXXXI, коли даремними виявляються «Господа глаголи» та плач на землі. Тепер поет добачає лише одну альтернативу:

Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
Бо не зважаючи на все, що робиться:

На всім світі Твоя правда
І воля, і слава.

(Стор. 176)

Цим поет ще раз задокументував своє пристрасне бажання добитися справедливого ладу на землі. Рівночасно це його ж гаряче відчуття потреби й волі.

Проблему наболілого несправедливого ладу продовжує поет у «Псалмі ХСІІІ»:

Доки, Господи, лукаві
Хваляться, доколі —
Неправдою? Твої люди
Во тьмі і неволі
Закували. . . Добро Твоє
Кров'ю потопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: «Не зрить Господь,
Ніже тее знає».

(Стор. 177)

Поетове гнівне слово, скріплене силою Всевишнього, обертає в ніщо «сліпе, горде око» лукавих, поширює в світі віру в перемогу правди, в неминучу розплату за кривди, що глибоко закорінилися в житті. Шевченко в своєму піднесенні справедливо вбачає, що Господь любить своїх людей і не залишить їх, але

Дожидає, поки правда
Перед ними стане.

Отже, Всевишній Бог хоче, щоб люди прозріли й знайшли своє місце в колі праведних. Тоді він стане по їхній стороні, а ворогів погубить так, що «. . . їх слава стане їм в неславу».

Поет здібний не тільки вимагати, він уміє бути вдячним Богові за своє власне духовне прозріння:

Якби не Бог поміг мені,
То душа б живая
Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі.
Ти, Господи, помагаєш
По землі ходити,
Ти радуєш мою душу
І серце врачуєш. . .

Так міг висловитися лише поет, який не мислив життя поза спілкуванням з Богом. А звідси — найвища міра його мистецького почуття Бога. І в цьому якраз глибина й одушевленість Шевченківської релігійної лірики.

Шевченко рівночасно й людина глибоко суспільна, яка швидко вловлює найтонші коливання суспільного організму, його думки, його мрії:

Чи є що краще, лучче в світі,
Як укупі жити,
З братом добрим добро певне
Пожить, не ділити?

(СХХХІІ, стор. 178)

.....
Отак братів благих своїх
Господь не забуде —
Воцариться в дому тихім,
В сім'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

Глибокі, розумні й наскрізь практичні думки. Вони з'явилися в поета через усвідомлення минулого з картинами сучасного життя. Коли пильніше приглянутись до них, то стає ясно, що поет не просто описує бувальщину, він прагне поставити минулий народний досвід на допомогу своїй історіософічній концепції українського майбутнього.

Шевченко свідомий також, що в неволі не співають веселих пісень, але там не сміє завмерти дух до боротьби. Людей не сміє опанувати байдужість до свого рабського становища, тому їх потрібно постійно будити, вказуючи їм героїв, у яких можна навчитися лицарської поведінки.

Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужині!
І язык мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуду пом'янути
Тебе, наша славо!

.....
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен!...

(СХХХVІ, стор. 179)

От, чому, згадуючи минуле поет так гостро картає тих, що не доцінювали в своїй сліпій обмеженості, його зусиль.

Останній CXLIХ псалом відзначається в своїй першій частині молитовним прославленням Бога:

Псалом новий Господеві
І нову славу
Воспоем чесним собором,
Серцем нелукавим.

(Стор. 179)

Тоді приходить до різкого звороту, немов би до зламу. З'являється Господнє окрилення й те, чого так прагнув Шевченко: сила й завзятість поставити ворогів на суд:

І мечі в руках їх добрі,
Острі обоюду
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізнії пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять губителів
Судом своїм правим
І во віки стане слава,
Преподобним слава!¹⁸

(Стор. 179-180)

Доцільне й глибоко продумане закінчення. Воно зв'язало всі розпорошені думки та привело до завершення мрій поета: зібрати матеріяли звинувачення поневолювачів українського народу та — як уже сказано — передати їх на суд Божий.

Підсумовуючи, треба відзначити, що в «Давидових псалмах» Шевченко постійно перебуває в стані мистецького та ідейного напруження. Він щиро й владно говорить про права українського народу до визволення. Багато болісних роздумів і чистого почуття вкладає поет тут у минуле рідного народу. Адже без усвідомлення минулого не могло бути повної картини й сучасного поетові жит-

18 Цей псалом згодом Шевченко включив у поему «Неофіти» (Розділ ІХ) і вклав в уста Алкида (у формі пісні), коли його везли на страту. Див. Тарас Шевченко, «Кобзар», за ред. Леоніда Білецького (Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1954), т. IV, стор. 117-118.

тя. У псалмах поет вперше звертається безпосередньо до самого Бога, до нього скеровує свої думки, слова й перед ним виводить на суд поневолювачів України. У поетових зверненнях до Бога вражає глибока людяність, повна відсутність егоїзму, зверхності й «надлюдськості». Він обстоює лише законні права свого народу, які були погвалтовані й знівечені. Вивчаючи чіткіше й глибше соціальні й національні процеси, Шевченко простежує їх обумовлюючий вплив на український народ. На тлі трагічного минулого й сучасного розглядає проблеми людської гідності, повноцінності моральної сили та свободи. І на їхній базі будує свою історіософічну концепцію українського майбутнього.

Усі десять псалмів — це короткі, яскраві й багатозначні твори, що є добрими прикладами оригінальної, релігійної лірики. Ми є свідками глибоких почуттів, викликаних переживаннями поета за долю свого народу. Шевченко не виступає тут як перекладач — тому йому не йдеться про відтворення оригіналу. Він дає нам мистецький переспів, у який вкладає свої власні переживання. Багаті елементи церковнослов'янського забарвлення тут не тільки оживають, поет перетоплює їх у своєму мистецькому горнилі, надає їм емоціональної насиченості та робить їх справжніми мистецькими засобами. Вони стають невід'ємною частиною його релігійної лірики. Надають їй урочистості й поваги, а саме поетичне слово роблять надхненним. Не без впливу тут і особлива інтонація, що надає псалмам релігійного характеру, робить їх природними, емоційними й в деяких місцях молитовними.

«Окупант створює обставини, щоб шлях до дальших студій і вищої освіти українцям, які не зрусифіковані і зберігають свою національну гідність, мову й свідомість, був закритий. Дорога на вищі студії для дітей колишніх і сучасних політв'язнів, а чи для дітей національно свідомої інтелігенції теж закрита. Не допускаючи свідомого українського елементу до вищих студій, створюється у висліді значний брак професорів і знавців різних ділянок українознавства».

З Постанов VII ВЗ ОУН в ділянці «Української Молоді»

о. проф. д-р І. МУЗИЧКА

ДИТИНСТВО І ЮНІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Дитинство і юність кожної людини — це перший ступінь її підготовки до життя. Це роки, в яких можна спостерігати в дитини і юнака природні схильності і здібності, які вони будуть розвивати і в дорослому житті уживати для добра своєї спільноти, чи й людства. Це час, коли формується особовість, характер, чесноти, прикмети духа, світогляд та ідеї людини, якими вона потім житиме. Сліди, а чи й печать пережитого дитинства і юності є в кожного з нас в житті. Замітне це теж у великих людей. Про це пишуть нам твори, що зветься часто «Молодість славних людей». Дитинство і юність деяких великих людей були щасливими, деяких — гіркими і це потім мало вплив на їхній характер, творчість і діяльність¹. Згадаймо кілька відомих з гіркою дитячою долею: Лютер, Лінкольн, Достоевський, а чи із найновіших — Григоренко, а з минулого — Шевченко. Щасливими великими особами, що мали в дитинстві добробут, щасливе родинне життя, матеріальні засоби і повне виховання, були такі, як Черчилль, а чи в нас митрополит Андрей Шептицький.

Шевченко не мав щасливого дитинства і це відбилося на його житті, але позитивно, як це було і в Лінкольна, сучасника Шевченка (1809-1866), хоч в дечому дитинство і юність Лінкольна — великого президента Америки — могли б виглядати гіршими, але одна різниця була велика: Лінкольн був вільний чоловік, а Шевченко був кріпаком. Лінкольн пережив тяжку нужду і бачив невільництво чорних і потім ціле життя боровся за їхню свободу. Шевченко сам пережив невільництво і нужду, і теж потім ціле життя боровся за свободу цілого свого народу. Неволя в дитинстві залишила печать на його житті, характері і творчості. Шевченко вийшов з нужди і неволі.

Серед усіх земських вартостей людини мабуть найменше сьогодні є розумно цінена воля, свобода. В наші часи забуваємо довгі змагання людства за свободу людини, забувається, що сам Бог за цю вартість став людиною, обмежив себе, щоб нам її показати у світлі Божім. Забувається про те, скільки загинуло і натерпілось людей за тую волю і свободу людини. Волі сьогодні не шанується, хоч би й тим, що її надуживається. Недавно серед молодих людей

1 Dale Carnegie, *Lincoln the Unknown*, ed. Cedar Book, 1947, p. 16-28.

виникло зацікавлення науками, які волю людини душать, її креслять і творять нові суспільства тиранії чи людоненависництва. То парадокс модерних часів: творити доктрини, які, щоб здійснити і впровадити їх в життя, муситься уживати насильства над людиною, позбавити її свободи-волі і щойно на її поневоленні може ця «ідеологія» творити своє нове комуністичне суспільство, власне на створенні нової людини — раба. Називаю це найбільшою небезпекою для свободи людини. Але ця доктрина переживає вже свою велику кризу, бо годі на довго скувати свободу людини.

Невільництво, кріпаччина, поневолення народів у різних формах були найбільшими недугами людства. Сьогодні у християнській аскезі, в якій теж, як у богословії, бачиться помітний вплив філософії екзистенціалізму, в дискусіях про ціль людини не говориться вже за наукою томізму про *щастя*, до якого прямує кожна людина, але про *свободу і волю*, без яких не може жити справжня людина — образ Божий^{1a}.

Хто був кріпак в Росії в часах Шевченкового дитинства? Цар Микола I видав указ в 1833 році, яким забороняв продавати поодиноких селян кріпаків і розривати продажню родину. Значить, кріпаків до 1833 року продавалось як скот, або як чорних в Америці. На цій основі написана повість М. Гоголя «Мертві душі». Ось приклад з історичної дійсності: тітка одного з російських письменників хоче їхати на карнавал у Москву і потребує на це грошей, і просить їх у чоловіка. Чоловік багатий, кличе слугу і дає спокійний наказ: «Моя жінка потребує грошей, а я недавно бачив у селі молодий живий інвентар». Слуга йде негайно в село і ловить кількоро дітей в часі їхньої забави (немов курей!), саджає їх на сани і без всяких формальностей, навіть без повідомлення чи пращання з батьками, везе їх продавати. Пан потребує грошей! . . .² Маємо навіть ціни за людей з тих часів: здорова доросла дівчина коштувала 50 рублів. Кінь під сідло коштував пару соток рублів. Пригадаймо також, що Шевченка викупили з тієї кріпаччини за високу ціну 2.500 рублів тільки тому, що він був уже малярем і це була його додаткова вартість.

Інший поміщик мав сад і хотів його прикрасити статуями, на які не мав грошей. Позбирав хлопців і дівчат — своїх кріпаків — і вони нагі, або вдекоровані в класичнім стилі як різні боги і богині, стояли цілий день в тім саду на п'єдесталах на холоді, дощі чи сонці. Мільйони таких кріпаків було в Росії в XIX сторіччі. А про жорстокості, як бійки різками, не раз аж до каліцтва чи смерті, і не згадувати.

1a M. Basil Pennington OCSO, *Thomas Merton — Brother Monk, The Quest for True Freedom*, San Francisco 1987, p. 14-38.

2 Stanislaw Mackiewicz, *Dostoyevsky*, London 1947, p. 13-14.

В ситуації такої кріпаччини народився в 1814 році Шевченко і його дитинство та юність — це доля кріпака, людини без прав, без щастя дитини, без можливості розвитку своїх талантів і без майбутності, яка цілковито була в руках пана-поміщика. Це треба мати перед очима, коли хочемо мати повний образ про дитинство і юність Шевченка. Він вродився нещасним рабом-кріпаком, як його батько і мати.

Щасливою обставиною дитинства Шевченка було те, що у своїй крайній бідності мав він добрих батьків, доброго діда і добрих сестер, які його в окремий спосіб любили. Кажу «в окремий спосіб» і це легко пояснити. Тарас був помітною дитиною вже змалечку: розумний, кмітливий, допитливий, мрійник, дотепний, тямущий, непосидючий, жвавий, цікавий до всього. Давався, як кажуть, любити через свою вдачу повну здібностей, через відвагу, любов до краси, правди і справедливості. Не диво, що його розумний батько, коли вмирав, сказав до Тараса великі слова, лишаючи своїм бідним дітям бідне майно: «Синові моєму Тарасові з спадщини після мене нічого не треба. Він буде абиякою людиною. З його вийде або щось дуже добре, або велике ледащо. Для нього моя спадщина або нічого не значить, або нічого не допоможе». І додав слабим голосом, звертаючись до діда: «Тарас... повинен... учитися...». І замовк на все. Розумний український батько — кріпак, раб, що мав вільний погляд на світ, сам письменний і знав вагу науки. Коли батько помер і добрий дід вивів Тараса у сад, коли якраз заходило сонце, Тарас плакав і серед сліз спитав діда: «А чи я буду малярем?» Дід подивився на нього зі співчуттям, але твердо сказав: «Будеш»...

То короткий вступ-образ до дитинства Шевченка, який говорить про неможливе серед безнадійного, а однак здійсненого великими зусиллями у боротьбі за те, щоб Богом послана іскра не погасла, що й Шевченко зробив.

I

Батьки Тараса — Григорій і Катерина — належали до бідніших кріпаків між усіма кріпаками в Кирелівці, бо були чорноробами без волів і коней. Але батько Тараса належав до так званих «бувальців». Бував він по світі, був грамотним, що є дуже помітною рисою його особи-кріпака, був стельмахом — робив вози, чумакував, возив крам, очевидно, не свій, до Києва, а чи аж до Чорного моря, до Одеси. Обое батьки тяжкою працею удержували численну родину. В 1818 році мали вони шестеро дітей і Тарас був третьою дитиною: старший брат Микита, який був твердим чолові-

ком і часто бив Тараса, сестра Катерина, яка потім багато Тарасові помагала і про неї потім Тарас напише: «моя терпелива, ніжна ненька». Молодші від Тараса: Йосип, Ярина і сліпа Маруся, яка чи не найбільше любила Тараса, хоч його не бачила через свою сліпоту від уродження. Все те в одній малій хатині. Все те тільки з праці батьків під наглядом доброго діда, що пильнував дітей. Життя цілої родини — постійна тяжка праця.

Працювали для пана три дні на тиждень, хоч це було тільки в теорії, бо треба було робити різні додаткові роботи для пана і тії роботи забирали мало не цілий тиждень. І рівночасно треба було порати кусок власної землі і маленького господарства, щоб з того вигодувати і одягти численну родину.

Серед того живе Тарас. Бігає він кругом, любить часто сидіти в бур'яні і там ліпити з землі жайворонків, робити з бузини сикавки, свиставки та інші іграшки. Він залюбки малює крейдою чи вуглем по парканах чи стінах різні птиці і візерунки. Почув він від когось, що небо підпирають стопви — пішов за ними шукати в степу, щоб їх побачити. Мав він щастя, що натрапив на добрих чумаків, які його додому привезли, а то заблукав би був у широкому степу. Слухав оповідань і пісень від старших, мав велику пам'ять і все це запам'ятував. Це була перша його школа.

В своїм раннім дитинстві мав він два поважні джерела свого знання і науки. Перше — це батько і книга Минея. В неділю і свята, а напевно частіше в часі зими, батько читає з тієї Минеї про святих, мучеників та про євангельські події. Тарас слухає пильно і бачить дивний світ Христових героїв, жахливих подій переслідувань християн, геройських смертей, чудес. Шевченка виховує Літургія в дитинстві і сьогодні цей звичай родинного виховання називають дуже влучно родинною Літургією, яка в давній нашій Україні широко практикувалася.

Друге джерело знання Тараса — це дід Іван, що пам'ятав недавні часи другої половини XVIII сторіччя: 1768 рік — криваве гайдамацьке повстання, коліївщину; 1775 рік — зруйнування царицею Катериною Запорізької Січі і заведення повного кріпацтва в 1783 році, коли той вільний дід став кріпаком враз зі своїми нащадками. Дід пам'ятав часи волі і кровавої боротьби за тую волю. Дід також був письменним, пережив багато, брав участь у гайдамацьких повстаннях, бачив Гонту і Залізняка, був мудрим і дуже любив Тараса. Про своє минуле і минуле Київщини його часів він оповідав живо й цікаво, переживаючи те, що розказував³. І Тарасові врїзалися ті науки й оповідання діда в пам'ять дуже глибоко, і він писав потім:

3 Павло Зайцев, *Життя Тараса Шевченка*, Париж-Нью-Йорк-Мюнхен 1944, стор. 12-13. І далше, користаю з цього доброго життєпису Шевченка.

Бувало, в неділю, закривши Минею,
По чарчі з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта ляхів покарав,
Столітнії очі, як зорі, сіяли,
А слово за словом сміялось лилось. . .

І мені малому не раз довелось
За титаря плакати. І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче. . .

Так Шевченко пізнавав минуле, страчену волю і боротьбу за неї, а тому, що був чутливої вдачі і делікатний душею, родилось в нього почуття покривдження, бажання добра і щастя, повороту козаків, що про них співали бандуристи в думах, які Тарас слухає, подорожуючи часами з батьком на славні українські базари. Тарас, здавалося, схоплював ці народні думи з повітрям і вони ставали частиною його душі, його долі.

І ось короткі перші підсумки з першого дитинства Тараса, які заважили на дальшу його долю. Хотів вчитися-пізнавати якнайбільше і одержав велике знання про втрачену волю, про вільні козацькі часи і полюбив їх. Якщо від батька і діда не одержав нічого матеріального, то одержав великий духовний скарб — любов до великої руїни, як це потім він назве, заохочуючи й других, щоб її любити. Пізнає свою землю, яка була сценою великих боїв Косинського, Наливайка, Лободи, Павлюка, Остряниці, Хмельницького. То славна полуднево-східня київська земля. Одержує те знання з дивної, але найкращої школи — родини, від діда, батька-матері, старших людей, від сусідів. І він прагне того знання, хоч далі поширювати його прийдеться важко, бо він кріпак, бо в хаті біда і нужда. І ще одна прикмета в його дитинстві: він люблений, зазнавав від усіх любови. То був рятунок для його характеру, для його мистецької і поетичної душі, яка вимагає любови. Лютер не зазнав любови у своїм дитинстві, головно від матері, яка була дуже сувора. Шевченко жив серед неволі і нужди, але серед леготу любови! Його всі любили!⁴

⁴ Jerzy Jędrzejewicz, *Noce Ukraińskie albo rodowód Geniusza*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1966, p. 20. Кори́стаю і з цього знаменито написаного життєпису Шевченка у формі розповіді.

II

По перших, все таки щасливих роках дитинства, прийшли перші хмари. Міняється життя дитини та її безжурний настрій в душі, коли вона йде в школу. Це пережив кожен із нас, якщо пам'ятаємо, або якщо пильно спостерігаємо дітей, коли вони переступають вперше поріг школи. Яка ж це була Тарасова школа? Пішов він до школи до дяка, коли йому було вісім років. Післав його батько, бо знав вагу письма й грамоти. Така вже була й родинна традиція. Треба було бути письменним. Лінкольн, коли мав 15 років, умів читати, але не вмів писати, і тоді почав ходити до школи! Віддаль до школи Лінкольна — 4 милі (6 кілометрів).

Тяжка була Шевченкова школа і дивовижне в ній навчання. Треба було вивчати назви букв і різні склади при їхній допоміжній, що не легко було зрозуміти дитині. Наука відбувалась на базі Псалтиря і Часослова в старослов'янській незрозумілій для дітей мові. Це були тодішні «Букварі». Пізніше Тарас жартував собі з тієї методи:

Тма-мна знаю, а оксію
Не втну таки й досі. . .

Вчителював дяк. Його виховний засіб — різка-бійка і вимоги робити для нього різні роботи попри навчання. Дяк трактував своїх учнів так, як трактували тоді учнів, що вчилися у майстра якогось ремесла: «Права майстра над ними не мають ніяких окреслених меж: вони його повні раби. Виконуючи всі домові роботи та всі можливі забаганки самого господаря та членів його родини — це їх безумовний обов'язок. . . і що я мусів виконувати покійно, як раб, не маючи ані одної істоти в світі, що дбала б або могла подбати про мою долю», — писав потім Шевченко у своїм автобіографічному листі до часопису «Народное Чтеніє»^{4а}.

Що суботи дяк бив усіх без милосердя і вийнятку, і учні самі ці різки, тобто пруття до биття, мусили приносити. В часі биття треба було лежати тихо і говорити голосно заповідь Божу: «пам'ятай день святий святити». Тверді часи, тверді люди і тверда наука. Тарас в тій школі є першим, бо вже передтим дід навчив його писати і читати вдома. Але карі «субітки» Тараса не минали і він згадує про них: «Ну, скажіть, люди добрі, чи народився десь на світі такий герой, щоб спокійно влежав під різками, та ще й 'не борзяся', читав четверту заповідь. Ні, гадаю, такої людини земля

4а Т. Шевченко, *Повне Видання Творів Тараса Шевченка*, Вид. М. Денисюк, Чікаго 1959, т. V, Автобіографічний лист до редактора часопису «Народное Чтеніє О. О. Оболонського», стор. 14.

ще не носила! А дійде, було, черга до мене, то я вже не прошу помилювання, а прошу тільки, щоб він змилосердився надо мною та звелів мене, суботи ради святої, хоч трошки придержати. Інколи, було, й змилується та й велить придержати, але вже так випа- рить, що краще було б і не просити того милосердя»⁵. І далі, в іншому місці, каже: «Цей перший деспот, на якого я наткнувся в моєму житті, на все життя прищепив мені глибоку відразу й по- горду до всякого насильства одної людини над другою. . . Мільйо- ни разів він. . . ображав моє дитяче серце». . .^{5a}.

Тарас часто утікає зі школи і йде до своїх однолітків, які без- журно десь біля яру бавляться. Тікає зі школи, але хоче вчитися. Його мрією є малярство. Сам Тарас рисує крейдою, де попаде, і його стало переслідує думка, якби дістатися до малярів на науку.

І ось серед того твердого дитинства, коли Тарасові було дев'ять років, серед чудового і гарячого українського літа, 20-го серпня 1823 року, помирає Тарасова мати, як потім він писав:

. . . ще молодую у могилу
Нужда та праця положили. . .

Справді була ще молода, бо мала тільки 37 років і залишила шестеро малих дітей. Найстаршому було 13 років, а найменшій сліпій Марусі чотири. Найважче пережив смерть матері Тарас, бо обожав свою добру матір. Потім він описує те своє горе, коли їх трое найстарших дітей ходили на Свят-Вечір до діда і несли йому вечерю. При тім казалось таку формулку: «Свят-Вечір! Прислали нас, діду, батько і мати». . . І, пише Шевченко: «то перед словами 'мати' запнулися і всі трое заридали. Нам не можна було сказати 'і мати'»⁶. І то було вже чотири місяці по смерті матері.

Батько жениться вдруге родини і дітей ради. Але це страшна і трагічна розв'язка, власне, для дітей, особливо для чутливого Та- раса. Мачуха привела зі собою своїх трое дітей. В хаті дев'ятеро дітей зведених разом. Постало пекло. І Тарас потім так і пише: «Хто бачив хоч здалеку мачуху й так званих зведенят, той, зна- чить, бачив пекло в найогиднішому тріумфі. Не минало години без сварки й лайки поміж батьком та мачухою: мачуха особливо ненавиділа мене, мабуть, за те, що я часто лупцював її кволого Степанка»⁷. Почалися гіркі дні для Тараса, які він потім опише з гіркістю в поемі, в якій є образ усього Тарасового дитинства:

5 П. Зайцев, *цит. тв.*, стор. 15.

5a *Повне Вид. Творів*, т. V, стор. 14.

6 П. Зайцев, *цит. тв.*, стор. 17.

7 *Там само*.

Якби ви знали, паничі,
Де люди плачуть живучи,
То ви б елегій не творили
Та марне Бога б не хвалили,
На наші сльози сміючись.
За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм.
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози. Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Що б у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм,
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом край села.
Мене там мати повила
І, повиваючи співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину. . . В тім гаю,
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло. . . Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую — у могилу
Нужда та праця положила.
Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині! А ми
Розлізлися межи людьми,
Мов мишенята. Я до школи —
Носити воду школярам.
Брати на панщину ходили,
Поки їм лоби поголили!
А сестри! Сестри! Горе вам,
Мої голубки молодії,
Для кого в світі живете?
Ви в наймах вирости чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, умрете!

Мені аж страшно, як згадаю

Оту хатину край села!
Такії, Боже наш, діла
Ми творимо у нашім раї
На праведній твоїй землі!
Ми в раї пекло розвели,
А в тебе другого благаєм. . .

Почався ланцюг терпінь для молодого Шевченка. Коли почав вчитися письма (тоді вчились окремо читати і окремо писати), прийшов новий дяк Богорський — «п'яниця паче всіх п'яниць в світі». Школа розлетілася. Тарас теж лишає школу. Подорожує деколи з батьком і пізнає свою Україну. Іде зі своєю сестрою Катериною на прощу до мотронівського монастиря, де похоронені були гайдамаки. Слухає кобзарів. І ось нова трагедія. Вертаючись зі своєї подорожі до Києва, батько простудився, а було це пізно осінню в 1824 році і 21-го березня 1825 року помер, маючи тільки 47 років. Тарасові було тоді 11 років. Настали крайно важкі часи для Тараса. Дід переконає Тараса, щоб він повернувся до школи, до дяка, в ролі слуги. Дяк знущається над Тарасом до тієї міри, що Тарас думав поповнити самогубство, на що дід відповів з типовою простою селянською мудрістю і навіть почуттям гумору: «Е ні, хоч як гіркий світ, а треба жити, поки не помреш. Бий лихом об землю, як швець мокрою холявою о лаву»⁸.

Тарас часто голодує, стає опущеним, обдертим, брудним, вимарнілим, у волосся з насікомими. Погана поведінка дяка зробила хлопців підступними, мстивими, вони свому «вчителеві» роблять різні пакості і обманюють його. Сестра Катерина, побачивши це, мие і зодягає Тараса чим може. Навіть сліпа Маруся ховає нераз свій кусок хліба для нього і віддає йому крадьки. Тарас серед того лиха завзято рисує. То його постійне зайняття. Псалтир вивчив він майже цілий на пам'ять. Дяк починає посилати його читати Псалтирю над померлими і платить йому за те десятку копійку «яко поощреніє»^{8a}.

Тарас починає думати, як найти йому вчителя малярства. Про ці роки свого дитинства у дяка він пише:

Давно те діялось. . . Ще в школі
Таки в учителя дяка
Гарненько вкраду п'ятака
(Бо я було трохи не голе —
Таке убоге) та й куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку: хрестами

⁸ J. Jędrzejewicz, *op. cit.*, p. 35

^{8a} *Повне Вид. Творів*, т. V, стор. 14.

І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу.
Та й списую Сковороду.
Або «Три царіє со дари».
Та сам собі у бур'яні.
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую та плачу. . .

Від восьмого до тринадцятого року життя Тарас переживає хіба найважчі хвилини: страту батьків, кривди від мачухи і дяків, голод, нужду і цілковиту безнадію, що його бажання вчитися і рисувати може здійснитися. Два світла серед тієї темряви йому просвічують: його перша любов до сусідської дівчини, кучерявої Оксани. То Тарасів діточий романс, який запав йому в серце на все життя і в його дитинстві був великою захороною серед лукавого світу і злих людей, бо в його серці жила любов і не вдержалась ненависть. Він описує потім цю картину своєї першої невинної любови:

Ми в купочці колись росли,
Маленькими собі любились,
А матері на нас дивились
І говорили, що колись
Одружимо їх. . .

А другим світлом був добрий дід. Старий, мудрий селянин спостеріг у Тараса Божий дар і відчув відповідальність, що той дар треба зберегти і розвинути у внука. Дід тільки думає, щоб Тараса віддати на науку до якогось маляра. Це, зрештою, був заповіт Тарасового батька. Ці дві душі — Оксана і дід — в часі найважчої кризи піддержали Тараса на порозі його юности.

Коли Тарасові йшло на тринадцятий рік, він утікає від дяка, побивши його при тому, коли застав його п'яного. Хоче йти в світ за очі. Пішов до села Лисянки до диякона-маляра. Але цей диякон нічим не різнився від дяка Богорського. Три дні носив Тарас у нього воду і розтирав фарбу, а на четвертий втік від нього. З Лисянки пішов до Стеблова аж над Россю, але маляр там сказав, що не має часу його вчити. Далі пішов до села Тарасівка. Там у маляра проходить дивний іспит: «Покажи мені, хлопче, долоню лівої руки. — Нічого путнього з тебе не вийде. Непридатний ти ні до малювання, ні до боднарства, ні навіть до шевства. Іди геть од мене».

По такій прикрій невдачі Тарас сказав до себе: «Ні, а все таки я буду малярем»⁹.

9 J. Jędrzejewicz, *op. cit.*, p. 44.

Тарас повертається зі своєї короткої мандрівки, в якій

Блукав по світі та людей шукав,
Щоб добру навчили. . .

до свого села і стає громадським пастухом, щоб доглядати овець і свиней на громадським пасовиську, а також принагідно вчився у старшого брата стельмарства. В часі зими ходить по хатах і розмальовує людям печі, та робить різні роботи на господарстві, хоч його руки і пальці сотворені до пензля і пера. Біля нього часто Оксана. Дід проганяє з хати мачуху і в хаті стає мирно, хоч бракує господині. Вівці пасе Тарас з книжкою в руках. Ягнята заходять в школу, його карають, він тікає в бур'яни і там плаче і потіху дає йому Оксана¹⁰. Про ті часи написав потім Шевченко гарну поему, в якій описує момент щастя у своїй юності:

Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало
Неначе в Бога. . .
Уже покликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу. . . І не знаю,
Чому маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було?

(Закінчення буде)

В 1000-ліття Хрещення України

о. д-р І. ОРТИНСЬКИЙ

ТАЄМНИЦЯ УКРАЇНИ Хрещення, Хрест, Харизма України 988-1988 (Продовження, 9)

Геройсько-мученицька постава

Тягар терпінь, які прийшлося нести українському народові впродовж багатьох віків, не був лише долею, яка мимоволі, несвідомо, випадково та сліпо спала хрестом на його плече. Страждання українського народу часто виходили з його настанови, як теж і прибирали виразне спрямування. В багатьох випадках — це був вибраний шлях, яким йшлося свідомо та добровільно заради вищих ідеалів, любови до батьківщини, прав захисту ближнього, свободи, правди, справедливості, а зокрема своєї християнської віри. Історія України — це насамперед історія мучеників. Якщо ще донедавна з захопленням гляділось на римських мучеників з перших трьох століть християнства, то без перебільшення можна сміло сказати, що Українська земля прославилась кров'ю мучеників не менш від древнього Риму. До християнського героїзму закликав вже приклад великих мучеників, які скропили своєю апостольською кров'ю українську землю. Це — апостол св. Андрій, це — третій наслідник св. Петра, папа Климентій (88-97), це — папа-мученик св. Мартин (649-655). Вони та багато інших, знамих і незнамих мучеників та ісповідників тих перших віків християнства, стали справжніми основами української християнської віри.

Проте різниця між свідками віри в Хреста та в Воскресіння перших віків і мучеників усіх інших народів і країн та незліченими українськими мучениками тільки та, що про українських свідків віри забувається й про них не говориться. Вперто промовчується зокрема доля мучеників останніх часів.

Знаменним є, що готовість до богатирської посвяти свого життя з любови до Бога та ради своєї християнської віри поєднувалася з жертвенністю з любови до батьківщини, для добра та слави свого українського народу, включаючи тут теж і ідеали захисту всієї

християнської Європи та всього християнського світу. Тимто героїська постава та християнська настанова українців ішла в повному співзвуччі з лицарським духом християнського Середньовіччя. Боротьбу проти поган та невірних вважалося за захист віри. Тому на смерть у такій боротьбі дивилися як на смерть свідків Христа. Смерть на полі битви за свій народ вінчалась не тільки слав'ям слави, але водночас ставала релігійною свідомістю християнської самовідданості. Патріотична настанова звільнялась з тісних себелюбних закриттів в національному себелюбстві і солідаризувались зі всіма народами християнської Європи, вважаючи себе слушно інтегральною частиною Західної Європи.

Українці стають не тільки пасивними носіями хреста, а добровільними хрестоносцями, тобто тими лицарями, які не вбивають, але посвячуються, жертвуючи навіть своїм життям за правду Христову. Новоохрещена Україна віднаходить одразу силу йти походом проти зла, неправди, кривди, несправедливості. Якщо суттю й змістом історії є продовження, розвиток, здійснення, сповнення, завершення, то український народ відразу змагається здійснювати своє християнське покликання. Шлях до розвитку свого християнського буття український народ вбачає саме в боротьбі, яка часто ототожнюється з тією героїською самопопеченням, що дає своє життя за других, засвідчуючи своїм життям правду, якою є Христос, в боротьбі, яка мусить примиритись з поразками та означає відвагу все наново розпочинати й ніколи не зневірюватись.

Тому-то хрест, що знаходиться на наших знаменах, гербах, являється символом української духовної настанови: минуле завершити вічним, а смертному вкорінити безсмертне, людське повести до Божественного. Свято Господнього хреста можна святкувати як свято українського народу.

Отак український народ вже з самого початку виявляє особливу пошану до тих, хто веде праведне життя та жертвує собою заради любови до ближнього, згоди та єдності. Приклад двох синів Володимира, Бориса й Гліба, що загинули з руки свого брата Святополка під час молитви (1021 р.), ставав поштовхом до пригадування, наслідування та пошани. Як думали українські люди та якими почуттями християнської відповідальності були проінформовані, читаємо в «Київському Літописі» при нагоді вступлення князя Мстислава Ізяславича на київський престол: «І вложив Бог в серце Мстислава думку про Руську Землю, тому, що він бажав їй добра цілим серцем, і скликав він своїх братів та став з ними радитись, говорячи так до них: браття, пожалійте Руської Землі, своєї батьківщини та дідизни, бо кожного року говорять князі про віру християнську та з ними йдуть на присягу й все її переступають. А вже половці нам і Грецький Шлях відбирають і Соляний і Залозний. А

чи не було б краще для нас, браття, покликаючись на Божу поміч та молитви Пресвятої Богородиці, вступити в сліди своїх батьків і дідів і за свою честь. — І подобались насамперед слова його Богові й всій братії та їх мужам. І сказали до нього всі брати: хай Господь тобі, брате, в цім допоможе, тому що Бог вложив тобі думку в серце; нам хай Господь дасть свої голови покласти за християн і за Руську Землю та бути причисленими до числа мучеників».

Хоча Україна не бере безпосередньої участі в Хрестоносних походах, про них малося дуже високе поняття. Так пише український «Київський Літопис» за рік 1190: «Ці же німці як святі мученики пролили свою кров за Христа, зі своїми царями. Над ними наш Господь проявив чудо: якщо котрий з них в бою з іноплеменниками був убитий, то по трьох днях їх тіла невидимо ангел Господен забирав. І другі видячи це, бажали постраждати за Христа, бо на них сповнилася Господня воля і причислив їх Господь до вибраного свого стада, в лик мученицький. . .».

Україна вважає свою боротьбу з «іноплеменниками» половцями за таку саму боротьбу, якою були Хрестоносні походи.

Особливе звучання мають для нас слова князя Ігоря Святославича, героя українського епосу «Слово о полку Ігореві», які віднаходимо в «Київському Літописі» під 1185 роком: «Це допустив на мене Господь відповідно до мого беззаконня та моєї злоби. . . Правдивий є Господь та дуже праві його допустити, я вже не маю права перебувати між живими, нині бачу я, як другі прийняли вінець мук; чому я один винний не прийняв терпіння за всіх».

Надзвичайно великою християнсько-лицарською поставою відзначились українці в обороні своєї батьківщини перед татарською навалою. Вже в 1223 році в битві над рікою Калкою лягло тільки самих киян понад десять тисяч лицарства. 1240 і наступні роки стали ще більшими виявами християнської патріотичної жертвенності.

Не знаємо, що було б з Європою, якби не стало того захисного муру, яким була богатирська самопосвята християнської України. Знаємо тільки, що та Україна, яка рятувала Європу, стала жертвою зокрема сусідів, які їй завдячували свій порятунок і можливість розвиватися й зміцнюватись. Україна дала своє життя за інших, але не зазнала вдячності від них.

Щоправда, культурна Західня Європа зрозуміла, так в XI, XII та XIII століттях, як у дальших віках, хто може бути й дійсно є обороною християнської цивілізації. Зокрема римські папи відносились з пошаною до українського народу, покладаючи на нього надії. Рим і інші європейські держави часто звертаються до української держави за допомогою, так за Княжої України, як і в

часи Козаччини від XVI до XVIII століття. Це була перш за все та понад усе заслуга жертвенної лицарськості українського народу, що християнська Європа змогла врятуватись перед татарською повинню. Немає теж сумніву, що тільки завдяки одчайдушній хоробрості та сміливій вмілості українських козаків можна було і відігнати від християнської Європи страшний кошмар турецької загрози. Найбільші перемоги християнських військ, як, наприклад, під Хотином 1621 року, а чи під Віднем 1683 року, немислимі без українських козаків, що йшли на бій, уповаючи на покров Пресвятої Богородиці.

Захисником християнської цивілізації, віри в Христа та гідності людини залишається Україна й далі, аж посьогодні. Бореться за найвищі ідеали і тоді, коли тратить зовнішню волю, коли їй лишається тільки свобода духу. Але та боротьба стає ще більш докорінною, коли вона сходить до глибин свого християнського буття, де доходить до зудару з власними протиріччями. Саме тоді український народ стає найвизначнішим оборонцем Христової правди. Це нам доказують українські мучекники XVIII століття, коли то починаються властиві анали української мартирології. Боротьба, яку провадить український народ під тиском ворожих йому сусідів щоб віднайти правильний шлях до Христа, та боротьба, яка ставить «Русь проти Русі» (перша половина XVII ст.) (Україну проти України), у своїй дивовижній суперечливості пред'являє мученицьку кров. Скільки свідків Христової єдності було, не знаємо.

Мабуть були й мученики в протилежному таборі. Як би не було, українська Церква в першій половині XVII століття засяяла блиском і славою мучеників. Найбільшим та найславнішим поміж ними був полоцький архієпископ св. Йосафат Кунцевич (1623 рік).

Другою хвилею української мученицької крові була половина XVII століття. Біля безіменних вірних і біля багатьох світських священиків, численні ченці Василіянського Чину віддають в муках і терпіннях своє життя за святу справу поєднання. По цій прелюдії входить український народ на свій мученицький хресний шлях, що починається з приходом москалів в Україну (1654 рік).

Вже в жовтні 1656 року московські послы, переговорюючи з поляками, заключали: «Унія повинна бути скрізь і в найкоротшім часі винищена без ніякого покликування на дипломи й привілеї, що їх давали уніятam королі». Московські урядники виконують скрупульозно накази свого царя. Важко обчислити всі кривди та насильства, що їх зазнало українське католицьке населення від московських військ. Зокрема витончено придуманими тортурами катують та вбивають священиків та ченців. Страшним катом

українських та білоруських католиків виявився Петро І. В 1705 році, ввійшовши до Полоцька, власними руками вбиває в полоцькій церкві василіянських ченців, його солдати мучать та лютують проти інших ченців, вбиваючи їх та профануючи святі місця. Відомі також знущання над Луцьким єпископом, Діонізієм Жабокринським, якого згодом вивезли на Соловки (1715 р.).

Час панування цариці Катерини II (1762-1796) стає послідовним і не менш жорстоким продовженням політики Петра І, зрошуючи українську землю кров'ю ще численніших мучеників. Нагодою стають Коліївщина та Гайдамаччина, що дозволяють Москві вбивати українських католиків. Не про всі жертви записано. Знаємо, що їх було дуже багато, між ними численні священики. Найбільше мучеників принесла так звана «Уманська різня» 1768 року, в якій згинуло кілька тисяч католиків, між іншими Отці Василіяни Гераклій Костецький, Іван Левицький, Ілля Магерович, Ліберій Очавський, Методій Маєвський та інші.

1772 року вступають в Україну окупаційні московські війська і починають «навертання уніятів» на православ'я. Про це так пише історик, польський єпископ Е. Ліковський: «В'язниці в Бердичеві, Умані, Білій Церкві і кількох інших місцевостях містили в своїх мурах, у часі від вересня 1722 до жовтня 1773 року, по кільканадцять до кількадесять уніятських священиків, котрих самотнім злочином було те, що не хотіли відректись своєї віри і своїм парохіянам не хотіли дати згрішаючого прикладу. В самій лише Бердичівській в'язниці сиділо 68 уніятських священиків». «Вони сиділи заковані в кайдани, в голоді й холоді, і то виключно за віру та вірність Католицькій Церкві. Їх напхано до в'язничних келій стільки, що майже один на одному лежить. З мук та невгод багато з них погинуло».

Зі звіту Апостольського Нунція, що походить з 1774 року, знаємо, що в цьому часі убито понад 40,000 українців-католиків.

Подібні переслідування, як бердичівських мучеників та ісповідників, відбувалися за весь час панування Катерини II. Звичайно, з відділом війська приїздили до католицького села православні священики, дзвонили в дзвони, скликували народ. Тоді священик намовляв повертатись до віри батьків. Тим часом у церкві й на кладовищі біля церкви солдати готували купи різок і київ для погрози народові. Коли люди мовчали або заявлялись відкрито за Унією, їх били по лиці аж до крові, дерли за чуприну, таки в церкві, перед вівтарем, кидали об землю. Далі били їх різками. Священиків та свідомих вірних ув'язнювали, вивозили на Сибір і вбивали. На православних священиків висвячувано звичайних селян, що не вміли навіть добре читати.

Новий етап мученицького шляху приносять роки володіння

царя Миколая I (1825-1855). Повторюються сцени, які вже Українська земля бачила за Катерини. З Петербурга приходить наказ «перебити всіх», що ставлять опір. Батальйони війська оточують церкву, «непокірних» б'ють, арештують, вивозять, убивають, як, наприклад, в селі Дудоковичі та в багатьох інших парафіях. Найстаршим селянам давали по триста «буків», питаючи по кожній сотні, чи приймають православ'я. Відповідь усіх звучала «ні». Мученики поручили, щоб їх поховали без православного священика.

Після погромів 1839-1842 років залишилась іще тільки Холмщина як останнє забороло Унії. Змагання Москви знищити і цю твердиню української Церкви перетворилось в одну з найкращих сторінок мартирології на українській землі. Починається різними заходами, які мали підготувати перехід на православ'я*, а кінчається правдивими оргіями, що нагадують найжорстокіші муки перших християн.

Остаточним строком заведення «чистого обряду» визначено 1-го січня 1874 року. Людність противилась. Тоді приходило військо, розганяло нагайками зібраних біля церкви людей, уживаючи й зброї. Відомі є опір та мученики з села Дрелева. В селі Пратуліні люди присягали вмерти за віру, поклякали на землю і співали «Святий Боже». Військо почало стріляти в товпу, вбиваючи багатьох та ув'язнюючи інших. Всюди, де не придержувались нових приписів православної віри, приїздило військо: накладали контрибуції, ув'язнювали, виганяли нагих на мороз (Чоломня), били аж до смерти (Ламази, Рудно), ганьбили жінок, щоб змусити до підпису чоловіків (Ламази). У Шпиколосах засланці озвались до своїх родин: «Дивіться, чим нас за нашу вірність цареві обдаровують! Дивіться на наші сковані руки та ноги, це все ми терпимо для Господа Ісуса. Але не плачте за нами й не відбирайте нам заслуги перед Богом. Пам'ятайте, не слухайте ніяких намов, в небі побачимось!».

Варшавський православний єпископ, дивлячись на тих людей, казав: «Ви правдиві мученики!».

Полегші, які приходять для релігій у царській Росії в 1905 році, виключають Українську Католицьку Церкву. З приходом московських військ на Західню Україну в 1914 році Москва плянує зліквідувати Українську Церкву й на тих землях, що належали дотепер до Австрійської монархії. Поважним кроком тих злих намірів було ув'язнення та вивезення в далеку московську північ Львівсько-Галицького митрополита Андрея Шептицького. Проте до повного мучеництва цієї української землі покищо не дійшло. В 1917 році падає царське правління. Доля не заощадила укра-

* Тут, і в попередніх і наступних місцях автор має на увазі московське православ'я — Редакція.

їнському народові тих терпінь, які були йому приречені Божим Провидінням, що бачить далі й має цілком інший підхід до нашого майбутнього, ніж наші обмежені уявлення. Воно їх перенесло на пізніше.

Те, що відкладається, не зноситься (*Quod differentur, non aufer-tur*). Зате українські землі, що опинились під жорстокосердним буревієм Жовтневої революції і що згодом впали під большевицьке ярмо, стають театром найбільш жорстокосердного переслідування, яке спіткало християнство в своїй двотисячній історії. Це відносилось не тільки до нечисленних католицьких спільнот, але й до всього українського християнського православ'я, а насамперед до вірних Української Церкви.

В перші роки революції ЧК (Чрезвычайна Комісія) та її відділ «Ліквідком» знищила до 1,000 священиків, кілька десятків єпископів та велике число вірних. Всіх, хто виступав у захист святинь та противився їх зневажанню, розстрілювано та засилано. Кожний єпископ, священик, дяк, диригент вважався ворогом народу та одержував картку службовця релігійного культу. Їм не дозволялось купувати в державних магазинах речей, необхідних для життя. Службовець релігійного культу не користувався правом державного захисту. Організовано прилюдні антирелігійні диспути. Після них нищилось фізично тих, хто виступав у захист релігії. В 1926-1931 роках десятки тисяч української інтелігенції, духовництва, і сотки тисяч робітників та селян пішли під розстріл, на заслання та катування за виявлення своїх релігійних переконань, або лише через те, що впадало підозріння на людину в таких переконаннях. В наступних роках провадились судові процеси фабриковані урядом.

Самозрозуміло, що особливою жертвою московсько-большевицького переслідування стала Українська Автокефальна Православна Церква. В 1927 році, в час початкового терору, мала вона 34 єпископів, 10,657 священиків та кілька тисяч парохій. В час терору 30-их років знищено понад 30 єпископів, вибито та вивезено майже всіх священиків та багатьох вірних. Тільки мала жменька священиків пережила ті часи.

З вибухом Другої світової війни в підсоветській Україні не було ані одного єпископа. Кілька років до війни зазнала переслідування Українська Православна Церква теж в католицькій цивілізованій Польщі. Зокрема на Холмщині нищено, палено, розсаджувано динамітом українські церкви. Багато вірних переносить тяжкі страждання, жорстокі знущання та мучеництва. Тільки війна перервала ці переслідування. Польські католицькі єпископи мовчали на це божевільне мучення української християнської Церкви. Тільки український католицький митрополит Андрій Шептицький протестує та захищає.

Коли у вересні 1939 року большевицька Москва займає Західню Україну, а згодом й Буковину, силкується завести чим скоріше і тут отой «порядок», що його напротязі 20 років встановляла в Східній Україні. Великий ісповідник віри та Слуга Божий Андрей Шептицький, митрополит галицький у Львові, писав тоді «Листок історії» обернувся, нова епоха почалась. Зустрічаємо її покірними молитвами та з кріпкою надією на безконечну любов та божественне милосердя Ісуса Христа, який все провадить на славу Божу та для нашого добра». Той же митрополит, що за кілька років вмирає загадковою смертю, стає немов речником усіх українців, та, дивлячись на Голготу, на яку доходить хресний шлях українського народу, пише до кардинала Тіссерана: «Як я вже просив Святішого Отця, прошу я Вас тепер сказати Святому Отцю, щоб він уділив мені свого благословення, даючи мені дозвіл на честь умерти за віру та за єдність Церкви... Моя смерть не пошкодить Церкві, а тільки принесе їй користь, і як пастир оцього народу, що переносить стільки страждань та нужди не мав би права вмерти, аби йому було краще?».

Два роки (1939-1941) большевицького терору дали українському народові численних мучеників поміж священиками, ченцями та монахинями та серед віруючого народу. Відступ большевиків в 1941 році збагатив ще більше число українських мучеників, зокрема молодих.

Після ліквідації Української Автокефальної Православної Церкви в 1920 та 1930 роках Москві залишаються тільки Західні та Південні області України, щоб завершити діло, розпочате царями. Захоплення тих українських земель наприкінці Другої світової війни (1944-1945) дає большевикам вільну руку. Наступають часи найбільшого терору, якому рівного не знайти в усій історії Християнства.

Це переслідування є безпощадним, рафінованим та докорінним. Але йому протиставиться не менш геройська відвага, глибока віра та безкомпромісова вірність українського католицького люду. Не зважаючи на випробовані методи фізичних тортур та психологічного терору, ані один український владика не підпорядкувався режимній Московській патріархії. Всі владики, як і понад півтора тисяч священиків, багато сотень черниць і ченців та сотки тисяч вірних вибирають смерть, муки, ув'язнення, заслання на Сибір, замість відвернутись від голосу свого сумління. Український народ пише одну з найкращих сторінок історії людського духа. Пише її кров'ю, яка не шукає слави, ані розголосу, ані навіть признання. Бо вона зливається з кров'ю Божественного Спасителя, аби пульсувати ритмом співзвуччя з Серцем Христовим, спливаючи благословенням на майбутнє свого народу. Кров мучени-

ків — насіння нових християн (Sanguis martyrum, semen christi-anorum).

Але й ті, що не потрапили в тюрму, на Сибір, в камери тортури та на стіну розстрілу, знайшлись під постійним психічним терором, під загрозою бути ув'язненим або вивезеним в кожній хвилині, під контролею та в постійних викликах на міліцію або в КГБ, під погрозами та карами. Багатьох часто карано грошевою карою або тортуровано. Всі вони заради віри перебували у скрайній нужді, біді та злиднях. Це саме не інакше, як пише апостол св. Петро в своїм посланні до Євреїв: «Вірою він (Авраам) перебував у обіцяній землі, як у чужій, живучи в наметах. . . Вірою Мойсей, коли був виріс, відрікся зватися сином дочки фараона, волів радше страждати разом з людом Божим, ніж дознавати дочасної гріховної втіхи. . . вірою (вони) загородили пащі левам, силу вогню гасили, вістря меча уникали, ставали сильні, будучи недолугі. . . Інші загинули в муках, відкинувши визволення, щоб осягнути ліпше воскресення. Інші зазнали наруг і бичів та ще і кайданів й в'язниць. Їх каменовано, розрізувано пилою, брано на допити. Вони вмирали, мечем забиті. Тинялися в овечих та козячих шкурах, збідовані, гноблені кривджені. Вони, яких світ був невартий, блукали пустинями, горами, печерами та земними вертепами. . .» (Євреїв II, 8-39).

Для українців католиків чи українців Автокефальної Православної Церкви не було місця. Вони за волею большевицької Москви не мали права існувати, мусіли щезнути раз і на завжди. Тому переслідування ніколи не припинюється. Воно не перестає і за відлиги часів Хрущова, ба навіть більшає. Коли приходить час, коли залишки тих, що пережили страхіття Сибірської каторги, повертаються як ісповідники віри, не перестають над ними знущатись. Багато попадає знову в тюрму, зазнає катувань або повертається в каторгу чи йде в тюремну психолікарню, де кінчає в тяжких терпіннях або стає калікою.

Українська Церква ХХ століття залишається Церквою катакомб в найповнішому значенні цього поняття. Хто хоче бути вірним Христові та його Церкві, той рішається за хресним шляхом, що кінчається на Голготі. Так є і сьогодні при всій «гласності», якою захоплюється похилий Захід.

(Закінчення буде)

СЛОВО ПРЕЗИДЕНТА НІМЕЦЬКОЇ ЄПІСКОПСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(За «Вістями з Риму», грудень 1988)

Від Редакції: Для повноти документації виступів визначніших мужів Церкви, з нагоди святкування Тисячоріччя Хрещення Руси-України, поміщуємо Слово Президента Німецької Єпископської Конференції й проповідь Кардинала Франя Кухаріча — архієпископа Загребу.

1988 рік обдаровує Християнство Ювілеєм, що як ледве який інший йому належить всіма його частинами. Схід і Захід згадують з такою самою вдячністю Дар Хрещення, яке перед тисяча роками великий князь Владимир, або як Ви у Вашій мові вимовляєте — Володимир, і його нарід прийняли¹. Їхнє навернення до християнства не було лише рішальним поштовхом для поширення християнської віри у Східній Європі і ген далеко поза їхніми границями². Хрещення Київського Великого Князя і Народу Руси сталося далеко в часі, коли ще існувала повна спільність між Сходом і Заходом у Церкві. Радісні святкування Тисячоліття Хрещення Київської Руси через те в особливий спосіб приносять для всіх охрещених тугу віднови видимої єдності Божого Народу³.

Сьогоднішнє торжество скеровує наш погляд в окремий спосіб на традицію Київської Церкви і її служіння для Єдності.

Свідчення про церковну єдність, змаг за її здійснення і страждання за цю єдність є основною рисою мінливої історії Київської Церкви і Церков, які в сьогоднішньому їхньому стані постали з її традиції⁴. Діяльність Митрополита Ісидора, який брав участь у Флорентійському Соборі (1439), була на службі єдності. Берестейська Унія (1596) прямувала до нічого іншого, як до віднови неподільної вселенської Церкви; що її багато не зрозуміли і що дехто старався ужити її для політичних цілей, міняє ще менше з цього твердження як і думку, що ми сьогодні повинні знайти дорогу до єдності на основі нової і зглибленої еклесіологічної призадуми⁵.

Остаточно вірність до Наступника Петра і до спільноти одної

1. Див. «Слово Президента Німецької Єпископської Конференції з нагоди Тисячоліття Хрещення Руси» з 30-го травня 1988.

2. Див. «Апостольський Лист Папи Івана Павла II *Euntes in mundum* з нагоди Тисячоліття Хрещення Київської Руси» з 25-го січня 1988, ч. 4.

3. Див. «*Euntes in mundum*», ч. 9 сл.

4. Див. «Послання Папи Івана Павла II *Magnum baptismi donum* до Українців Католиків з нагоди Тисячоліття Хрещення Київської Руси» з 14-го лютого 1988, ч. 4.

5. Див. «*Magnum baptismi donum*», ч. 5.

католицької Церкви, яку Українська Католицька Церква від часу свого постановлення доказала багатьма жертвами, є нічим іншим як зворушливим свідченням про надію для завершення єдності всіх християн. Слова повні подиву, які Папа Іван Павло II висловив у своїй проповіді під час торжественної Літургії українських католиків 10-го липня 1988, до Отців Берестейської Унії, є важними для всіх ісповідників і мучеників, які Церква в Україні від того часу зложила: «Чи не є актом справедливості — особливо стосовно тих, які . . . зазнали гіркоти незрозуміння й заплатили власним життям — чи не є актом справедливості признати наявність тієї туги за єдністю Церкви, що її сьогодні, після багатьох сторіч, помічаємо в нас дедалі живіше і настійливіше в контексті більш поглибленого розуміння Церкви у відмінних історичних обставинах?»⁶.

Хрещення у Дніпрі було основане на союзі єдності, який пізніше людські провини притемнили⁷. Торжество Тисячоліття того Хрещення повинно для католиків і для православних, для українців, росіян і білорусинів стати поштовхом, щоб віднайти їхній спільний корінь, без того щоб задати шкоди їхньому особливому, історично виробленому поняттю Церкви⁸. «Приналежність до Католицької Церкви ніким не повинна вважатися як несумісна з добром власної земної батьківщини та зі спадщиною святого Володимира»⁹.

Однак українцям католикам, як і їхнім Братам та Сестрам Української Автокефальної Православної Церкви заборонено відсвяткувати це Тисячоліття на властивому місці, у Батьківщині їхнього походження. З боєм нам це пригадує, що ціль єдності в мирі ще дуже далека і, що християни в Україні далі позбавлені основного людського права на релігійну свободу¹⁰. Від більше як сорок років українці католики, що творили впродовж сторіч культуру цієї землі, не можуть існувати законно як Церква. Молімося до Бога, щоб проблеск надії на визнання прав українських вірних, який, як здається, в останньому часі став видимим, — щоб він згас.

З численними членами української католицької спільноти, яка розсипана по всьому світі, святкуєте і Ви, дорогі Браття і Сестри, це Тисячоліття. Разом з Вашими православними земляками живе Ви від довшого часу на нашій землі. Внаслідок нещасливих подій нашого сторіччя найшли Ви, після часто повної терпіння

6. Проповідь під час Божественної Літургії в базиліці св. Петра для Українців Католиків з нагоди Тисячоліття, 10-го липня 1988, у "L'Osservatore Romano", 128 (1988), ч. 163, 11/12 липня 1988, стор. 4, ч. 7.

7. Див. у ч. 6 наведеної проповіді Папи Івана Павла II з 10-го липня 1988 і "Euntes in mundum", ч. 9.

8. Див. "Magnum baptismi donum", ч. 7 і проповідь Папи з 10-го липня 1988, ч. 9.

9. "Magnum baptismi donum", ч. 7.

10. Див. "Magnum baptismi donum", ч. 7 і проповідь Папи Івана Павла II з 10-го липня 1988, ч. 9.

долі, нову батьківщину. Українці католики найшли свою духовну батьківщину в Апостольському Екзархаті, на чолі якого стоїть наш шановний співбрат Владика Платон Корниляк. Ви, завдяки Вашій духовній і літургічній спадщині, збагатили у вартісний спосіб життя німецької місцевої Церкви. Як члени приналежні до «Церкви між Сходом і Заходом» ознайомили Ви німецьких католиків з духовністю східних Церков і піддержували чуйність про долю християн у Східній Європі. З великою радістю бажаю ствердити, що Ви зуміли злучитися в єкуменічній гармонії з Вашими православними земляками, що належать до Української Автокефальної Православної Церкви. Також і вклад цієї Церкви має велике значення для обопільного пізнання християн західної і східної традиції.

Разом з Вами, дорогі Браття і Сестри, лучиться сьогодні вся Церква нашої Батьківщини у радості із-за благодаті Хрещення, що її прийняли Ваші предки, в молитві за всіх, що на Ваших рідних землях зазнають утисків за свою віру, і в надії на відновлення повної єдності всього Божого Народу.

Всіх християн, що тут і деінде святкують Тисячоліття Хрещення Київської Руси як торжество їхньої Віри, вітаю я в імені німецьких Єпископів словом апостола народів: «І як страждає один член, страждають з ним усі члени; і як один член у славі, радіють з ним усі члени. Ви є Христове Тіло, і кожний зокрема є членом у ньому» (I Кор. 12, 26 с).

Бонн-Майнц, 24-го липня 1988

† Karl Lehmann,
Єпископ Майнцу, Президент
Німецької Єпископської Конференції

СЛОВО КАРДИНАЛА ФРАНЯ КУХАРІЧА

Достойний Владико Кардинале, Верховний Архиепископе!
Високопреосвященніший Апостольський Пронунціє!
Високопреосвященніші Владики, Архиепископи і Єпископи!
Дорогі Брати Священики, Преподобні Сестри!
Дорогі Вірні!

«Сей день егоже сотвори Господь, возрадуемся ѡ и возвеселимся в онь. . .»

Оцим окликом воскресної утрени величаю сьогодні Господа і висловлюю Йому, разом з нащадками Хрещення святого Володимира перед тисяча роками, свою вдячність за дар хреста й Божого усиновлення народу Київської Руси.

Хрещення одного народу дійсно можна порівняти до Великодня, бо ж після темряви світло засіяло, після смерти почалось життя в союзі з Богом, Творцем, Спасителем і Освятителем.

В Святому Письмі Нового Завіту євангелист Матей, описуючи події перед приходом Господа Нашого Ісуса Христа, наводить пророцтво пророка Ісаїї: «О земле Завулону та земле Нафталі, приморський шляху, країно за Йорданом, поганська Галилеє! Народ, який сидів у темноті, побачив велике світло; тим, що сиділи в країні й тіні смерти, зійшло світло» (Мт 4, 15-16).

Так і народ Київської Руси, як і всі народи перед своїм охрещенням, перебував у темноті поганства до хвилини в якій засіяло йому світло Христового Євангелія.

Хрещення і євангельські засади життя виховують народ у правдивих культурних вартостях, збагачують їх шляхетністю, і ведуть на дорогу нової цивілізації правди, справедливості й любови.

Це сталося і з народом Київської Руси. Хрещенням він стався народом Божим, бо Христос увійшов у його життя і в його історію. Року 988 народ Київської Руси стався вибраним Божим народом, бо Бог об'явився йому тими самими словами як колись й Ізраїльському народові: «Я буду їм Богом, а вони будуть моїм народом. . .» (Єв. 8, 10).

Вже тисяча років триває цей союз і тисяча років український народ, з іншими народами, почитає й прославляє Триєдиного Бога, щоб Бог був йому захисником і визволителем від усякого лиха й гріха, найбільшого ж ворога кожної людини й кожного народу.

Іларіон, перший Київський митрополит, ось такими словами величав св. Володимира: «Ми ж були скорчені задля диявольської облуди, але ж випростувались і ступили на дорогу життя. Ми ж були духовно сліпі із-за диявольського обману, але через проповідь св. Володимира ми прозріли й побачили світло трисоняшного Бога. Ми ж були німі, але завдяки св. Володимирові ми заговорили, і тепер великі й малі прославляють єдиносущну Тройцю. Через Володимира ми убожествились і пізнали життя Ісуса». Тому ж достойно і праведно є прославляти великий ювілей хрещення.

Ще стоять мені перед очима величні торжества в Римі, в липні цього року, які досягнули свій вершок у базиліці св. Петра, коли ж українці католики східнього обряду, зібрані зі всіх континентів поселення, під проводом Петрового Наслідника Святішого Отця Івана Павла II, дякували Богові за дар хрещення свого народу і за католицьку єдність.

Минулими роками й хорвати католики святкували також в батьківщині і в Римі 13 століть християнства у Хорватії.

Тут сьогодні з великою пошаною поздоровляю всіх Вас, Браття і Сестри в Христі Ісусі, спадкоємців Хрещення св. Володимира. З

особливою пошаною і з солідарністю віруючих думаю і про тих Ваших численних братів й сестер, які ще не мають змоги відкрито віроісповідувати свою зв'язь з Петром і свою католицьку єдність. Вони ж в окремий спосіб присутні в нашій молитві, щоб Всемогучий Бог і Володар історії, через навернення сердець, сповнив умови і їхньої свободи в справедливості, рівноправності і мирі.

Скільки ж, через цих тисяча років історії, було радості, матеріального й духовного поступу, росту віри й успіху та культурного розквіту! Але так само, скільки було терпінь, печалей, сліз й крові!

Одначе, Браття і Сестри, Ви стоїте на порозі другого тисячоліття. Тому то цей ювілей є нагодою, щоб подякувати Богові за всі великі дари, які напливали у Вашу совість і Вашу історію впродовж тисяча років. Але так само треба зложити Господеві пережиті терпіння, як участь в Його хресті за кращу майбутність; майбутність, яку Бог в своїм Провидінні хоче дарувати кожній людині й кожному народові, який на основі Божого слова й силою Святого Духа будує своє життя.

Час ювілею є рівнож і часом каяття за все те, що в приватному, родинному й національному житті не було згідним з Божою волею.

Нехай настанова подяки і каяття буде запорукою нової надії, щоб Божі дари помножилися, щоб прогріхи були прощені, й щоб терпіння були благословенні плодами нового життя.

Нащадкам Хрещення св. Володимира, Українцям, Русинам Крижевської єпархії і всім, де б вони не були, бажаю Божого благословення через заступництво Пресвятої Богородиці, щоб у теперішньому і в грядучих поколіннях другого тисячоліття Хрещення, вони сповнили Божу волю, щоб залишилися народом Божим, щоб були вірні спадщині віри великого й святого князя Володимира, блаженної княгині Ольги, святих мучеників Бориса й Гліба, святих монахів Антонія й Теодосія, святого священномученика Йосафата й стільки безіменних, але святих мучеників, ісповідників і пострадавших, яких зродив український народ упродовж своєї тисячолітньої історії в злуці з Богом, Отцем і Його Сином Ісусом Христом, в Дусі Святій, почитаючи в сердечній і витривалій побожності Пресвяту Богородицю, Матір Відкупителя. Нехай буде Вона всім і на майбутні часи Хоронителькою, Заступницею й Прибіжищем скорбних. Світло Ісуса Христа нехай просвічує дороги для майбутности спадкоємцям Хрещення св. Володимира і всім народам землі.

Так нехай буде. Амінь.

(Звертаючись до Владики Мікловша по рутинськи)

Також дякуємо за привіт й Вам, Отче Владико Славомире. Дякуємо за привіт і за ті хвилини єдності, що сьогодні ми перевели в присутності самого Бога й Пастиря душ наших — Господа Ісуса

Христа. Нехай буде цей храм Божий, ця катедра, свідком нашої єдності. З радістю ми приходимо до цієї прекрасної церкви, щоб в ній разом молитися й спільно прославляти Бога. Сьогодні ми спільно дякуємо за дар хрещення, яке не тільки відбулося раз тисяча років тому, але хрещення, яким нам Господь не переставав дарувати постійність. Хрещення ріки, яка раз мала свій початок, а тепер тече безперервно. Ця духовна купіль котра перероджує, очищує і життя дає. «У Христа хрестилися, у Христа зодягнулися. . .» співаємо у великі свята на Службі Божій. Цими словами Церква говорить до того, хто вірить, а вірить кожний, хто хрещений в імені Ісуса і зодягнений в Ісуса. Ісус стається дійсністю його життя, і він стає образом Ісуса, бо є зодягнений в Нього і воплощений в Його таїнственим тілі. Дай Боже, щоб цей дар і надалі сходив у все більшій мірі на вірних Крижевської Епархії, тепер і на майбутнє, на многая і благая літа.

(Звертаючись до Блаженнішого Мирослава-Івана по-українськи)

Ваше Блаженство! Святкування великого ювілею хрещення Руси-України не лиш зовнішнє святкування одної історичної події, без огляду на її вагу та значення, але рівночасно й хвилина постанов на майбутність. Без того це величавє свято було б тільки згадкою про славне минуле. Нинішнє свято має бути початком нового перетворення всіх нас, як кожної людини-християнина окремо, так і всієї громади і цілого народу. Без такого оновлення даремні всі ці врочистості й ці святкування, даремні співи і вінці слави, даремні дзвони й величаві здвиги народу. Все це минеться і ми розійдемося з цього місця, а навіки перед Богом залишаться лиш слова заяви нашої вірності Господу і святому Володимиру. Це, що ми сьогодні вимовимо та до власної душі вкарбуємо, за прикладом предків у Києві тисяча років тому, те залишиться навіки, бо те, властиво, суть цього святкування.

Ваше Блаженство! Щиросердечно дякую за слова, якими ви вітали мене, але і зобов'язали, щоб дбати про цю горстку русько-українського народу в рамках Крижевської епархії. Вони, дійсно, є прикрасою і багатством нашим; вони ж, разом з іншими католиками східнього обряду є свідком вселенськості Церкви в нашій країні, вони є нашими братами й сестрами по крові Господа нашого Ісуса Христа й материнства Небесної Неньки. Тому вони не поза рамами нашої уваги й нашої любови.

Крижевці, 4-го вересня 1988

† Franjo Kardinal Kuharic
Архиепископ Загребу

Питання національного визволення

Володимир МАЗУР

СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНІ І В ІМПЕРІЇ ТА НАШІ ЗАВДАННЯ У СУЧАСНУ ПОРУ

(Доповідь, виголошена на Світовому З'їзді ОУВФ, листопад, 1988)

Доля судила нам жити в надзвичайно цікавій добі, в добі початку розкладу останньої світової імперії, яку Москва для камуфляжу називає Советським Союзом.

За те, що нині діється в Україні і в Советському Союзі, боролися наші великі попередники. А тепер боремося і змагаємося далі ми тут, а наші однодумці — в Україні.

Ще в 1914 році, почувши національно-самостійницькі промови д-ра Дмитра Донцова, лідер московських кадетів у Державній Думі Мілюков заявив у Москві:

«Я вам кажу: бійтеся Донцова! Якщо ви будете проводити таку політику, Донцови будуть лічитися не одиницями і не десятками, а сотнями, тисячами, мільйонами!».

Яку це «таку політику»? — Політику імперіялістичну, політику збереження російської імперії. І саме цю політику перебрав і продовжував керівник большевиків Ленін — творець перших у світі концентраційних таборів і кривавого ЧеКа, себто — розстрілів без суду.

Але творець УВО і ОУН, великий полковник Євген Коновалець, услід за Симоном Петлюрою попередив світ перед Другою світовою війною, що:

«Як довго немає Самостійної Української Держави, так довго не буде порядку в Європі, і всі союзи будуть нереальними».

Завоювавши багнетами й інші підбиті неросійські країни, Москва накинула їм камуфляжну назву «союзних республік». Та це не розв'язало ні національного, ані інших питань. І ось, після 71 року убогости, тортур, геноциду і проведення мовно-культурного вбивства — російська імперія дійшла до порогу остаточного краху.

Навіть підгниле дерево само не падає. Треба вітру, треба удару. Тепер ми з гордістю можемо констатувати, що тим ударним ві-

тром була впродовж майже 60 літ Організація Українських Націоналістів!

За три періоди найновішої державности український народ перетворився у націю. Мільйонові жертви не були даремними. А кров великих Провідників, великих Мучеників України: *Петлюри* і *Коновальця*, *Чупринки* і *Бандери* — лише зцементувала українську пробоеву силу.

Ярослав Стецько, прем'єр України з 1941 року, виразно вказував на те, що світ іде по лінії будов національних держав, та що в Україні відбувається «боротьба за владу Нації». А ми, тут зібрані, можемо бути гордими, що і ми вклали свою посильну частку в цю святую боротьбу Нації проти імперії, вклали і надалі будемо вкладати, бо московське імперське дерево вже хилиться. Однак — воно ще не впало!

Щоб краще збагнути, що діється в Україні, в імперії, в сателітних країнах та і в світі, треба глибоко собі уяснити, що не сам Горбачов і його ЦеКа три роки тому вигадали «перестройку» та «гласність». Ці, так звані «перебудову» і «гласність» створили обставини, створили кризові події в імперії: *національна, економічна, релігійно-духова, природничо-екологічна*. Ці кризи дійшли в СРСР вже до того рівня, що імперія почала западатися, іти униз, мов той корабель, що вже набрав забагато води.

Поневолені народи, позбавлені усіх прав, у своїх масах дійшли до повної апатії й байдужості, до тихого саботажу всіх указів режиму. А одночасно, в глибуні народніх мас, виростали *Шестидесятники* і *Семидесятники*, діяли *герої-підпільники, націоналісти*, діяли *священники-підпільники*, діяли люди типу члена Проводу революційної ОУН Горбового.

Чим більше Росія намагалася умертвити Україну й інші неросійські країни, тим більше нарастив внутрішній спротив серед поневолених, тим більше крахували советське господарство, індустрія і околгосплєне село; тим більше завмирав пульс життя в Советському Союзі.

В цей же час Москва і далі кидала гроші для підтримки заколотів у світі, від Анголи до Сальвадору, від Мозамбіку до Нікарагуа. Але навіть комуністичні партії в Західній Європі відчували і зрозуміли, що настає кінець комунізму і комуністичній доктрині, що ніяк не виправдали себе в житті.

Всюди в комуністичному світі розпочався спад і занепад, який триває і тепер. Навіть комуністичний Китай почав відвертатись від чисто московського комунізму і творить свій власний, з домішкою ідеологій західних країн.

Але основним рушієм сучасної кризи в комуністичному світі були, є і будуть поневолені народи. Національна проблема була завжди в історії тим чинником, який врешті-решт розсаджував усі попередні імперії, починаючи від Візантійської і кінчаючи Англійською та Французькою, які розвалились на наших очах.

Українська національна проблема була і є центральною проблемою імперської Росії.

Навіть далеко не завжди прихильний до нас щоденник «Нью Йорк Таймс» у числі від 25-го серпня 1988 року, в статті коломніста Сафаєра, визнав, що «Український націоналізм є дійсністю», що «коли відпаде Польща, то відпаде й Україна», що в Москві бояться України, бо «її ніколи не вдалося перетравити Советському Союзові».

Після героїчної УПА — найновішими героями української визвольної боротьби стали: згаданий уже *Володимир Горбовий, Юрко Шухевич, Левко Лук'яненко, Алла Горська, Володимир Івасюк, Катерина Зарицька* — відомі і невідомі нам Борці за національно-державні права України.

Навіть Українська Гельсінська Група вже зробила крок вперед у мисленні й діях, бо раніше наголошувала тільки людські права, а тепер уже ставить на чоло національні права. Хоча вона все ще, на жаль, діє з позицій легальних і федеративних, з позицій, що нагадують Третій Універсал у Києві в 1918 році, де вже йшлося про самостійну Україну, але все ж у федерації з Росією...

В Україні передові люди використовують період «перебудови» для підняття національної свідомості мас. Українці без дозволу режиму утворюють різні товариства і клуби, у тому з молоді, для захисту прав української мови, української культури і традицій. Також за відновлення усіх прав Української Католицької і Української Автокефальної Православної Церков, за ліквідацію навіть уже збудованих атомових електростанцій, за припинення безглузвих спроб перекидання річок так, що в Україні або не стане води, або ж вода буде забруднена і не до вжитку.

Навіть відомі українські підсоветські письменники типу Олеса Гончара чи Бориса Олійника виступили з відвертими вимогами припинити русифікаційну політику, припинити викладання історії компартії. Натомість вчити дітей і студентів історії України, негайно поширювати мережу шкіл з українською мовою викладання, не ображати релігійних почуттів народних мас... Вимагають до кінця викрити злочини Сталіна, Кагановича та всієї кліки, у тому й страшний злочин Росії супроти України — штучний Голодомор у 1932-1933 роках.

Навіть поет-комуніст Борис Олійник у поемі «Пришестя» («Літературна Україна» від 20-го жовтня 1988 р.), згадуючи про пришестя Ісуса Христа, картає за українські жертви Голодомору вже не тільки Сталіна, а й цілу Європу. Він пише:

«Це діялось у першій половині
Мого століття. . . На очах Європи,
На нашій чорноземній Україні!».

А замовчуваний раніше окупаційним режимом поет Олесь Лупій у тій же київській «Літературній Україні» (в числі 31-му) обвинувачує режим за вивози українців на Сибір тільки за те, що вони «Бандерівцям їсти давали», коли у село зайшла частина УПА.

У всенародньому поході в Україні за свої права беруть участь дослівно всі прошарки населення: інтелігенти, селяни, робітники, вчителі, музики, бібліотекарі, працівники кіно та інші. На сторінках советської преси вони домагаються все більше і більше прав.

«Як це так, — читаємо в одній із газет з України, — що в Казахстані живе один мільйон українців, а там є тільки одна-єдина українська школа та й та створена самими українцями на кооперативних началах?».

«Чим торгуємо, сучаснички?» — саркастично запитує інший автор у підсоветській газеті, картаючи партійців за те, що поблизу святої могили Тараса Шевченка у Каневі хочуть збудувати при Дніпрі якийсь завод! До речі, припадає 175-ліття народження Кобзаря, і в Україні до цього готуються, як до всенароднього свята. . .

Під натиском громадянства України, від селян до академіків, — режим мусів посунутись назад, і вже так званий голова Ради міністрів Української ССР Віталій Масол повідомив, що «будівництво Одеської і Харківської атомових електростанцій припинено, а в Криму збудують тільки два реактори» (із запланованих шести). Та хоча народ виступає проти будівництва атомової станції біля Чигирини — в серці України — московський імперський центр плянування далі натискає на цій будові, бо там, у Кремлі, розрахунок простий: на випадок нового Чорнобиля — знищимо одноразово і велику частину історичної України!

Стотисячні маси народу відвідують Грушів, де об'явилася Божя Мати. Ні КГБ, ані міліція вже не можуть зупинити маси прочан, серед якої майже половина — діти і молодь! У Києві відзначали Тисячоліття Хрещення України на Володимирській Гірці. Там не було багато людей, і їх розігнали. Але у Львові, у Грушеві, у Го-

шеві при монастирі — це свято відзначали молитвами із священиками десятки тисяч людей — і їх годі було розігнати.

Московський режим збільшив тепер кари за недозволені, себто народні демонстрації, залякує засудами — а люди, однак, демонструють!

У Києві кагебісти навмисно створили судову аферу під назвою «Бумеранг». Вони, мовляв, 20 років контролювали дії двох осіб, що були нібито пов'язані із закордонним центром ОУН. Та це був черговий блахман Москви, яка відчуває, що ми діємо всюди, а зловити — зась!

Дня 9-го липня 1988 року преса в Києві й Донецьку повідомляла, що в різних прилюдних місцях були розкидані летючки ОУН. Газета «Комсомольська правда» спершу писала, що авторами цих націоналістичних листівок були «студенти Київського Університету», а потім пояснила, що їх, мовляв, друкували в Англії. . .

Такі «пояснення» нічого нікому не пояснили, але тисячі людей читали листівки Організації Українських Націоналістів з-під стягу Бандери і Стецька! І нехай Москва спробує пояснити, яким чином, наприклад, летючки АБН українською і афганською мовами розповсюджуються по всьому Афганістані і навіть у сусідніх советських республіках Азії. . .

Тепер в Україні домагаються встановлення пам'ятників Тарасові Шевченкові і Миколі Лисенкові у Львові, Тарасові Шевченкові у Полтаві, відкриття музеїв Лесі Українки у Києві, Коцюбинському у Чернігові. . . Домагаються — і вже почали творитися клуби прихильників української мови, які об'єднуються в Товариство, у всеукраїнське Шевченківське Товариство.

Московка Іванова з міста Хмельницького написала в «Літературній Україні» (число 36 за 1988 рік), що «Товариство Шевченківське — ні до чого». Та в цім же числі проти тієї законсервованої сталіністки виступило з обороною Товариства багато людей. Навіть колгоспники, навіть якийсь прапорщик Малихін!

Редактор московського журналу «Огоньок» Віталій Коротич, сам поет з України, в інтерв'ю для еспанського журналу в Барселоні «Ля Ванвардія» від 28 серпня 1988 року ствердив, що «Ситуація в Україні є прикра і антидемократична. . .», і далі додав, що, мовляв, сам Горбачов не бажає такого стану.

Однак, в Україні і далі триває московська політика російщення, як і за часів Валусева чи Ташкентської конференції. Лише в деяких містах вдалося створити дитячі садочки з українськими виховниками і лише в деяких школах вдалося привернути українську мову, хоча так званий міністер освіти УРСР твердить, що ні-

бито вже половина усіх шкіл в Україні є українсько-мовна. Це зовсім не відповідає правді. Особливо це помітно у вищих навчальних закладах і у великих містах.

У пресі також читаємо нарікання на те, що, наприклад, у Харкові зняли на залізничному дворі українську назву «Харків» і почепили «Харьков». У Дніпропетровському замінили — вже за часів горбачовщини! — назви вулиць з українських на російські. У Херсоні немає ані однієї української школи на все велике місто. . .

Вимога письменників України надати українській мові статус державної мови — так і залишилась вимогою на папері. Письменник Братунь писав у газеті «Молодь України», що навіть у Львові обмежують українську мову: «Її не почуєте ні в установах, ні на пошті, ані на залізниці. . .».

Вірні домагаються відкриття церков — а церкви і далі зачинені, або їх нібито «реставрують», але роблять так, щоб церкви ті завашилися. . .

В офіційній пресі далі твердиться, що двомовність в Україні необхідна, бо це, мовляв, необхідно в Советському Союзі. Те ж саме твердить і газета «Радянська Україна» (офіційний орган компартії УРСР) від 9-го жовтня 1988 р., у статті «Мова рідна, материнська». В ній говориться про потребу двомовності, про те, що «необхідно глибоко володіти рідною мовою». . .

Така непередрішенческа політика Щербицького і Москви в Україні викликає дальший ріст негодування режимом, творення позарежимних клубів, товариств, асоціацій, викликає багатолюдні демонстрації в різних містах України. А це означає пробудження і поглиблення національного українського «Я».

Ще в березні 1988 р. вищезгадуваний Віталій Коротич у інтерв'ю московській газеті «Советская молодежь» сказав, що:

«Межі гласности визначив сам Горбачов. Він сказав, що ми не можемо включати в процес гласности те, що шкодить соціалізму».

Іншими словами — те, що шкодить імперії!

Але в Україні вже не задовольнити людей окрушками з панського московського столу, не задовольнити тим, що режим випустив кілька інакодумців з тюрми чи закордон. Знаходиться і далі за ґратами нескорений Левко Лук'яненко*. Він і тепер вимагає, щоб Україна вийшла зі складу СРСР.

Національна християнська Україна розпочала вже співпрацю з іншими поневоленими народами — співпрацю проти окупанта.

* Звільнений по даті З'їзду ОУВФ — прим. Редакції «В.Ш.».

Все це інколи носить ще неоформлений, сказати б половинчатий характер, але вже є оформлені національно-демократичні рухи в ССРСР.

Наприклад, 12-го червня 1988 року у Львові мали нараду в обороні національних прав своїх народів представники Вірменії, Грузії, Балтицьких країн і України. Ці групи домагаються демократичних реформ, що, очевидно, не можливе в умовах московсько-большевицької диктатури. Але і вони своє роблять, поширюючи вільнолюбні ідеї серед народів проти московського великодержавного імперіялізму і шовінізму.

У Латвії, Естонії і Литві ці рухи набрали вже цілком виразного націоналістичного характеру. Там лунають гасла про повну незалежність від Москви, від ССРСР. Про події в Азербайджані і у Вірменії не буду говорити, бо вони усім відомі. Але зазначу, що та національна проблема не розв'язана, і там і далі зростатиме боротьба.

Варто зазначити, що в Україні і в інших неросійських країнах розпочався процес переродження гуртків культури, оборони мови, тощо — у політичні, самостійницького типу організації. І так, в Естонії існувала раніше мала група під назвою «Народний Фронт», яка добивалася права для естонської мови. Тепер же, під кінець 1988 року, це вже організація національного типу, яка має майже 50,000 членів і яка вимагає виходу Естонії зі складу Советського Союзу.

Отже, маємо нове явище, дуже важливе для дальшої боротьби, а саме: переростання мовно-культурних вимог у вимоги політичного характеру. А це вже віщує явний присмерк і комунізму, і Советського Союзу.

Додаймо до схвильованого багатонаціонального моря ССРСР ще й потужні удари хвиль у сателітних країнах, де у Празі молодь демонструвала під гаслом: «Геть з Москвою!». І те саме — в Мадярщині!

Всюди у світі контрольованому Росією наростає убогість, і ніякі «перестройки» не допомагають. Всюди відбуваються глибокі процеси національно-визвольного характеру. Большевицький серп і молот, московська червона зірка — наткнулися в Україні на невидимий ще в небі, але вже видимий у душі народу Хрест і Тризуб!

Ньюйоркський щоденник «Дейлі Ньюз» від 18-го жовтня 1988 року помістив редакційний коментар, присвячений відродженню націоналістичних рухів у Советському Союзі. У ньому стверджується, що ці рухи «перешкоджають проведенню в життя горбачовських реформ». І це правильно, бо Україна, Грузія, Вірменія, Білорусь, Естонія, Латвія і Литва вже не задовольняються обі-

цянками і половинчастими реформами, а стремлять до розвалу Советського Союзу.

Ця ж газета стверджує, що «Україна давно рветься вирватися з-під контролю комуно-московського імперіялізму». Вона інформує, що в Прибалтиці вже вимагають створення власних армій, друку власних грошей і не лише національних прапорів, а й повної контролю над вихованням дітей і молоді, повної релігійної свободи, повного права на власну економіку, незалежну від Москви. У Литві рух за нібито підтримку політики гласности пропонує тепер повний відрив від Советського Союзу, повну сепарацію від Москви.

У сателітних країнах виникло найновіше явище — бунти молоді. Ті, кого ще з дитинства виховували піонерами та комсомольцями, вірними комунізму і Москві, тепер відверто виступають проти комунізму і тієї ж самої Москви! У Югославії молодь кожної національності вимагає ліквідації комуністичного режиму. У Польщі молодь із «Солідарности» відмовляється сотнями йти до війська і воліє йти до в'язниці, ніж служити в армії, підпорядкованій Росії. У Мадярщині люди ще пам'ятають революцію 1956 року, роздавлену московськими танками. Там молодь відмовляється вписуватись у члени офіційних студентських організацій і творить свої, незалежні, а фактично — антикомуністичні спілки і товариства. Навіть у Східній Німеччині молодь масово заповнює церкви і щиро молиться — без огляду на безвірницьку пропаганду. . .

Бунтується не лише молодь. Понад півмільйона громадян у Чехо-Словаччині підписалося під вимогою повної свободи релігії у тій комуністичній країні. У Польщі вже діє Спілка Вільних Журналістів, які є проти режиму і які дописують не лише до польських видань та радіо, а й за кордон, викриваючи Росію як злочинця супроти людства.

І в Україні помітні дуже важливі народні зворушення, які хоч-не-хоч, іноді мусить фіксувати офіційна, советська вірна Москві преса. І так, київська «Радянська Україна» 3-го березня 1988 року заатакувала неофіційний Український Культурологічний Клуб, і та ж газета (в числі від 30-го серпня 1988 року) помістила голоси з народу — в обороні цього Клубу. В одному із цих листів читаємо таке, що й ми могли б під цим підписатись:

«І царським, і комуністичним урядом проводилася тотальна русифікація України, процвітає шалений шовінізм, нищиться до кореня вся культура, історія, мова. . . Те саме з передовими людьми України. Якщо не вдасться 'приручити' — знищують фізично. . . А претендують на світову корону! . . .».

І далі:

«Грубою силою, жорстокістю, брехнею довели наш край до повного занепаду культурного, економічного, екологічного. Що вони нам принесли? — пияцтво, розпусту, злочинність, лінівство, безгосподарність. . .».

На жаль, за кордоном знаходяться все ще люди отого спеціального, кцабівського, непередрішенського типу малоросів, які беруть московське слово за правду, обіцянки — за дійсність, терор — за помилування, зачинені Божі храми — за бандерівську пропаганду. . . — і намагаються співпрацювати з представниками окупаційного режиму в Україні.

Чим така співпраця кінчалася для всяких крушельницьких — відомо. Але і далі є наївні в політиці, які з професорських катедр або з вузькопартійних задвірків їдуть до ворога, радяться з ворогом, співпрацюють з ворогом, прихованим під «культурним обміном», під науковими конференціями. . .

Нам з такими — не по дорозі! І новій, зрушеній Нескореній Україні з такими — не по дорозі! Допомогати Горбачову будь-яким способом означає допомагати окупантові рятувати підгнилу імперію. Горбачов революційними фразами хоче замінити контрреволюційні факти. Все, що він формально дозволяє, є скероване на порятунок імперського кольоса з глиняними ногами, а не на добро поневолених народів.

Горбачов може піти далеко в своїх обіцянках. Він може дозволити колгоспникам викупувати на 50 літ землю і її обробляти, а потім їх будуть знову «розкуркулювати». Москва може дозволити на якийсь час більше вільну кооперативу — а потім її знову замкне на «большой замок». Вона може дозволити українським письменникам уголос уболівати за рідну мову, вимагати будови пам'ятників, будівництва заводу грамплатівок тощо, навіть писати протисталінські поеми. А потім людей будуть знову обвинувачувати у націоналізмі, а потім на обрії українського життя знову виринатимуть Соловки та Сибір. . .

В одному з кінофільмів великого режисера Олександра Довженка є кадри, які показують, як убогий селянин періщить бато-гом худого, загнаного в колгоспі коня. А кінь раптом повертає голову і каже людським голосом: «Не туди б'єш Іване! . .». Це стосується тих, на щастя нечисленних, які хочуть з-за кордону якось співпрацювати саме з тим, кого треба бити — з окупантом.

З наростаючими подіями в Україні, в СРСР і в світі — наростають і наші обов'язки супроти Нескореної Української Нації. Західні потуги ще пробують рятувати Москву. Вже канцлер Коль розжирілої за американські гроші Західньої Німеччини підгодо-

вує Советський Союз. Американські банкірі затикають діри позичками для московської латаної економіки, яка минулого року мала понад 50 мільярдів доларів дефіциту^{**}. Вже і Франція пробує допомагати Москві, сподіваючись, що коли там буде досить хліба, то бездушна Москва може все таки стане більш гуманною...

А ми через океан чуємо голос Нескореної України: «єднайтеся, братайтесь, будьте єдиними у спільному поході за кордоном в ім'я допомоги нашому страждальному і неупокореному народові! Наростає революційна хвиля! Підтримуйте все, що знесилює московсько-большевицьку імперію! Ви понад півстоліття вистояли на стійці національно-християнської України! Готуйте українську закордонну молодь до далекого походу! Чим Ви за кордоном міцніші — тим міцніші ми тут, в Україні!».

Організації Українського Визвольного Фронту і наші прихильники мають де прикласти руки, розум, фонди, жертвенність для української визвольної справи.

Я тепер зупинюся лише на кількох, може найбільш пекучих, проблемах. Америка вибрала нового президента. Ним став Дж. Буш, віце-президент в уряді Регена, людина правих поглядів, здорових поглядів. Але в часі його виборчої кампанії сталася відома Вам неприємна політична афера. Там діяли сили, ніяк не прихильні до визвольної боротьби України та інших поневолених народів. Це значить, що вони проникли в антураж Буша, що хтось більше прислухався до голосу цих кіл, які і далі намагаються очорнювати чесне українське ім'я.

Суд над Іваном Дем'янюком — *несправедливий* суд — виявив, що деякі американські кола беруть за правду московські так звані «документи»... Ось чому ми повинні через УККА та Інформаційне Бюро УККА у Вашингтоні повести активну роз'яснюючу роботу в цій справі. Ми повинні і далі відбивати всі ворожі жидівсько-московські напасті, відкидати всі ярлики «коляборантів», бо Революційна ОУН, УПА, УГВР змагалися однаково і проти німецького, і проти московського расизму. І в наш час Організації Визвольного Фронту поборюють московський расизм і шовінізм!

Ми також не можемо мовчки спостерігати, що Закордонне Представництво Гельсінської Групи ступило на хибний шлях. В Україні та Група вже висуває національне питання на перший план, а за кордоном її нібито представники виступають проти націоналізму і націоналістів. Що за парадокс! Вони бояться закордонних націоналістів, називають образливими словами тих, які не боялися

^{**} Під кінець року цей дефіцит досягнув 90 мільярдів карбованців, згідно з даними із західньої преси — примітка Редакції «В.Ш.».

ставити груди проти таких потуг, як сталінська Росія чи гітлерівська Німеччина!

Ми повинні допомогти Закордонному Представництву Гельсінської Групи зрозуміти, що завдяки ОУН український народ перетворився у націю, що націоналізм Актом 30 червня 1941 року врятував національну честь України у світі. Закордонна Група повинна стати сама на націоналістичні позиції, якщо вона не хоче відірватись від реальних подій в Україні.

Я хотів би також звернути увагу на роль українських фінансових установ у змаганнях за пришвидчення дня свободи і державності України. Організації Визвольного Фронту не беруть і не дістають грошей ні від кого — тільки від українського свідомого громадянства. Але мільйонові фонди накопичуються не в руках окремих громадян, а в українських кредитівках, банках, торговельних установах. Тут мусить бути врахована гієрархія вартостей при розподілі зисків. Українські фінансові закордонні установи повинні відігравати значно більшу ділову роль у фінансуванні української визвольної справи. Для цього ми повинні збільшити там наші впливи.

Заторкну також релігійну, точніше — церковну ділянку українського закордонного життя. Кожна українська Церква може і повинна сприяти збереженню перш за все української мови в Церкві, бо молитва рідною мовою залишає найбільший слід у душі людини. Та є ще більше завдання для наших історичних Церков: вони повинні творити один суцільний фронт проти московського православ'я, бо церква в Росії і є далі інструментом режиму.

Наші історичні Церкви повинні змагатись до завершення і до створення католицького і православного Патріархатів, в ім'я правди і в ім'я допомоги українському народу. Саме в Тисячоліття Християнства в Україні є велика нагода для обох наших історичних Церков — офіційно і прилюдно скинути з церковних амвонів московську ненависницьку анатему на великого Гетьмана-державника Івана Мазепу. . .

Та чи не найбільше завдання припадає на всіх нас у ділянці виховання молодих українських кадрів. Молоді кадри продовжать нашу боротьбу. Вони прийдуть на звільнену українську землю в часі найвищої потреби допомоги у відбудові, в наладнанні державного життя. Роль молодих кадрів годі переоцінити. Тому докладаймо сил у національному вихованні доросту!

З радістю стверджуємо, що вже велика частина виховників у рядах Спілки Української Молоді — це все молоді, тут народжені люди. Також із приємністю стверджуємо, що в рядах ТУСМ мо-

лодь все більше проявляє свою активність. Але і бачимо і те, що серед молодих професіоналістів майже немає політичної активності. Отже, туди треба кинути наші сили, туди повинна приходити наша націоналістична молодь і вести там роз'яснюючу роботу.

Серед молодих професіоналістів помічається байдужість або приспання української визвольної ідеї. Але вони є українці, їхні батьки є українці, вони належать до українських церков, вони мають усі дані стати поруч із нами. Над цим треба лише попрацювати.

Наша, вихована нами, націоналістична молодь має більш активно входити в щоденне життя української громади, привчатися, придивлятися, набиратись досвіду і поволі перебирати провідні пости в громадському і політичному житті на еміграції. І наше гасло дня: *«Ширше відчиняймо двері наших суспільно-політичних і науково-культурних організацій і товариств для української націоналістичної молоді! Заміна старіючих кадрів молодшими — невідклична вимога часу!»*.

Саме в Тисячоліття Християнства в Україні сталося чудо: у Грушеві з'явилася дівчинці Божа Мати. Саме в Тисячоліття Папа Павло Іван II і православний Патріярх Диметріос — відмовилися їхати до Москви на блюзнірське московське так зване Тисячоліття. І саме в час цього славного Ювілею — в Україні розковуються все нові й нові сили, національні сили, нарастають національно-визвольні рухи серед усіх неросійських поневолених народів, реально здійснюється концепція АБН!

Надходить день остаточного зудару із силами диявола. Ми повинні бути готовими до такого дня. Ми повинні нашою щоденною працею той день наближати, всіма силами допомагати нашій Нескореній Матері-Україні.

Вступаємо у друге Тисячоліття Християнської України з високо і гордо піднятим чолом — як і подобає пробоевій силі Української Нації. День перемоги Хреста і Тризуба — вже зближається!

Докладаймо ж невтомно зусиль, щоб на початку Другого Тисячоліття Україна — за словами Івана Франка — таки засіла «в народів вольних колі»!

Омелян КОВАЛЬ

СЬОГОДЕННА УКРАЇНА І ЗАВДАННЯ СКВУ

(Доповідь, виголошена на V СКВУ, листопад, 1988)

«Давати всю можливу допомогу українському народові в його змаганнях до волі й державної незалежності» (Статут СКВУ, стаття 2, т. А)

Вже з самого початку свого заіснування СКВУ поставив одним з головних завдань давати допомогу українському народові в його боротьбі за волю і державну незалежність. Тому у складанні програми на V Конгрес СКВУ було й поставлено одною із тем доповідей «Сьогоднішня Україна і завдання СКВУ», яку я маю шану з'ясувати на цьому високому форумі.

За час своєї двадцятьлітньої діяльності наша громадська світова надбудова і всі її складові частини не стояли ще ніколи перед такою гостротою проблем, які назріли в останніх роках і ждуть своєї остаточної розв'язки. Сімдесять років окупаційного режиму в системі отарної нівеляції особовости, боротьби з релігією і насильної русифікації та нищення історичної пам'яті в народі позначилися також жорстокістю включно до фізичного винищування мільйонів населення. За той час народилися і вирости в цій антилюдській системі три-чотири покоління без пам'яті про минуле, без духового коріння своїх предків, а які були призначені системою на трансформацію в «гомо-советікус», або «гвинтиків» на службі імперіяльної комуно-російської машини. Був це процес пожирання поневолених націй панівною московською нацією, яка під претекстом інтернаціоналізму й советизму намагалася засимілювати менші народи. Насильницькі методи тієї системи, як кожне явище насильства, мусіли викликати спротив і протидію. Ця протидія була найбільш помітна в часі Другої світової війни, коли на протязі десяти років народ допомагав бійцям УПА і підпільній ОУН вести збройну боротьбу проти окупантів. Позитивом тієї, здавалось, безвиглядної боротьби було те, що був повалений раз назавжди міт непоборимої імперії. Страх, що був наслідком терору 30-их років, який паралізував людину і сковував її душу, поволи давав місце відвазі і сміливості. Страйки запроторених в Сибір вояків УПА і членів ОУН разом з масами різнонаціональних в'язнів були початком дальших процесів наростаючого спротиву се-

ред інтелектуальної верстви молодших поколінь, зокрема в часі панування Хрущова і його т. зв. «відлиги».

Питомий нашому народові гін до освіти і до шукання правди дозволив виростити широку верству інтелігенції, яка не зважаючи на індоктринацію діалектичним матеріалізмом та комуністичною ідеологією, дошукувалась історичної правди та коріння української духовності. Наявність української еміграції в діаспорі та деякі контакти в обидві сторони пробивали мур між СРСР і вільним світом та допомагали в пізнанні правди. Вистачить згадати, що поява «Енциклопедії Українознавства» з рамени НТШ на еміграції викликала потребу в Україні підготовляти і випустити «Українську Радянську Енциклопедію», якої до того часу не було. Це саме торкається інших наукових і мистецьких видань, які були концесією Москви для України після появи таких на еміграції. Це, однак, не перешкоджало Москві вести систематичну політику обмежування українського друкованого слова, насаджування російського шкільництва та русифікації партійного, урядового і громадського життя. Цьому сприяла наявність великого числа найзлого російського елемента, а зокрема чисельної верстви доморослих яничарів типу В. Щербицького і інших.

Теперішнє положення в Україні характеризується новими суспільними рухами і настроями, що постали в наслідок горбачовської політики «гласности» і «перестройки», але передусім під впливом психологічного зламу з приводу чорнобильської ядерної катастрофи, а найновіше з приводу московських намагань приписати собі монополію святкування 1000-ліття Хрещення Київської Руси, як частини їхньої історії.

Коли йдеться про Чорнобильську катастрофу, то вона без усякого сумніву потрясла до глибин душі і свідомості не тільки український народ, але також сусідні народи, через Білорусь і до Балтики, які тоді рівнож потерпіли від радіації. В пам'яті українського населення назавжди закарбувалися ці розпучливі дні безпорадності і жаху, які наступили після пекельного вибуху атома. Запамяталося, як на декілька днів заніміла московська «гласность», як занепокоївся цілий світ, загрожений опадами смертоносних чорнобильських променів, розголошуючи це на хвилях етеру, інформуючи про це й мешканців безпосередньо загрожених країн і України. Не забулось також і першотравневе гуляння в Києві на четвертий день після катастрофи, коли радіоактивний пил затроював довкілля. Москва і її вислужники робили все, щоб закрити перед народом жахливу правду про смертельні наслідки катастрофи. В той же час московська номенклатура з Києва ввозила своїх дітей і членів родин далеко на незагрожену північ, а

українські діти тільки в незначній кількості могли від'їхати на південь України. Затямилось також і те, що відповідальність за цей кримінальний злочин офіційно скинено на кількох місцевих керівників, тоді, коли дійсні злочинці сиділи в Москві, де планується і контролюється розбудова атомних централей, не питаючись згоди місцевих властей. Це, мабуть, вперше за весь час окупації України, що навіть «інтернаціонально» настроєні партійні чинники в Україні мусіли поставити собі питання про власну безпеку при центральному керівництві атомною ділянкою з Москви, яка вибрала Україну для своїх експлуататорських політичних цілей. Відомо ж бо, що в Україні, яка становить 2,7% цілої території СРСР є приміщено 50% всієї потужності атомних централей. Всі ті централь, як виявили дослідження в Чорнобилі, побудовані з бракоробної якості матеріалів з графітною охоронною стіною, які не відповідають міжнародним нормам безпеки. За офіційними повідомленнями ця катастрофа коштувала життя всього 30-кілька осіб, тоді коли оцінка зовнішніх експертів йде на декілька тисяч, не рахуючи тих, що поранені радіацією, засуджені на повільну смерть на протязі десятиліть. Цілі простори колись урожайної землі вже мабуть ніколи не повернуться до свого первісного стану. Екологія України знайшлася раптово в своєму найбільш критичному становищі. Дискусії на цю тему не сходять зі сторінок української підневільної преси, а з усіх прошарків населення, включно з партійними, творяться екологічні клуби як засіб самооборони біологічної субстанції загрозеного народу. Під цю пору якраз ведеться боротьба проти намагань Москви збудувати нову атомну централю в околицях Чигирини та вимога закрити деякі існуючі централь, зокрема цю, що біля Рівного на Волині.

Нічого дивного, що Чорнобильська катастрофа активізувала питання України в світі. Зовнішній світ, який досі байдуже сприймав стан поневолення України, почав поволі проникати в той недоступний для нього терен, аналізуючи причини і наслідки катастрофи. Було неодноразово стверджено, що розбудова атомних централей в Україні служить для Москви середником економічного в'язання сателітних країн, куди спрямована більшість продукції тих централей, з економією СРСР і в той спосіб їх узалежнення від советської імперії. При цій нагоді підкреслюється колоніальний характер України, яка не має навіть права рішати про розбудову такої, чи іншої індустрії на своїй території, а тимбільше про екологію довкілля.

Другою великою подією міжнародного значення виринув історичний момент 1000-ліття Хрищення Руси-України, який відбився сильним відлунням по всьому світі. Злякавшись підготовки

цього ювілейного святкування, яке десять років тому було заповіджене ієрархіями Українських Церков у діаспорі, Москва зі своїм патріархатом Русскої Православної Церкви, підтриманої урядом і партією, вирішила перебрати ініціативу в свої руки. Виходячи з політичної концепції «триєдиної Руси», якої Москва вважається першою спадкоємницею, рішення відзначити саме в Москві цей Ювілей пішло по лінії утвердження тієї концепції з намаганням присвоїти собі нашу княжу добу і закріпити за Московою російську месіаністичну претенсію на «Третій Рим». Звідси спроби включити в ці святкування всі християнські Церкви в світі, включно з Папою Римським і Константинопільським Вселенським Патріархом, яких участь дипломатичними шляхами старанно підготовлялася. Як відомо, Папа Іван Павло II зумовив свою участь у святкуваннях відвідинами своїх католицьких вірних в Литві і в Україні, на що ні уряд, ні партія, а тим більше патріарх Пімен не могли погодитися. Увесь капітал, який можна було б досягнути участю Папи в Москві, міг бути зруйнований його візитою в Україні і в Литві. Тому виїхала з Риму тільки делегація на чолі з кардиналами Касаролею і Віллібрандсом. Не скористав із запрошення також Константинопільський Патріарх Димитрій, який уже передше відвідував Москву і Загорськ, а якому показали релігійне життя в Західній Україні, бо в Московщині, мабуть, не було що багато показувати. Патріарх Димитрій, знаючи, що 1000-ліття належить Києву, а не Москві, вважав свою поїздку на московські святкування неможливою. Це була найбільша невдача московських святкувань.

Натомість в Україні наростав психологічний бунт, бо ще не затерлася в народі пам'ять про те, хто, коли та де впровадив християнство до Київської Руси, далеко перед тим, як появилася назва Москва. Яким же правом могло бути хрещене щось, що ще не народилося, хоч заявляє себе всюди «старшим братом». Поштовхом для самобутніх святкувань цього світлого Ювілею в Україні була катакомбна УКЦерква, яка частинно вийшла з підпілля, щоб вимагати легального визнання владою, згідно конституції і політики «гласности» та «перебудови». Не чекаючи ні від кого на дозволи, ієрархи, священики і вірні тієї Церкви відбули масові святкування у місцях прощі в Гошові і в Зарваниці, а також в інших місцевостях України. В Києві під пам'ятником Володимирові Великому вийшли вірні Української Автокефальної Православної Церкви, щоб хоч символічно на місці історичного хрещення нашого народу відзначити цю велику подію нашої історії. Скаргою лунали слова промовця, довголітнього в'язня, Євгена Сверстюка, який сказав: *Найбільшої руїни зазнала Українська Автокефальна Православна Церква, що вирізnilася з російської*

після краху імперії, але незабаром була засуджена за волю до самобутнього життя. . . А далі: . . . «Як же могло статись, що внуки тих, що починали і закінчували свій день молитвою, а вітались іменем Бога, тепер довчилися до того, що лаються нерідко іменем Бога? Спершу вони зреклись віри батьків, потім — мови батьків». І на закінчення: «визнаймо, що завжди була і буде взаємоповага між справді віруючими людьми різних Церков — це перегук споріднених духом. Хай та їхня єдність стане праобразом для всіх і хай наше 1000-ліття Християнства буде святом єдності і початком нашого духового відродження».

В діаспорі українська спільнота вже від кількох років підготовлялась до цього Світлого Ювілею, щоб перед світом заявити нашу вірність тисячолітній традиції нашого релігійного і культурного життя, що співпадає з таким же Ювілеєм Української Християнської Держави, яка є виключною власністю українського народу. Починаючи кінцем 1987 року і досі у всіх країнах нашого поселення пройшли величаві святкування при здвигах народу і з включенням чужих християнських Церков і їхніх спільнот, а також нерідко державних чинників країн нашого поселення. В західноєвропейських країнах Москва запланувала включення католицької і протестантської ієрархії до своїх святкувань. В цих країнах були заздалегідь потворені єпископства РПЦеркви з завданням виступати публічно як по церквах, так і по наукових інституціях, втягаючи їх у вир своїх фальшивих концепцій екуменічного й історичного порядку. Зокрема на терені Західної Німеччини ця акція набрала широкого розмаху і здетермінованости. Європейський Ювілейний Комітет 1000-ліття, як також Центральний і Крайові Ювілейні Комітети в Німеччині були змушені до активного протинаступу, що у великій мірі завершився нашою перемогою, або знеутралізував початкові успіхи емісарів РПЦ. Подібна ситуація, хоч у меншому розмірі, заіснувала по інших країнах Західної Європи, де крім московської патріяршої Церкви діяла також зарубіжна Російська Церква, між якими в цьому відношенні не було ніякої різниці.

Велике значення мали також святкування Українських Православних Церков у Бавнд Бруку, США, в Гамільтоні, Канада і в Західній Європі. Велика маніфестація у Вашінгтоні була виявом єдності, організованости і сили, що приносить честь нашій спільноті країни найбільшого українського поселення в діаспорі.

До особливо важливих святкувань належить зачислити також організовані святкування Крайовим Ювілейним Комітетом Великої Британії в Лондоні, де посвячено величавий пам'ятник Хрестителеві України, князеві св. Володимирові Великому. Тут впер-

ше Первоієрархи наших двох Церков — УАПЦ і ПУКЦ, Блаж. Митрополит Мстислав і Блаж. Патріярх Мирослав Любачівський відправили спільно Молебень, проповідали, а відтак підписали спільну Заяву з нагоди 1000-ліття Хрищення України. Це був бальзам для сотень тисяч вірних обидвох Церков, які чекали такого жесту на радість Україні, яка цю єдність вже досягнула у спільній боротьбі проти наїзника.

Світового значення наші ювілейні святкування набули безперечно в місяці липні в Римі, в центрі католицького світу. Тут тисячі українського Божого люду з усього світу, в тому також зі сателітних країн, а головню з Польщі, в присутності Папи і всієї ієрархії ПУКЦ на чолі з Блаж. Патріярхом Мирославом Любачівським, перше в соборі св. Софії, а відтак в базиліці св. Петра, Богослужбами на очах багатотисячних мас прочан, дипломатичного корпусу і членів Римської Курії, відзначили 1000-ліття Хрищення Руси-України. Телевізійна служба і світова преса розгорнули широку інформаційну акцію, як звичайно, коли Папа бере участь в більших святкуваннях, чи відвідинах різних країн. Офіціоз Ватикану «Оссерваторе Романо» кожноденно подавав на своїх сторінках обширні репортажі зі знімками та промовами Папи в оригіналі українською мовою та в інших чужих мовах. Це мало переломове значення для всього католицького світу, серед якого було багато сумнівів з ким святкувати 1000-ліття: з московською патріархією, а чи з Українською Церквою.

Зроблено також дещо в ділянці наукового обґрунтування українського 1000-ліття, організуючи наукові конференції, симпозіуми та окремі доповіді. Випущені наукові твори і менше науково оформлені еляборати, головню в чужих мовах, залишаються тривким документаційним матеріалом для дальших дослідів і журналістичного вжитку. Не випущені ще матеріали наукових конференцій Ювілейного Наукового Конгресу, що вийшов з ініціативи УВУ, а також Українського Інституту при Гарварді, що відбув свою Міжнародню Конференцію в Равенні, Італія. Цей Інститут зобов'язався також підготувати і випустити друком кілька десятків томів т. зв. досекулярної літератури, з яких перші томи вже появилися друком. І хоч білянс нашого 1000-ліття ще не закритий, то вже можемо з певністю сказати, що активи його будуть на багато більші від пасивів, в тому числі й московського комплексу. Імпульси, які були дані з рамени СКВУ для цілої організованої української мережі в світі, а зокрема домовлення між церковними чинниками на найвищому рівні, принесли свій позитивний вислід.

Як Чорнобильська трагедія, так і 1000-ліття удержавлення християнства в Україні залишили свої нестерті сліди в думках і ду-

шах українського народу як в Україні, так і на поселеннях. У зв'язку з цим Україна вийшла виразніше на світову арену як чинник гідний більшої уваги і якого досі далі промовчувати не можна. Це зокрема важливе в часі, коли в московсько-комуністичній імперії настала епоха «гласности» і «перестройки», яка мала б завершитися «правовою» державою з демократичним устроєм і загально прийнятими свободами, практикуваними у вільному світі.

Три роки від перебрання керівництва КПСС в 1985 році Михаїлом Горбачовим і проголошена ним політика «гласности» і «перестройки» має за вислід міжнародне відпруження після підписання договору з президентом Р. Реганом про розмонтування ракет середнього засягу. Були також намагання стягнути американську систему «зоряної війни», яка дуже непокоїть советів, але США на це не пішли, домігшись від советів підписання договору про відтягнення советських військ з Афганістану.

В чому ж справа, що тоталітарний ССРСР, який проіснував понад 70 років, нараз міняє своє обличчя на більш гуманне, що викликає більше довір'я у зовнішніх партнерів? Для пильних спостерігачів внутрішніх відносин в советській імперії відомо, що ССРСР зі своєю системою державного капіталізму, яку там називають «соціалізмом», стоїть над соціально-економічною пропастю. Система колективізації, централізованого планування виробництва і розподілу має за наслідок збайдужіння працюючих і відсутність у них всякої ініціативи. Це відноситься до всіх ділянок людської діяльності і на всіх її щаблях. До того, на місце колишніх посідаючих клас, які були знищені революцією, прийшли нові класи партійної номенклатури та державних функціонерів-бюрократів, дуже часто просякнутих хабарництвом та корупцією, про що свідчать численні процеси, на яких виступають як обвинувачені колишні міністри і високі державні функціонери. З ідейного колись партійного елемента, що сліпо вірив у комуністичну ідею, не залишилось вже нічого, тільки кар'єристи, або люди, котрі при допомозі партії намагаються вдержатись на поверхні. Таким також став Комсомол, без якого важко молодим людям продістатися на студії, чи одержати роботу. Розуміється, що в ситуації економічної кризи нарастають важкі соціальні проблеми, які вимагають розв'язки, загрожуючи державному ладові.

Крім того, належить пам'ятати, що советська імперія, базуючись на кличах творців большевизму, завжди мала і має на цілі світову революцію і поширення своєї системи на весь світ. Звідси постійне створювання революційних вогнищ у всіх кінцях світу (Корея, В'єтнам, Куба, Африка, Центральна Америка, Афга-

ністан). Ця настанова вимагала постійних зброєнь, щоб перегнати свого суперника Америку. Ця зброєнева гонка, до якої добавилась ще konieczність здобування міжпланетних просторів, довели московську імперію до економічного виснаження і наростання спротиву всередині СРСР. Особливо безвиглядна війна в Афганістані на протязі дев'яти літ, що потягала за собою великі фінансові витрати, нанесла також великі втрати в людях, що нараховуються понад сто тисяч. Коли взяти до уваги, що 120.000 радянського війська, яке нормально мінялося щодва роки, то в афганських боях взяло участь понад пів мільйона молодих людей. Жодна пропаганда не могла переконати цих воїнів, що афганський наріз їм вдячний за допомогу, коли на кожному кроці вони відчували ненависть і погорду. Поворотці з Афганістану могли тільки збільшувати число незадоволених і невигідних противників радянського режиму. Це й було основним мотивом для Горбачова, щоб покінчити з непоплатною війною в Афганістані.

До найбільш невральгічних точок радянської імперії належить питання національностей, які входять у склад СРСР. Виявляється, що ідеологічні заложення комунізму про віджилість націй і про їх злиття у вищу категорію — радянську понаднаціональну спільноту, були звичайним пропагандивним трюком для збереження і поширення імперії і не мали нічого спільного із соціологічними законами. Кількасотлітня неволя в царській, а від сімдесять років в московсько-більшевицькій імперії, крім деякої верстви яничарів і перевертнів, які збагатили числом російську націю, головна народня маса різних поневолених народів залишилася органічно відпорна і національно здорова. В багатьох випадках процес русифікації і політика злиття націй, що супроводились арештами, переслідуванням та переміщуванням народніх мас з їх рідної землі на сибірські рідко заселені простори в заміну за російський елемент, підсичували тільки спротив з боку поневолених народів, що в періоді «гласности» і «перестройки» виливається в масові маніфестації і організовані форми спротиву, або в позитивному значенні — за перебудову до основ.

Фікція підтримувана десятиліттями керівниками КПСС, що буміто проблема національностей в СРСР уже давно розв'язана в користь радянського патріотизму й комуністичного інтернаціоналізму, мусила лопнути при дотику з дійсністю. Нагірний Карабах, Естонія, Латвія, Литва й Україна, а останньо також приспана Москвою Білорусія виявили національне обличчя, включно до національних прапорів, гербів і національних гимнів з вимогою відокремлення. Заповіджені Горбачовим реформи в цій площині станули на мертвій точці, Ні XXVII партійний З'їзд, ані XIX партійна Конференція не відважились заторкнути суті питання, а

тільки обмежились до порушення другорядних питань розвитку національних культур у пов'язанні із обов'язуючим інтернаціоналізмом і двомовністю, причому наголошувалося, як і передше, konieczність засвоєння всіма російської мови, як мови інтернаціонального порозуміння і зв'язку.

Як найбільша за числом населення в складі СРСР, Україна, опинилася в осередку зацікавлення так зовнішнього світу, як особливо поневолених Москвою народів. Це, очевидно, тривожить Москву, яка поблажливо глядить на те, що діється у Вірменії, чи в Балтицьких країнах, але боїться випустити з-під контролю Україну. Тому, помимо чистки партійних керівників по майже всіх республіках, московський губернатор в Києві В. Щербицький і далі залишився на своєму пості, як вірний собака імперії. Це ж бо він перший впровадив російську мову в партійне життя в Україні і мимо великого тиску з боку літературних кіл та народніх мас щодо статусу української мови як державної мови України, він і далі маніфестує вживання російської мови. Він також настоював, щоб заборонити масові маніфестації, наслідком чого появився декрет від 3-го серпня 1988 року про регулювання публічних маніфестацій. Ніде так, як в Україні, не було вживано насильства в часі «гласности» і «перестройки», як оце в Києві і Львові, де спеціальні відділи КГБ з собаками і бандитськими прийомами тероризували маніфестантів, побиваючи їх і арештуючи. Відомо, що найвищі керівники партії в Латвії, Литві і Естонії включилися в перебудову, йдучи назустріч народніх мас, тоді, коли в Україні і далі діють закони Валуєва, а КГБ і партія є в ролі царської охрани. Ось чому Горбачов не відважився позбавити партійного керівництва В. Щербицького, останнього брежневця на високому пості в Політбюро КПСС. Слід підкреслити, що Україна вдовоїлася мати першого в'язня «перестройки» в особі львівського інженера Івана Макара, який організував народні віча у Львові власно для підтримки ідеї «гласности» і «перестройки» в Україні. На статтях советської конституції базував також свою ідею перебудови з можливістю виходу України зі складу СРСР довголітній політичний в'язень, адвокат Левко Лук'яненко, що очолив тепер Українську Гельсінську Спілку. Не зважаючи на інтенсивні заходи для його звільнення з заслання в Березовці, з боку Міжнародної Амнестії та державних делегацій, держав, що підписали Гельсінські угоди, на тему Левка Лук'яненка з советської сторони — повна мовчанка. Це тоді, коли сповидно більшість політичних в'язнів вже скористали із горбачовської амнестії. В цьому випадку міжнародні політичні кола починають розуміти суть імперської московської політики по відношенні до поневолених народів.

Твердим горіхом для політики «гласности» і «перестройки» є ре-

лігійно-церковний відтинок в Україні. Як було сказано вище, 1000-ліття Хрищення України винесло на яв існування української катакомбної Церкви. Вправді, підпільна Українська Католицька Церква не переставала існувати від часу її офіційної ліквідації в 1946 році, але ніколи не відважувалась виходити на яв. Існування тієї катакомбної Церкви було відоме з появи «Хроніки Української Католицької Церкви» та з писань о. Будзинського, В. Кобрини, Йосифа Терелі і інших. Було відомо також про Ініціативний Комітет УКЦ з повищими іменами, до яких дійшли відомі імена І. Геля, Стефанії Січко і ін. Щойно в серпні 1987 року, коли частина цієї Церкви вийшла з підпілля, стали відомі імена архієпископа Стернюка, єпископів Павла Василика та І. Семеді, а крім того оо. М. Гаврилів, П. Зеленюха і ін. Була мова про 10 підпільних єпископів, 1000 священиків і семінаристів та монахинь і безліч вірних, які відбували релігійні практики у підпіллі. Про силу цієї катакомбної Церкви переконалися також західні журналісти і священики, які поперше мали сумніви щодо можливості існування такої Церкви. Звичайно, не обходилося без постійних переслідувань і знущань над підпільними священиками, а також були жертви кагебівського терору. Це, однак, окрема тема мартирології Українських Церков. У нашій темі важливим є ствердити, що Катакомбна Українська Католицька Церква своєю появою на поверхні спричинила поважні ускладнення у взаєминах Ватикану із московським патріархатом. Питання узаконення цієї Церкви, яку в 1946 році було силою включено в склад Російської Православної Церкви, після того як усю ієрархію запроторено в тюрми і концтабори, виринуло перед Москвою як пробний камінь в період «гласности» і «перестройки».

Офіційна ватиканська делегація на чолі з кардиналами Кассаролі і Віллібрандсом, тими самими членами Курії, які в 1971 році у 25-ліття ліквідації УКЦ брали участь у відзначенні цієї річниці в Загорську, мабуть повіривши про остаточне погребання цієї Церкви, тепер в 1988 році мусіли погодитися прийняти живу делегацію цієї Церкви, що прибула до Москви, щоб з'ясувати свої позиції і застерегтися перед спробою полагоджувати справи цієї Церкви понад головами її законного проводу. Були урядові пропозиції, щоб легалізувати цю Церкву під умовою, що вона не матиме контактів і не буде підпорядкована закордонному центрові. Очевидно, що на це не можна було погодитися, а коли стало відомо, що делегація Ватикану й патріярха Пімена мають зустрінутись в справі нашої Церкви в Гельсінках, то з рамени Ініціативного Комітету був висланий рішучий протест і заява, що наша Церква не прийме таких рішень, які будуть взяті без її згоди. Виникло складне положення. Конституція ССРСР і УССР не забороняє існування

будь-якої Церкви; «гласність» і «перестройка» промовляють також за волею народу демократично вирішувати свої проблеми, а бюрократична машина і патріарх кажуть «нет». Цими питаннями починають цікавитися ближче західні церковні чинники, які ще донедавна були готові йти на екуменічну співпрацю з Москвою. Випадок з авгсбурзьким єпископом, який відвідав єпископат УКЦ у Львові, а відтак був покликаний в КГБ, є наглядно промовистий в тому відношенні.

Треба відмітити, що крім УКЦ, також вірні УАПЦ в Києві внесли заяву до урядових чинників про відновлення УАПЦ в Україні. Ініціатором тієї акції став Олесь Шевченко, відомий з діяльності Українського Культурологічного Клубу в Києві, як його секретар. Відповіді на ці заяви не одержано. Є, натомість, відомо, що на 6000 відкритих церков в СРСР, що належать офіційно до РПЦ, 60% є в Україні, а відсоток вірних має становити 80%. Самі ці дані вказують на те, що коли б дійшло до відновлення діяльності обидвох традиційних українських Церков, то московський патріархат був би зведений до підрядної ролі, а советський уряд стратив би опертя й інструмент своєї зовнішньої і внутрішньої політики. Таким чином тут «перестройці» не бути!

(Закінчення буде)

ВІЯСНЕННЯ

У дні 10-го лютого, 1989 року, до редакції «Визвольного Шляху» в Лондоні зателефонувала п-ні Слава Драбат і висловила жаль та обурення з того приводу, що, передруковуючи в нашому журналі за січень 1989 року статтю «Один Народ — Одна Держава», ми не подали автора тієї статті і не вказали звідки ми її взяли. В зв'язку із цим прошу взяти під увагу слідуєче в'яснення:

Правді відповідає те, що названа повище стаття була надрукована як редакційна в січневому числі «Визвольного Шляху» в 1969 році. Ініціали «Д.Г.» автора тієї статті були подані в грудневому числі за 1969 рік, в розділі про зміст річника, що я не зауважив, а тому дав на сторінки як редакційну, змінивши тільки число «50» на 70. Цю статтю я підібрав у останній, що так скажу, хвилині, тому, що на мій розсудок, своїм змістом вона найкраще відповідала Святі Державности й Соборности в 1989 також. Ніякими іншими мотивами я не керувався. Ініціали «Д.Г.» — це Драбат Григорій, основоположник і довголітній редактор «Визвольного Шляху».

За те, що я недоглянув прізвище автора передрукованої статті, як і за те, що не вказав звідки вона взята — я вибачаюся перед Членами Редакційної Колегії, Читачами і п-нею Славою Драбат!

Ілля Дмитрів, відповідальний редактор

З дому неволі

ВАСИЛЬ СТУС У ЖИТТІ І ЛІТЕРАТУРІ

(За «Українським Вісником» ч. 11-12)

Від Редакції: Нашу постійну рубрику «Василь Стус у житті і літературі» розпочнемо розповіддю про вечір пам'яті поета в його київській оселі. Про справжній, а не показний інтернаціоналізм нашого поета свідчить лист вірменського патріота Паруйра Айрик'яна. Після трагічної смерті Василя Стуса в кучинському концтаборі з'явилося немало присвячених йому творів. В цьому номері друкуємо вірші Євгена Сверстюка. М. Осадчого. Атени Пашко.

Є дані, що досі друковано (поза межами України) тільки два переклади Стуса, але не знаємо, які саме. Тому покищо із позначкою «Наші публікації» публікуватимемо усі переклади, які розшукаємо. На цей раз даємо три варіанти перекладу одного з віршів Рільке.

Листи Василя Стуса до Любомири та Зоряна Попадюків друкуємо із вступним словом З. Попадюка та примітками редакції.

* * *

А. ПАШКО

І ЗУСТРІЛИСЯ ВТРЕТЄ...

Атена Пашко народилася в с. Пруси (тепер — Бистриця) Дрогобицького р-ну Львівської обл. Закінчила лісотехнічний інститут у Львові. За професією інженер-хімік. З 1970 року зазнавала переслідувань за зв'язки з українським правозахисним рухом. 1971 року її змусили звільнитися із роботи у Всесоюзному Географічному товаристві при Львівському університеті, після чого працювала інженером у лабораторії геологічної експедиції. З 1972 року

— численні обшуки, допити, цькування її і родини. У вересні 1972 року була заведена «справа» за ст. 187-І, припинена через рік.

Вірші писала з дитинства. В середині 60-их років за намовою письменника Б. Антоненка-Давидовича кілька поезій надрукувала в «Літературній Україні» та журналах «Дніпро» і «Піонерія». Авторка трьох рукописних збірок — «Вірую», «Білий біль», «Калинові рубіни» та кілька поетичних циклів.

* * *

За вікном вечірнє небо з вилагіднілою вже осінньою синявою, промінь призахіднього сонця визолочує все, до чого вже діткнулось крило вересня. Столик ритмічно похитується в такт коліс. Ще і ще раз відтворюю в думках вчорашній день, вчорашній київський вечір і відчуваю, що не можу не писати. . .

Вчора. . . Вчора ми йшли з Михайлиною Коцюбинською до Василя. Йшли в його київську хату на вулиці Чорнобильській (навіть назва вулиці звучить трагедією, навіть Чорнобиль поєднаний з його іменем) і несли величезні оберемки чорнобривців, що навали на Чорторії. Йшли, щоби бути з ним і його родиною в другу річницю його смерті. . . Але чи можна поняття смерть пов'язати з Василем? Хіба вмирають генії? Хіба вмирає Поет, якщо його слово належить майбутньому, хіба вмирає поезія, велич якої ні з чим не зрівняти?

Ми бачилися всього двічі. . . Перший раз, коли я у червні 1975 року приїхала в Барашево, що у Мордовії, на коротке побачення з Вячеславом. Василь побачив мене в щілині огорожі (знав про побачення і упізнав за фотографією). Я стояла в коридорчику, змучена, схвильована, коли раптом на якусь хвилину відчинились двері в зону, бо хтось туди заходив з наглядачів, — і я побачила чорного засмаглого чоловіка, обличчя якого сяяло усмішкою, а в очах ясніло стільки тепла і ніжності, що я метнулась до нього, а він простягнув мені букетик чорнобривців з кількома бадилінками полину. . . Квіти ці, оті чорнобривці, вирощені на мордовській землі, у таборі, я потім засушила. Довгі роки вони лежали на моєму столі серед Василевих віршів. . .

Вдруге зустрілися в Києві, на Чорнобильській вулиці, під час його короткого перебування там; напровесні 1980 року. Важкий то був час, і Василь всього себе віддав мені на допомогу. Я зрозуміла тоді, що для себе він взагалі не існував. Великий поет був великою людиною.

Так бачилися ми з ним не багато. . . Але ж як відчувалась його присутність з відстані. Писав мені вітальні поштівки. В листах від

Вячеслава часто були його вітання, питання про буття, здоров'я, а одночасно в тих листах завжди багато писалось про нього, про Василя. Там були і його вірші, переклади. Читаючи їх, думала: поетові з таким розмахом крил потрібен простір всесвіту, повітря України, аудиторії університетів і... пучечок квітів, отих чорнобривців, але з рідної землі, на письмовому столі.

А втім, знайшлися у його віршах для мене рядки, подаровані добротою його серця, як і ті чорнобривці у воротах табору.

Десь посередині 70-х років я послала Вячеславові свою фотографію. І отримала відповідь на неї Василевими словами: «з обличчям першоклясниці-школярки, що перед цілим світом завила...» Пізніше у Великодньому вітанні сам Василь написав мені:

Схились до мушлі спогадів — і слухай:
Усе, чого не зволиш, донесе
насторчене од начування вухо,
що як не ошукає, то спасе
і визволить із німоти і тиші
і від тяжкої, в кулаки, журби.
В глухому замурованім узвишші
туркочуть до світ-сонця голуби.
Поверне все — ні в чому не відмовить
і обдарує певністю слова
блакитна мушля, та що луни ловить
і від вслухання стала голосна.

(У присланому мені Василем оригіналі тільки незначні розходження із пізнішими передруками, які я бачила. Можливо, ці зміни зробив потім сам Василь).

Цими словами, написаними дрібним почерком на святковій білизні картки, він давав мені розраду, приходив у моє життя. Викликав на розмову. І я відповіла:

Дивись, розбили мушлю уночі,
Жбурнули в неї каменем холодним.
В півзвуках начуваються сичі,
Що загніздилися в дзвоні Великоднім.

У вересні 1975 року, уже після важкого крововиливу, коли Василеве життя висіло на волосині, якось обминувши ліміти на листування, він прислав мені ще одну відкритку, яку наводжу повністю (адже кожне розшукане Василеве слово сьогодні — велика цінність):

«Дорога Атено!

Здоровлячи Вас із днем народження і зичачи Вам щонайдорожчого, прошу прийняти цей вірш як моє щире привітання.

Зажурених двоє віч,
криві терези рамен,
гербарій сухих долонь
з ночі.
А де той іскріє край,
котрий назирає муж?
Об схід той, мов об багнет,
жалься.
Якісь переплески, блиск —
переймами досвітку —
і вже попливла-пливла
вічність.
Бо серце оговтати,
добігти до пам'яті,
немов на побачення, —
годі.

Дякую!

Василь

Вересень, 1975 р.»

Коли я збиралася до Києва, знайшлася ще одна відкритка (було їх більше. . .). Уже без поезії. Але й у ній Василь такий, яким він був — весь у турботах про інших, про тих, кого він прийняв у своє серце. Він писав:

«Атено!

Вітаю Вас зі святом 8 березня, з весною. Зичу Вам щастя і хочу, — щоб Ви знали, що кожного разу, згадуючи Вас, зичу Вам добра. А це моє весняне зичення, як і годиться, — від початку (бо ж весна — і є початок, і шкода, що новий рік перенесли на зиму, замість лічбу починати від струмків березневих). Зі Славком, здається, все гаразд? Дуже просив би Вас — коли-неколи (не смію зазіхати на Ваш час) давайте знати, як він там мається. Дуже мені шкода, що мимохіть забрав від нього всі чисті зошити (а передати тяжко: покладуть йому в речі й не дадуть до користування). Як йому рука, як живеться? Отак нас і розлучили — і бозна на який час. (. . .). 25.2.76 р. Василь».

Такі були наші розмови з Василем.

І ось ми з Михайлиною йшли тепер до нього. Квіти не поміщалися в руках, у вагоні метро люди цілими легенями вдихали їхній гіркуватий аромат. Казали: «Це найкращі квіти України!», «Які гарні чорнобривці!», «Это же цветы Украины, я их очень люблю»... .

На Чорнобильській було урочисто і сумно. На Чорнобильській було свято живущої, життєдайної і життєствердної поезії. Друга річниця Василевої смерті. . .

Валя в чорному з дуже блідим обличчям. І знову:

Прости мені, що ти така свята,
як та свіча, що на вогні горіла.
О, як та біла білота болила,
о, як болила біла білота!

Портрет. Лицарсько-мужнє, дуже вольове обличчя. Прониклий погляд, освітлений скорботною усмішкою. Чорно-червоно вишитий рушник. . . Гіркавість чорнобривців. На тому вівтарі страждання і поезії горіла воскова свічка.

Вдовина Валена хата наповнилася людьми і притишеними головами, як у храмі.

Зустріч без потиску руки, зустріч з жалобною стрічкою на портреті, відчуття неймовірної втрати.

В кінці столу син Дмитро, змужнілий і дорослий. Така схожість з батьком. . . Поруч — дружина. Є онук у Василя. Його сюди не привели, він ще маленький. Але ж просто у Василя онук!

Валя заклопотана прийомом гостей. «Мамо, не відходь, хвилинку. Я дуже люблю татову поезію, але найбільше, мабуть, оцей вірш:

Ти десь за білим забуттям і навіть далі-далі
все важиш молодим життям у молодій печалі.
На бережечку самоти, на жовтому пісочку
Кого лишив — не осягти: дружину, а чи дочку.
Як вимінилося життя! Все сніння огортає,
і той, хто прагнув вороття, вже й стежки не вгадає».

Валині очі наповнюються сльозами і стають чорними озерами печалі.

Натхненно читають Василеві вірші Михайлина Коцюбинська, Ріта Довгань. Деякі з них чую вперше. А коли слухали вірш Євгена Сверстюка, Василь постав перед нами, як живий — зі своєю

великою любов'ю, несхитною принциповістю. Зворушена урочистістю хвилини, сказала Світляна Кириченко:

— Він — найбільший поет України 20-го століття!

І яким же жорстоким виявилось це 20-те століття до свого поета, що так довірливо увійшов у нього від своєї хлібодарної землі, щоб:

...Запомогти, зарадити, вступитись,
стражденного в нещасті прихистить
і зважитись боротися, щоб жити,
і зважитись померти, аби жить...».

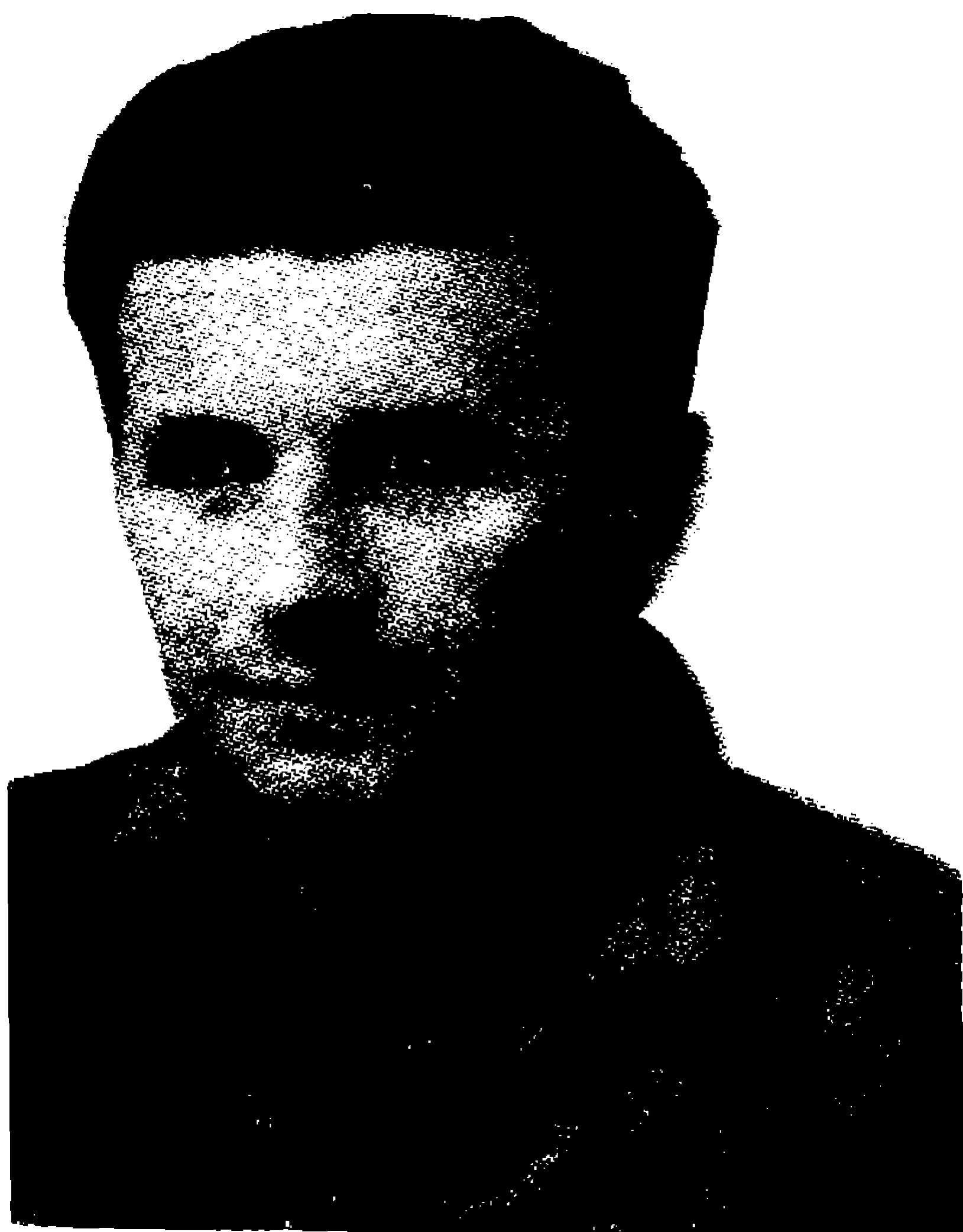
Київ — Львів
3 вересня 1987 р.

* * *

Ця смерть — неминучість сучасна.
Єднання між нами живими.
Приймімо її як причастя,
Спитаймо себе: так жили ми?

7.IX.1985 р.

Євген СВЕРСТЮК

Євген Сверстюк народився 13-го грудня 1928 р. на Волині (с. Сільце, Горохівського району) в селянській родині. Закінчив філологічний факультет Львівського університету в 1952 р., а 1956 р. — аспірантуру при Науково-дослідному інституті психології в Києві. Працював учителем на Тернопільщині, викладачем української літератури в Полтавському педінституті, зав. відділом прози в журналі «Вітчизна», старшим науковим співробітником інституту психології, відповідальним секретарем «Українського ботанічного журналу» за редакторства Д. К. Зерова.

Дебютував у літературі в колі шестидесятників — І. Дзюби, І. Світличного, І. Драча, М. Вінграновського, В. Симоненка, В. Стуса, М. Холодного.

У 1972 році ув'язнений на 7 років таборів і 5 років заслання в Забайкаллі — виключно за літературно-критичні праці та виступи, зокрема за літературні есеї: «Собор в риштованні», «Іван Котляревський сміється», «Остання сльоза», «На мамине свято»...

В 1978 р. обраний почесним членом Лондонського центру Пенклубу. Має вірші, поеми, переклади з англійської і німецької, а також десятки наукових і літературно-критичних публікацій за 50-60-і роки.

Проживає в Києві. Працює столярем — фах, набутий на засланні.

* * *

Врізаючись гранітним профілем
 він йшов на повний зріст
 вразливий і беззахисний
 під градом націлених
 очей об'єктивів магнітофонів
 знав це автомати затриманої дії
 але йтиме поки судилося богом
 Здавалось він остерігався шептати
 щоб не впасти у фальш
 він остерігався кривити й обминати
 бо це початок блудної дороги
 він остерігався тихо говорити правду
 а голосно говорити пусте і дрібне
 бо це початок великого злочину
 перед Істиною перед Богом перед собою
 початок духовного самогубства
 Слухати його незвично і страшно
 був у голосі якийсь виклик
 читати листи було щемно
 вручали їх з якоюсь ціллю
 і важко було узгодити акцептовану прямоту
 з делікатністю і лагідністю його серця
 У тюремному дворі
 де слугувались підлим шепотом і фіглями
 Стус не прийняв правил тихого шепоту
 у таборах де залишилось відсиджувати
 Стус стояв або закривавлений падав
 Було клопітно всім з його непримиренністю
 І лоскотала тиха радість за цілість Особи
 Стус пробивав головою
 ватяну стіну опущену на наші голови
 що зжились з нею
 навіть навчились робити
 міну самоповаги

Стус пробивається головою вище
І здивованими очима поета
вітає рідне вічне небо
і тихо усміхається
Слово поета-страдника
стає тихим-прозорим
як осінній птах у відльоті
І жодна нотка надриву
не порушує чистоти храму
де читав свої молитви-думи Шевченко
де яснів високим духом Гете
Де Рільке і Пастернак
ловили промінь світла
і відтворювали узори життя
на тлі синього куполу
Слово Василя Стуса
тихе як любов до рідного краю
де він знаходив зерня
з якого виріс

7 вересня 1985 р.

Михайло ОСАДЧИЙ

ГРОМОВЕРЖЕЦЬ

У лавровий вінець Василеві Стусу

...День чорний, а конвой — горластий:
Бістрей! Щоб за п'ятьми — й крутька!
...І мент натягував смугасте
Вбрання на мертво плоть зека.
Чи знав, — та й знать ментам порочно, —
Якому серцю землю рив,
Кого він лютим матом крив
За виклик цей понадурочний!
— Ех, це ж прокляття — не життя. . . —
Кричав на жінку-конвоїрку, —
Чи шеф доплатить нам готівку
За тайну й швидкість зариття?
...Не доплатили. . .

Бо могили, —
Прийшло начальство, — а катма!
Бо та могила мала крила,

І ще удосвіта могила
Злетіла в світ, як і тюрма.
Серця і душі облетіла,
Мов блиск — на зір, як грім — на слух.
Зловісна думка опрісніла:
Зарита в землю горстка тіла, —
А в небо знявся віщий дух.
І возсіяв... І полетів...
О доле в'язня і трибуна,
Життя твоє зрідні тайфуну.
Могила вирвалася з-під тлуму.
І кличем понеслась столунним, —
На смерть розгнівавши катів.
...Конвой — на лови... Та із сил
Геть зовсім вибився у бродях:
Не перетюрмувать свободи!
...Стоїть, всміхаючись чарівно,
Обранець долі України,
Зек,
Громовержець,
Наш
ВАСИЛЬ!

15 вересня 1985 р.

Паруйр АЙРИК'ЯН

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ
ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КПРС
ГОРБАЧОВУ М. С.

Я з величезним інтересом прочитав відкритий лист українського журналіста Вячеслава Чорновола від 5 серпня 1987 року, адресований Вам.

Вітаю рішення Чорновола (та його соратників) поновити видання незалежного журналу «Український вісник».

Повністю підтримую також прохання Чорновола: «ПЕРЕВЕЗТИ ТІЛО ПОЕТА ВАСИЛЯ СТУСА З ТАБІРНОГО ЦВИНТАРЯ НА УРАЛІ ДЛЯ ЗАХОРОНЕННЯ НА БАТЬКІВЩИНІ — В КИЄВІ». Так необхідно вчинити з усіма жертвами минулого, зокрема з останками Іллі Габая, Юрія Галанскова, Валерія Марченка, Олек-

си Тихого, Юрія Литвина, Михайла Фурасова, Іштхана Мкртчяна, Анатолія Марченка та інших, що загинули в мордовських і пермських таборах, Владимирській і Чистопольській в'язницях протягом останніх років.

Лише в одному я не можу погодитися з В. Чорноволом. Ім'я Стус залишиться назавжди НЕ ТІЛЬКИ в історії української літератури. Його пам'ять, пам'ять поета-борця, патріота і справжнього інтернаціоналіста шануватимуть (я в цьому не сумніваюся) й багато поколінь вірменів. Василь є першим членом-симпатиком Національної Об'єднаної Партії (Організації прихильників незалежності Вірменії). Саме його приклад наслідували, починаючи з 1976 року, багато українських, балтійських, російських, єврейських політичних в'язнів, солідаризуючись з нами. Василь Стус започаткував якісно новий тип співпраці між духовно непоневоленими представниками наших народів.

Смерть Василя Стуса — людини надзвичайно тонкої душі, приголомшила нас усіх.

— Черговий, мені дуже погано, покличете лікаря, — на свої останні слова він почув відповідь тюремщика в камері тридцять шостого пермського табору особливого режиму:

— Не вмреш!

...Стуса немає. Це сталося не сто і не десять років тому. Обов'язком людей, які його знали, домогтися публікації усіх його творів і на батьківщині. Це буде найкращим пам'ятником Василю Стусу.

Сподіваюся на Ваше виrozumіння й участь у цій справі.

20 серпня 1987 р., Москва.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

В. ЧОРНОВІЛ

«ДУШОГУБ», ЧИ КЛАСИК СОЦРЕАЛІЗМУ? . .

З літературного мартирологу України

(За «Українським Вісником» ч. 11-12)

Про знищених фізично або понівечених духовно видатних українських письменників ми розповідаємо в кожному номері «Українського Вісника», друкуючи не публіковані досі твори або документи. Випередивши «Літературну Україну», розповіли про обставини смерті Миколи Хвильового. Раніше за республіканські журнали дали уривки з поеми Володимира Сосюри «Розстріляне безсмертя» та мемуарів «Третя Рота» (нашу офіційну публікацію порівнюємо в цьому таки номері). Першими надрукували ряд творів, листів та перекладів Василя Стуса.

Зараз черга за Андрієм Головком, якому у виробленій советським літературознавством письменницькій ієрархії досить високе місце одного із засновників української советської преси й автора першого в українській літературі соцреалістичного роману про класову боротьбу на селі.

Цей, без сумніву, талановитий письменник, що вцілів у заверусі сталінського терору і задовго до смерті був зачислений до советських класиків (чому прислужилися два романи — «Бур'ян» і «Мати»), насправді зовсім не був одномірно «правильним» і не уник тієї ж ущербності і роздвоєності, яка взагалі була характерною першого покоління українських советських письменників, хібащо раніше багатьох інших почав кланятися кон'юктурі, до чого, гадаємо, немало спричинилися обставини особистого життя письменника.

В роки, коли анкета значила більше за талант і за саму людину, Андрій Головко чистотою анкетних даних похвалитися не міг. Син дуже багатого селянина (чи не підсвідомою «покутою», а стала наскрізьна «антикуркульська тема?»), двічі дезертир, спочатку із білої армії, а потім із червоної (на протигагу — героїка громадянської війни в багатьох творах), кримінальний злочинець, — холоднокривний вбивця жінки і 5-річної дитини (тоді ж писалися твори для дітей та про тих, що були віднесені до надбань советської «дитячої» літератури. . .) — чи не занадто різкі контрасти?

В тюрмі, а потім у Полтавській божевільні, звідки його, за переказами, витягнув керівник «Плугу» Сергій Пилипченко, Головко,

ледь оговтавшись, починає «викуплятися», активно виконуючи «спеціальне замовлення», про що свідчать деякі романтизовані повісті й оповідання книжки «Можу» (1926 р.). За ґратами чи в палаті-божевільні задумано і, очевидно, розпочато відомий «Бур'ян», в першій редакції якого природній талант спробував було позмагатися із обов'язковою схемою. Почувся крик літкомісарів — і без спротиву (а тоді він був ще можливий) роман було переписано наново, «як треба». Прийшло офіційне визнання. Про злочин хто не знає, хто забуває. Та й що значили дві безневинні жертви в тому тотальному нищенні українського народу, на яке заходило вже в кінці 20-их? . .

Письменник розслаблюється, пише роман «Мати» (1931), в якому пильне око літературних наглядачів відразу ж побачило «підміну соціального мотивування думок і дій персонажів біологічними факторами, . . надклясовість образу матері, що символізувала собою, за задумом автора, Україну взагалі. . . (за статтею Л. Коваленка в кн. «Літературні портрети», К., 1960, стор. 103-104). Три роки переляканий Головка мордується над новою редакцією — і народжує, по суті, новий твір, де було все, чого вимагали вже канонізовані на той час схеми історичного розвитку. В українському селі у 1905 році орудують послані пролетаріатом большевики (про яких насправді на селі тоді ще ніхто не чув, деякий вплив мали там есери та українські соціал-демократи, але назагал селянськими бунтами керувала стихійна ненависть). Українська інтелігенція, яка будила присиплювану віками національну свідомість, зображена ворогом свого власного народу (створено «тип українського буржуазного націоналіста — рупора ідей Грушевського», — диви в ту ж статтю Л. Коваленка). Не зупиняється Головка й перед відвертими ремінісценціями із уже визнаних хрестоматійними творів М. Коцюбинського («Фата моргана») та М. Горького («Мати»).

Розгубившись в тяжкій атмосфері сталінщини і боячися чергового зриву, Головка, подібно до Шолохова в російській літературі, на десятиліття записується у розряд «замовклих класиків», що, як і померлі, легко надаються до схематизації і хрестоматизації.

Важко народжувався у 50-60 роки роман «Артем Гармаш», автор якого борсався, не раз безпомічно, в павутині все тих же готових схем. Та навіть там, попри волю автора, через сприйняття «від протилежного» (витонченістю советський читач не має конкурентів у світі) вгадуються моменти історичної правди (цікаву аналізу твору зробив колись критик Іван Дзюба).

. . . Дивно, що трагічна і переломна подія в житті Андрія Головка у травні 1924 р. якимсь чином пройшла повз увагу сучасників і зовсім не відома пізнішим поколінням українських читачів і на-

віть літераторів. Друкуючи документ, що дивом вцілів у вирі грізних десятиліть, відкриваємо все ж не новий, а тільки ґрунтовно забутий факт із життя письменника. Глуху згадку про цю трагедію знаходимо у раритетній сьогодні книзі О. Лейтеса та М. Яшека «Десять років української літератури. 1917-1927» і навіть в «Автобіографії» А. Головка, під якою стоїть промовисте датування: «Психіатрична лікарня в Полтаві. 23.11.1925» (див. в книжку «Можу»). «Душогуб я!» — зізнається там Головка. А потім туманно пише: «Але ось-ось з криком розпачливим обхваттю любих і з ними в безодню сторч головою — у-ух! . .», або: «А тоді зуби зціпив і з криком болю од серця вирвав. І в прірву — а!» Сьогодні такі рядки сприймаються як якась літературна містифікація. Бо важко повірити, щоб жорстокий вбивця залишився, по суті, не покараним і вже через кілька місяців випускав у світ мажорні повісті про радість советського життя («Пасинки степу», «Зелені серцем» та ін.), а невдовзі закладав основи соцреалістичної романтики. . . Випадок справді безпрецедентний. . .

Признаючись, ми не відразу наважилися друкувати цей «Протокол допитування». Були голоси застереження: чи варто, мовляв, копирсатися в особистому житті хворої тоді людини?

Справді, коли Андрій Головка накривав — символічною для нього чорною хустиною (згадаймо однойменне оповідання вже написане) голівку п'ятирічної доні, що, назбиравши для мами (забитої напередодні!) квіточок, довірливо заснула в холодочку, а потім застрілював її з нагана, психіка його була розладнана. Але це не був і той стан, який юристи називають станом ефекту, моментального душевного потрясення, коли людина губить контроль над собою. Думку про вбивство Головка плекав місяцями, а відразу після скоєння злочину ґрунтовно пояснював його причини. Вони — передусім соціальні, а не психічні. Недарма ж, змінивши таким робом свій соціальний статус (спочатку навіть на гірший), Головка негайно «вилікувався». . .

У цих двох пістолетних пострілах прозвучало і відлуння жорстокостей братовбивчої громадянської війни, і роздвоєність та незахищеність людини з «плямами» в біографії (деякі треба було приховувати), яка задумала поєднати в собі сільського господаря непівських часів у житті з виявленням антинепівських партійних тенденцій в літературі.

Два постріли із захованого при дезертирстві нагана допомогли розірвати цю суперечність, вирватися із обіймів здорової селянської моралі, із батьківського «куркульського» світу в реальний світ літератури соціалістичного реалізму, де Андрія Головка чекала офіційна слава класика української советської літератури і, (хочеться вірити. . .) невгасимі муки сумління, що десятиліттями

тримали безсило обвислими над письмовим столом звиклі до праці селянські руки. . .

Літературний критик Іван Сверстюк, з яким ми поділилися сумнівами щодо друкування «Протоколу», прочитавши його і не вимовивши слова, написав ось ці два абзаци:

«Це документ про самогубство Андрія Головка. Самогубство, якого йому не вдалося реалізувати. Убивство дружини і дочки — це тільки перший акт драми. Як вона страшно нагадує новелю Стефаніка «Новина»! З поправкою на те, що Головка, на відміну від Гриця Летючого, пройшов дорогами крові як учасник війни в рядах білої армії, і наган його стріляв у 1924 році не вперше. . .

Дальший сценарій життя продиктувала Головкові в'язниця. Роман «Бур'ян» і був самолікуванням нервово хворого письменника в тюрмі. Перший варіант був явно більше наближеним до життя власного і навколишнього, але читачам відомий лише другий. . .».

* * *

Щодо тексту «Протоколу», про який мова, це фотокопія оригіналу: три стандартні бланки «Протоколу допитування винуватця», описані з обох боків чорнилом. Дата допитування і прізвище допитувача написане олівцем на одному із бланків. Показання Головка написані власноручно. Маємо також ксерокопію передруку протоколу, на якому авторитетною комісією (а в її складі — письменник Валерій Шевчук та ін.) засвідчено автентичність документу взагалі і почерку Головка зокрема. При порівнянні завіреного передруку з фотокопією оригіналу виявлено незначні розходження (окремі літери, розділові знаки, два не дуже виразних слова).

«Протокол» виявила і передала науковцям кілька років тому тодішня студентка Київського держуніверситету Л. В. Дністран, яка займала помешкання у власника документу.

Численні орфографічні та пунктуаційні помилки, русизми, стилістичні огріхи «Протоколу» на тодішній стан автора можна віднести тільки почасти. Насамперед це свідчення ступеня грамотності навіть талановитіших із «плужан», закликаних в советську літературу, твори яких до належного рівня дотягували редактори.

НАЙНОВІШІ ПОДІЇ У КИЄВІ І ЛЬВОВІ

(УЦІС) Як подає радіо «Свобода», у Києві органи безпеки та міліції зірвали запланований з'їзд Української Демократичної Спілки. У Львові відправлено молебень, присвячений 70-тій річниці проголошення Соборности України.

Згідно з повідомленням представника московської філії Української Гельсінської Спілки, 21-го січня 1989 року у Києві о 10-тій годині ранку мав відбутися з'їзд Української Демократичної Спілки (УДС). Того ж дня заплановано було також влаштувати обласну конференцію Української Гельсінської Спілки (УГС). До Києва делегати УДС почали прибувати ввечорі 20-го січня. Однак, уже того самого вечора органи безпеки почали депортувати делегатів за межі Києва. Наприклад, видалено з української столиці делегата з Москви, а також із Сум.

Депортація тривала і наступного дня, 21-го січня. Загалом видалено з Києва понад 40 осіб. Про багатьох депортованих немає жодних інформацій. Таким чином органи безпеки зірвали з'їзд УДС. Вулицю Остомельську, де мав відбутися з'їзд на приватній квартирі, заблокували органи міліції та безпеки з обох боків. Заблоковано також і всі під'їзди.

Натомість відбулася запланована обласна Конференція УГС. У ній не міг взяти участі тільки Сергій Набока, який є водночас членом УДС. Набока є головою Українського Культурологічного Клубу (УКК). 25-го грудня 1988 року УКК схвалив рішення вступити до Української Гельсінської Спілки як колективний член.

З іншого боку, агенство «Франс-прес», яке посилається на самвидавські джерела, а теж лондонський щоденник «Індепендент» подають цифру 60 осіб, затриманих у Києві, в наслідок операції проти відбуття з'їзду УДС. Деяких із делегатів заарештовано на залізничному дворі, коли вони виходили з поїзду. 14-тьох із затриманих осіб звільнено ще в суботу ввечорі.

МАСОВЕ ВІДЗНАЧЕННЯ АКТУ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ У ЛЬВОВІ

В неділю, 22 -го січня 1989 року, у Львові на площі Собору Святого Юра відправлено Молебень, присвячений 70-тій річниці проголошення акту возз'єднання — соборности Західньо-Української Народньої Республіки та Наддніпрянської Української Народньої Республіки в одній незалежній Українській Народній Республіці.

На Молебні, в якому взяли участь від десяти до п'ятнадцяти тисяч осіб, були присутні члени УГС. На початку відправи міліція намагалася перешкодити нормальному перебігові релігійної церемонії за допомогою гучномовців. Однак спроба зірвати богослуження зазнала краху.

Як було повідомлено раніше (гл. УЦІС 2/56/89), ініціатором відзначення ювілею 70-ліття Соборности України була *Ініціативна Група Марійського Товариства Милосердя*.

ІСТОРИЧНИЙ АКТ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ

Звернення Виконавчого Комітету Української Гельсінської Спілки

(УЦІС) З нагоди 70-ліття Акту Соборности України 22-го січня 1919 року, Виконавчий Комітет Української Гельсінської Спілки видав Звернення, опубліковане у 54-му числі Листка Прес-служби УГС, текст якого подаємо нижче.

Упродовж віків наш народ, розділений територіально між могутніми сусідами, прагнув свободи й змагав до возз'єднання своєї батьківщини в єдиний соборний організм.

Віковічна мрія народу стала дійсністю щойно на початку ХХ сторіччя. Ініціатором возз'єднання була Західньо-Українська Народня Республіка (ЗУНР). 70-тиріччя цього акту відзначили львів'яни 1-го листопада 1988 року, поклавши квіти й відправивши панахиду на могилах стрільців Української Галицької Армії на Янівському цвинтарі.

3-го січня 1919 року, від імени українців Австро-Угорщини, найвищий законодавчий орган (Національна Рада) Західньо-Української Народньої Республіки урочисто проголосив об'єднання Західньо-Української Народньої Республіки з українцями Наддніпрянщини в єдиній народній республіці. Директорія Української Народньої Республіки вітала цей історичний крок і вирішила запровадити його в життя.

22-го січня 1919 року цей акт усенародної волі був проголошений урядом Української Народньої Республіки на площі Софійського Собору в Києві в присутності українського війська і тисяч киян. В Універсалі, виголошеному з цього приводу, мовилося: «Від імени Української Народньої Республіки проголошує Директорія всьому українському народові велику подію в історії української землі. Дня 3-го січня 1919 року в місті Станиславові Українська Національна Рада Західньо-Української Народньої Республіки, як представниця волі всіх українців Австро-Угорщини й як найвищий їх законодавчий орган святочно проголосила з'єднання За-

хідньо-Української Народньої Республіки з придніпрянською Народньою Республікою в одну суверенну Народну Республіку. Вітаючи з великою радістю цей історичний крок наших західніх братів, Директорія Української Народньої Республіки вирішила прийняти до відома це з'єднання і ввести його в життя, згідно з умовами, які означено в ухвалі Української Національної Ради з дня 3-го січня 1919-го року».

Універсал закінчується словами: «Віднині во єдино зливаються століттями відірвані одна від однієї частини єдиної України — Західньо-Українська Народня Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) та Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили й за які вмирали кращі сини України. Віднині є єдина, незалежна Українська Народня Республіка».

Та силою історичних обставин проголошений акт возз'єднання не набрав чинности. Однак, протягом двох десятиріч він спрямовував погляди галичан у бік своїх сусідніх братів, додавав силу у боротьбі за свободу, не давав розчинитися у багатомовному морі, протидіяв зусиллям окупантів утвердити за собою споконвіку українські землі Західньої України.

Водночас наддніпрянські українці з надією на своїх західніх братів, знемагаючи під кривавим терором сталінських опричників, які вигубили третину українського населення, завдали нищівного удару українській культурі, розгромили Українську Автокефальну Православну Церкву й поставили Наддніпрянщину перед небезпекою цілковитого знищення.

Спостерігаючи за напруженою перебудовою національних інститутів в Галичині, наддніпрянці не втратили віри у відродження рідної культури, утвердження української суверенної республіки.

Отож проголошений 70 років тому акт об'єднання мусить стати нашим загальним народнім святом, а закладені в ньому федеративні основи — основами нашої демократії й суверенности. У зв'язку з цим Українська Гельсінська Спілка закликає відзначити великий Акт Возз'єднання українських земель різними заходами по всій Україні. Вона підтримує зокрема «Ініціативну групу Марійського Товариства Милосердя», що організує молебень 22-го січня нинішнього року на площі Собору Святого Юра у Львові о 13-ій годині після Служби Божої. Якщо священники офіційної Церкви відмовлять народові у цій молитві, будемо молитися самі, як молилися львів'яни 18-го грудня 1988 року за рятування дітей України та Вірменії біля церкви Святого Миколая.

«КАРБИ ГІР» — НЕЗАЛЕЖНИЙ АЛЬМАНАХ НА ПРИКАРПАТТІ

(УЦІС) Нещодавно на Захід дістався проспект третього номеру незалежного літературно-громадського альманаху «Карби гір», що виходить на Прикарпатті, в Івано-Франківській області, під редакцією Дмитра Гриньківа. Цей номер побачив світ влітку 1988 року. Із поданих інформацій довідуємося теж, що в грудні 1988 року вже вийшов четвертий номер альманаху.

Два перші номери альманаху «Карби гір» вийшли на початку 80-их років, однаке через переслідування КГБ це видання було припинене. Тепер альманах відновив свою публікацію.

Поет і прозаїк Дмитро Гиньків (народжений 1949 р.) це колишній політв'язень, який відбував покарання в 70-их роках в Пермських таборах. Д. Гриньків в 1973 р. був заарештований у справі Спілки Української Молоді Галичини, яку очолював, незалежної молодіжної організації, яка виступала на захист прав українського народу, її мови та культури.

До членів редколегії альманаху «Карби гір» входять колишні українські політв'язні — поет Тарас Мельничук, історик Ігор Кічак, публіцист Богдан Ребрик, а також колишній педагог-філолог Остап Качур. У виданні третього номеру брав участь теж Тарас Романюк, який тепер проживає у Вінніпегу.

За поданням Д. Гриньківа, нижче подаємо зміст третього номеру альманаха «Карби гір».

«Карби гір» — єдиний на Прикарпатті і Покутті незалежний літературно-громадський альманах, що виходить раз на квартал. Крім літературних доробків, має намір публікувати статті та замітки, в яких порушуються проблеми суто національного характеру: очищення української мови, відновлення забутих традицій національного побуту, захист національних святинь (сюди входять старі пам'ятники національним героям, пам'ятки українського минулого, забуті могили визначних предків тощо), захист навколишнього природного середовища від надміру отруєння хімікатами та різними гербіцидами, та ін.

«Карби гір» відкривається переднім словом редактора про те, коли і при яких обставинах вийшли попередні номери і дається ґрунтовне пояснення, чому так довго не виходив альманах. Доречно нагадати, що альманах має гасло, яким відбито напрям самого альманаху — це слова І. Франка із «Великих роковин»: «Кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть...». Альманах має п'ять відділів: «Червона калина» — літературний, «Золоті Ворота» — критично-публіцистичний, «Наша спадщина» — доробки забутих

літераторів і громадських діячів, «Листи та відгуки» — де подаються листи та примітки читачів, «Хроніка» — інформаційний.

«Червона калина» — поезія та проза не тільки авторів з Прикарпаття і Покуття, але й з усіх регіонів України. Для ширшого розуміння започаткованої назви цього відділу подано вірш Коваленка про любов до України під тією ж назвою «Червона калина». Далі поетичне слово репрезентують поети-прикарпатці: Тарас Мельничук, Тарас Романюк (нині вчиться в Канаді, в одній із духовних семінарій Манітоби), Ярослав Гасюк. Подається повторний передрук з журналу «Україна» за 1971 рік віршів Поета Тараса Мельничука, присвячених Лесі Українці (в 1988 році) до 75-их роковин з дня смерти поетеси). Завершує відділ проза Д. Гриньківа (дві новелі «Валили хату...», «Гнате, йой!»).

Другий за обсягом відділ «Золоті ворота» відкриває Остап Качур статтею-роздумом про поему Бориса Олійника «Сім» під назвою «Кілька неформальних думок про поему 'Сім'». Ігор Кічак подає статтю-дослідження на історичну тему «Критичні замітки з проблем Трояні» («Слово о полку Ігоревім»). Тарас Романюк виступає зі статтею на релігійно-філософську тему «Чорнобиль» (роздуми про те, чи не несе зневіра в Бога погибель людству і приклад Чорнобильської трагедії, як попередження). Євген Грицяк виступає зі статтею на тему вироблення стоїцизму і глибокої віри в Бога під назвою «Гомо сапієнс».

У відділі «Наша спадщина» опубліковані вірші Р. Чупринки «Рідний край», Теодозія Осьмачки «Лист», Дмитра Фальківського «Десь за стіною», а також оповідання Г. Гордієнка «Грабар не винен» про голодові страхіння на Київщині в тридцятих роках.

Єдиний лист Левка Лук'яненка із заслання до Ігоря Кічака поміщено у відділі «Листи та відгуки» (роздуми про сенс перебудови після виїзду на заслання).

Завершує номер відділ «Хроніка», в якому поміщено чотири повідомлення на тему культурного життя Прикарпаття: 1) Про відкриття пам'ятника Олексі Довбушеві в садибі космацького жителя М. Дідишина; 2) відкриття пам'ятного знаку в селищі Печеніжин до 250-річчя початку опришківського руху під проводом О. Довбуша; 3) відкриття музею писанкового розпису в м. Коломиї (єдиного на Україні). Статтю про відкриття музею писанкового мистецтва в Коломиї супроводжують фотографії церкви Благовіщення, в якій відкрито музей; 4) прем'єра п'єси Коженьовського «Верховинці» у Коломиї.

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРЕБУДОВИ

(УЦІС) На Захід вже продістався з України незалежний журнал київських студентів «Дзвін» число 2, мабуть, з вересня 1988 року. Журнал «Дзвін» є органом товариства «Громада», яку створили студенти Київського університету. Це число має 29 сторінок машинописного друку, яке редагували Дмитро Корчинський, Володимир Чемерис і Вадим Дивнич. Студенти обґрунтовано доводять, що такий непідцензурний журнал для молоді є необхідний «... для висвітлення широкого кола думок...», особливо таких, які промовчані окупантом і «... не співпадають з офіційними думками...».

В журналі поміщені матеріяли, в яких є стисле наświetлення жорстоких репресій в Україні, які були і є реалізовані вислужниками Москви, зокрема В. Щербицьким. Також подані матеріяли про створення Української Гельсінської Спілки (УГС), про масові демонстрації та мітинги у Львові, про розмову з В. Чорноволом, поданий цікавий історичний календар на місяць вересень, а теж поміщені деякі поезії таких авторів, як В. Стуса, В. Симоненка, М. Холодного, В. Кулика тощо. З цього числа журналу нижче поміщуємо один матеріял про перебудову в Україні.

Злостивих радикалів, які весь час галасували, що гласність у нас дуже обмежена, нарешті посоромлено: не пройшло й чотирьох років з початку перебудови, як в Україні зі сторінок письменницької газети заговорили про репресії 1972-73 років!

Тепер всім зрозуміло, що гласність не має меж: названо прізвище одного (!) винного за ці репресії — секретаря ЦК КПУ з ідеології Маланчука (нині покійного), навіть введено в обіг термін «маланчукізм», яким користувалися раніше лише запеклі шестидесятники та агенти ЦРУ — українські дисиденти!!

Навіть дозволено розповісти про те, що в кулуарах Спілки письменників говорять про одного високопоставленого партійного діяча (нині покійного), який став прототипом Володьки Лободи і організував цькування Гончарового «Собору»!!!

Як би там не було, кілька публікацій в «Літературній Україні», можна сказати, «відкрили тему», показали, що про події двадцяти-п'ятнадцятирічної давнини на Україні можна вже говорити.

Якщо можна, то спробуймо і ми.

Межа 60-х 70-х була не просто зламом десятиріч — то був рубіж дуже важливих відтинків української історії. Перший з тих відтинків хронологічно співпав з шестидесятими роками і був продовжений лібералізацією московської політики за Хрущова. То був другий після встановлення влади большевиків в Україні етап національного відродження після «українізації» 20-х років. Ті часи зродили нам такі неповторні явища, як Василь Симоненко, Василь Стус, Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Вяче-

слав Чорновіл, Ірина Калинець, Іван Драч, «Собор» Гончара, роботи Івана Дзюби та Михайла Брайчевського. То був час, коли квіти української культури, національної самосвідомості проби-валися крізь паморозь непевної хрущовської відлиги. То був час, коли українці почали усвідомлювати себе українцями, почали усвідомлювати необхідність збереження української мови, пам'яток історії, народніх звичаїв.

Брежнєвське керівництво, звичайно, не могло безсторонньо спостерігати за тими процесами. Воно бачило в них небезпечні для синтезованої держави відцентрові тенденції, або принаймні загрозу для впровадження тоді політики надцентралізації. Тому дуже швидко проти шестидесятників почали застосовувати рішучі заходи.

Було заарештовано українських критиків Івана Світличного та Івана Дзюбу. Останнього — за роботу «Інтернаціоналізм чи русифікація», в якій з марксистських позицій критикувалася національна політика СРСР. До речі сказати, більшість з того, про що говорив тоді автор статті, зараз лунає з усіх засобів масової інформації.

Переслідувань зазнали філолог Ярослав Дзира — за дослідження про вплив козацьких літописів на історичну поезію Тараса Шевченка, та історик Михайло Брайчевський — за роботу «Воз'єднання чи приєднання», в якій, знову ж таки з марксистських позицій, критикувалася кагановичівська фальсифікація історії України, яка є пануючою в советській історіографії й до сього часу. На всіх навішується ярлик націоналістів.

Не зупинились і перед такими великими мистцями, як тодішній голова правління СПУ Олесь Гончар. До речі, прототипом Лободи був не хто інший, як Ватченко, що в 1968 році, коли з'явився «Собор», був першим секретарем Дніпропетровського обкому КПУ (цькування Гончара почалось в Дніпропетровській обласній пресі).

І все ж, це ще було не те, чогось нашим керівникам не вистачало. Зараз важко судити, що відбувалося на початку 70-х за кулісами влади, хто приймав рішення, хто давав вказівки, яка була позиція тієї, чи іншої відповідальної особи. Можливо, брежнєвське керівництво було незадоволене масштабами цькування шестидесятників в Україні й вирішило покінчити з цим рухом раз і назавжди. Інші причини в тому, що відбулося 72 року, знайти важко.

У травні 1972 року Петро Шелест зникає з поста першого секретаря ЦК КПУ, а натомість обрано на цю посаду Володимира Щербицького. Перед тим Щербицький займав пост голови Ради Міністрів УРСР. Але, мабуть, не лише своїй попередній посаді зобов'язаний Володимир Васильович цим злетом. У той застійний час біля керма держави з'явилися люди, які мали щастя працювати

колись у Дніпропетровському пліч-опліч з Леонідом Іллічем. Це були зокрема, крім Щербицького, колишній міністр внутрішніх справ Микола Шоловков та теперішній голова КГБ Віталій Чебриков. (Щойно Чебрикова обрано секретарем ЦК КПСС та головою правової комісії ЦК КПСС).

Отож, після свого підвищення Володимир Васильович почав підбирати собі «команду». В ті ж часи до республіканського керівництва потрапили вже відомі нам товариші Маланчук та Ватченко.

Ось що згадує про ті часи Вячеслав Чорновіл: «Арешти супроводжувались потужним наступом на українських письменників, діячів культури, вчених, усіх, кого турбувала доля рідної мови, хто мислив нестандартно. З'явилися розгромні статті у пресі, почалися вилучення виданих перед тим книг, стали практикуватися вимушені покаєння та публічні проробки (дещо в стертому вигляді повторювалася ситуація 30-х років). Від активної участі у створенні духовних цінностей нації було усунено зовсім або на довгі роки багатьох талановитих письменників, критиків, перекладачів, істориків, художників, режисерів. Інші опустилися до пристосовницьких творінь, не гідних їхнього таланту, зате пішли вгору кон'юнктуристи та пройдисвіти на взірець тодішніх директора інституту літератури АН УРСР Шамоти або секретаря ЦК КПУ Маланчука. Різко посилилась русифікація: українська мова остаточно виганялась із усіх сфер державного, громадського і культурного життя, за особистим прикладом Щербицького від неї відмовлялися партійні організації («Український вісник» ч. 7).

Сотнями виключали студентів із університетів за стандартним звинуваченням в націоналізмі. Молоді поети Василь Рубан, Олег Лишега, Віктор Неборак, композитор та співак Віктор Морозов — це лише кілька імен тих, хто змушені були «достроково закінчити навчання». Вячеслава Чорновола, Василя Стуса, Михайла Гориня, Миколу Холодного, Ірину Калинець, Миколу Руденка було засуджено за антисоветську діяльність. Письменника Євгена Сверстюка звинуватили в тому, що він посмів виступити на захист «Собору» із своїм есеєм «Собор у риштуванні».

Де ж ти омріяна гласносте, щоб полічити людей, запроторених до психушок, звинувачених у «згвалтуванні»?

Де ти, гласносте, щоб дізнатися, нарешті, про імена тих, хто по звирячому закатував Аллу Горську та Володимира Івасюка?

Хто винен у смерті по дванадцятьох роках «відсидки» у кучинському таборі одного з найталановитіших українських поетів Василя Стуса?

Хто з такою методичністю нищив українську культуру, літера-

туру, привів українську мову до того стану, в якому вона опинилася зараз?

Маланчук та Ватченко?

А їхній безпосередній партійний начальник, той, хто уособлює ще й зараз найвищу владу на Україні, не повинен відповідати за воскресіння сталінізму на початку 70-х? Чи, може, він не знав про репресії? Чи, може, нехороші підлеглі старано маскували від нього свої чорні справи?

Не міг про все те Щербицький не знати. Більше того, нічого страшного маланчуки та ватченки не наробили б, якби позиція «першого» була протилежна їхній.

На ХІХ партконференції прозвучали імена членів ЦК КПСС, які скомпромітували себе діяльністю в «застійні» часи. Але чому не було названо прізвища Володимира Васильовича? Як член Політбюро ЦК КПСС, він має нести відповідальність за застій не лише на Україні, а й в усьому Союзі.

Всі добре розуміють, що за нашої системи виборів у партії, замінити на посту «першого» Щербицького кимось іншим можна лише з Москви, так, як замінили брежнєвців в Узбекистані, Вірменії, Казахстані, Азербайжані. Але Щербицький чомусь користується великим довір'ям «нагорі» — нещодавно його на честь семидесятиліття було навіть нагороджено орденом (на останньому пленумі ЦК КПСС було спроваджено на пенсію всіх підстаркуватих членів Політбюро, крім Щербицького). Так що чекати на якісь зміни з гори — марна справа.

Зараз в Україні ми маємо рівень гласности набагато нижчий за середньосоюзний. Українські читачі дивуються, порівнюючи, наприклад, «Огонек» чи «Московские новости» з київськими, львівськими чи харківськими виданнями. Здається, Україна загальмувалася чи то наприкінці «застійного» періоду, чи то на самому початку перебудови.

Вже рік в Україні продовжується цькування людей, які в період панування брежнєвщини не побоялися чесно і відкрито сказати про недоліки пануючої у нас системи, про невирішеність національного питання в СРСР і пропонували той шлях виходу із становища, який, власне, і був прийнятий керівництвом партії у період перебудови. Ті люди заплатили за свою чесність — хто довгими роками таборів, а хто і своїм життям. Навіщо ж рупори правлячої в Україні команди Щербицького — газети «Радянська Україна», «Вечірній Київ», «Львовская Правда» — виливають на голови тих людей брудні помії, — звинувачення в стилі Кагановича, Суслова чи Маланчука.

Користуючись безкарністю та захоченням своїх господарів,

послідовники недоброї пам'яті колишнього голови КГБ УРСР Федорчука перейшли вже й до діла.

26-го квітня 1988 року КГБ та міліція застосовують насильство до учасників мирної екологічної демонстрації на площі Жовтневої революції в Києві, які тримали гасла, взяті зі сторінок «Літературної України».

В липні прямо на вулицях Києва молодці у цивільному похапали 17 представників Українського культурологічного клубу і розвезли їх подалі від столиці.

4-го серпня 1988 року львів'яни назвали «днем собачої демократії»: мирну демонстрацію спецзагони розганяли з собаками. З'явилась і перша жертва української перебудови — активіст та організатор львівських демонстрацій тридцятирічний інженер-фізик Іван Макар — в той же день «собачої демократії» його заарештовано.

Що ж протизаконного чи антисоветського вчинили ці люди? Влада так і не відповіла на це запитання. І навіряд чи відповість, поки не пориється у своїх словниках маланчуківських ярликів.

Причина тієї кампанії (а те, що всі ці факти-ланки одного ланцюга, початок якого виходить від найвищого вмістилища влади в Україні, мабуть, зрозуміло) проста. По-перше, «застійні товариші» у такий спосіб націляються на тих, хто в шестидесятих-семидесятих відкрито говорив про їх зловживання владою, а по-друге, вони зрозуміли перебудову посвоєму: говорили одне, тепер будемо говорити інше, а роїбити будемо так, як робили.

Ні, не УКК та редакція «Українського вісника» антисоветщики. Антисоветщики — теперішнє керівництво України, що знехтувало свободами, гарантованими советською конституцією, що знехтувало основним радянським принципом: «Вся влада — радам».

Тепер доконечно ясно: в Україні не буде советської влади доти, доки тут владарюватиме команда Щербицького.

Хома СЕВЕРИН

Товариство «Громада» у боротьбі за збереження пам'яток культури та за екологію зіткнулося з такою закономірністю. Писання листів та звертання до офіційних органів рідко коли допомагало справі. Тисячі підписів було успішно зібрано під вимогою заборонити будівництво Чигиринської АЕС, але будівництво продовжується. Контр-адмірал Коровін, начальник київського військово-морського політичного училища, не дивлячись на протести київської громадськості, заявляє: «Ми ніколи не підемо з цієї території» (території Могилянської Академії та Брадського монастиря — національної української та загальнослов'янської культур-

ної святині). Чиновники типу Коровіна будуть до тих пір господарями нашої землі, доки влада буде належати не народові, а незалежним від народу партійно-державним бюрократам.

ЗАКЛИК ДО РОСІЙСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

(УЦІС) Згідно з одержаною вісткою, у Вільнюсі, Литва, відбулася чергова нарада представників Національно-демократичних рухів поневолених в СРСР народів, яка закінчилася 29-го січня 1989 року. Учасники цієї наради, між якими були представники Української Гельсінської Спілки, звернулися з окремим закликом до російської інтелігенції в національних питаннях, текст якого в українському перекладі подаємо нижче.

* * *

Панове!

В історії держави, яка об'єднала наші народи, наступив драматичний момент, коли нерівноправне співіснування націй поставило їх перед небезпекою цілковитого зникнення. Нам тяжко навести інший приклад про те, як за такий короткотривалий період історії правлячий режим довів до стану руїни культуру багатьох народів. Нині Советський Союз залишається єдиною у світі імперією, де пляномірно нав'язано великодержавність і засоби асиміляції, де народи позбавлено будь-якої можливості самостійно вирішувати свої політичні та культурно-національні проблеми. Советська держава успадкувала від царської Росії, яку навіть Ленін називав «тюрмою народів», принципи придушування прав пригноблених народів, і протягом десятиріч реалізувала ідею так званого злиття націй. Насправді, ця ідея служила прикриттям brutальної, насильницької русифікації. В останні десятиріччя, як ефективний засіб зміцнення імперської структури використовували штучне заселення корінними російськими родинами територій советських неросійських республік, і навпаки: у формі організованого набору робочої сили на т.зв. будівництва комунізму, як ось горезвісний БАМ (Байкальсько-Амурська Магістраля) та інші. Компрометуючим прикладом може послужити публікація в незалежній литовській газеті «Відродження», номер один, за січень нинішнього року.

Згідно з цією публікацією існує таємна державна постанова на підтримку кількості корінної нації в столицях республік на рівні не більше як сорок відсотків від загальної кількості населення міста, а в самих республіках — не більше як шістдесят відсотків.

У самій Російській Федерації політика асиміляції національних меншостей довела до межі етнічного зникнення евенків, нанайців, чукчей, мордву, одмуртів, комі та багато інших народів. За роки проведення шовіністичної політики в мирні часи правлячий режим знищив десятки мільйонів нічим невинних громадян. Страх і сила стали єдиними панівними засобами збереження імперії. Великих жертв зазнали не лише пригноблені народи, а й сам російський народ, який у руках режиму є знаряддям гноблення, знаряддям асиміляції. Спроби з боку великодержавного керівництва СРСР надалі зберігати для російської нації систему національної підкерованості призведуть лише до загострення міжнаціональних відносин, до розпалювання ворожнечі й ненависти.

У зв'язку з цим, ми, представники національно-демократичних рухів народів, які живуть на території Советського Союзу, вважаємо, що настав час, коли обіцяне треба виконати. Право нації на самовизначення, що його проголошує правляча комуністична партія із самого початку свого існування, має бути реальністю. У нас виникає подив, що за деякими війнятками представники демократичного руху Росії російська інтелігенція в цілому досі не знайшла в собі можності чітко висловитися щодо національного питання, осудити диктатуру духовного гноблення, яку провадить російсько-советський уряд, як злочин проти людства. Але прийшов час, система рухнула. Будувати нову споруду треба на нових підставах. Ми пропонуємо будувати її на підставах національного суверенітету і незалежності, а також на підставах демократичних ненасильницьких принципів. Ми закликаємо всіх справжніх російських патріотів — разом з тими, хто перебуває нині за межами Росії, — які відчувають потребу повернутися до неї, активно, рішуче, самовіддано, розпочати будівництво своєї демократичної національної держави. У здійсненні цього прагнення ви можете завжди сподіватися на наше вельми добре ставлення.

У прикінцевому документі Віденської зустрічі представників тридцяти п'ятох країн держав-учасниць наради з питань безпеки та співпраці в Європі, а також Сполучених Штатів і Канади, мовиться, що, виходячи з принципу права народу розпоряджатися з власною долею і згідно з відповідними статтями Прикінцевого акту Гельсінських угод, ці народи мають завжди право за умов повної свободи визначити, коли й як вони бажають, свій внутрішній і зовнішній політичний статус без зовнішнього втручання, а також визначати згідно зі своїми переконаннями свій політичний, економічний і соціальний та культурний розвиток. Ми вважаємо, що нестерпним є те становище, коли підписані советським урядом міжнародні документи, насправді ігноровано. Тим часом ми розглядаємо ці документи, як запоруку справедливого вирішення національної проблеми. Ми висловлюємо сподівання, що російська

інтелігенція, демократичний рух Росії, всі російські патріоти підтримають визнану всією міжнародною громадськістю ідею національної незалежності.

Вільнюс, 29 січня, 1989 року.

* * *

Від імени Української Гельсінської Спілки заклик підписали Олесь Шевченко, Микола Горбаль, Іван Макар та Богдан Гризань.

Заклик підписали також представники Партії Демократів Литви, Литовської Гельсінської Групи, Ліги Свободи Литви, Національної Спілки Литовської Молоді, Литовського Комітету для рятування політичних в'язнів.

Від Латвії: Рух Національної Незалежності Латвії, Клуб захисту на-вколишнього середовища.

Від Естонії: Партія Національної Незалежності Естонії.

Від Білорусі: Білоруський Клуб «Пагоня», газета «Білоруська Трибуна», Товариство св. Іллі Праведного.

Від Грузії: Грузинська Гельсінська Група, Товариство Іллі Чевчевадзе, Національно-демократична Партія Грузії.

Від Вірменії: Об'єднання Національного Самовизначення Вірменії. Об'єднання боротьби за виживання Вірменії.

Від кримських татар: Національний рух кримських татар Криму.

ПОМЕРЛА КЕРСНОВСЬКА ІРИНА МИКОЛАЇВНА

(УЦІС) Дещо спізнено наспіла з України сумна вістка, що в половині жовтня 1988 року померла в Караганді, Казахстан, сл. п. *КЕРСНОВСЬКА Ірина Миколаївна* народжена в Києві у жовтні 1907 року.

За свою патріотичну діяльність для добра українського народу в умовах жорстокої московської окупації, Покійна довгі роки каралася по тюрмах і концентраційних таборах Сибіру аж до її звільнення у 1956 році, але зі заборобою повернутися і жити на рідній землі. Від того часу аж до кінця свого життя, Покійна Керсновська жила в Казахстані, в Караганді, а її скромне, гостинне мешкання стало перехідним пунктом для багатьох українських в'язнів і засланців, які після звільнення поверталися у рідні сторони чи до призначених місць заслання.

Тверда у своїх поглядах, але з незвичайно добрячим серцем, Покійна Ірина подавала моральну і всяку іншу допомогу своїм

братам і сестрам по-недолі, через що була люблена і шанована всіми, хто її знав.

Вічна Їй Пам'ять!

ВІСТКИ З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

(УЦІС) Наприкінці січня ц.р. з рамени Єпископату УКЦ в Україні вислано до М. Горбачова листа такого змісту:

Голові Президії Верховної Ради СРСР
Михайлу Горбачову
від Єпископату Греко-католицької Церкви України

Вельмишановний Голово,

У нас, представників Греко-католицької Церкви, існує конструктивний діалог з советським урядом, зокрема з Радою по справах релігії при Раді Міністрів СРСР. Тому ми дуже просимо Вашої згоди прийняти делегацію нашої Церкви для з'ясування наболілих питань, які пов'язані з легалізацією нашої Церкви. Просимо назначити дату прийому для нашої делегації і надіслати повідомлення за адресою:

290 046 Львів,
вул. Калініна 184
Курчаба Філемон Іванович.

Львів-Ужгород, 28 січня 1989 р.

еп. Дмитренко Софроній
еп. Маргітич Іван

Покищо не відомо, чи і яку відповідь одержано на цього листа. В міжчасі член московської Філії Української Гельсінської Спілки Людмила Єфременко звернулася до Ради по справах релігії з вимогою з'ясувати, чому від неї не приймають заяви стосовно легалізації УКЦ. Голова цієї Ради Харчев і керівник відділу для католицьких Церков Кузнецов відповіли, що така Церква як УКЦ не існує, а раз вона не існує, то нема й віруючих такої Церкви, тому зайво з такими справами до них заходити. Але при відході Харчев сказав, що в принципі таке питання існує, однак він тепер нічого не може сказати, бо воно знаходиться тепер десь там вище і він не знає, як воно буде вирішене.

Дещо іншу аргументацію подано при відмові зареєструвати

церкву для греко-католиків мадярів на Закарпатті. Кілька днів тому до Ради по справах релігії при Раді Міністрів СРСР поступила заява від 800 вірних греко-католиків мадярів зі села Шалапки Виноградівського району Закарпатської області з проханням зареєструвати їхню Церкву. Однак голова відділу Ради для католицьких Церков Кузнецов відмовився прийняти цю заяву на підставі того, що, мовляв, греко-католицизм на Україні є явищем політичним, що це в принципі політична організація, яка не підлягає реєстрації, а теж, що це доводить до розпалювання національної і релігійної ворожнечі.

Згідно з повідомленням о. Григорія Сімкайла, в останніх днях посилювався психологічний тиск і терор проти священників Української Католицької Церкви на Івано-Франківщині і Тернопільщині. Єпископа Василика, братів Сенькових і Миколу Сімкайла неодноразово штрафували і викликали в органи безпеки.

ТОВАРИСТВО «СЛАВУТИЧ» У МОСКВІ

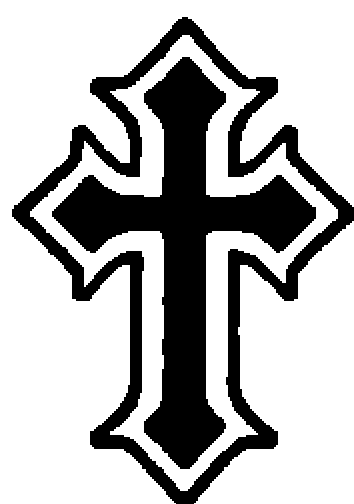
Від деякого часу в Москві діє товариство «Славутич», що його створили проживаючі там українці. Товариство ще не має юридичного статусу, але вже проводить діяльність.

Літературно-музична секція Товариства уряджує культурні вечори і збирають фонди на створення музично-драматичного українського театру. Також є в плані відкрити в Москві українську державну школу і вже є зголошених 50 дітей, але згідно з місцевим законодавством для відкриття такої школи потрібно більше дітей. В останньому тижні березня ц.р. є в плані провести в Москві дні української культури.

Товариство «Славутич» начисляє кілька сотень членів, а його організатором є Іванченко Олександр Семенович.

*

Новий провід Українського Культурологічного Клубу в Києві
На зібранні УКК дня 25 грудня 1988 року обрано Управу УКК в такому складі: Сергій Набока — Голова, Анатолій Битченко — Заступник Голови, Ольга Гейко — Секретар.

З болем і смутком повідомляємо Відділи та все Членство ООЧСУ, що дня 9-го січня, 1989 року, відійшов у Вічність —

сл. пам. д-р БОГДАН РОМАНЕНЧУК

відомий літературознавець, автор багатьох наукових праць, професор на американських університетах, довголітній член Головної Управи ООЧСУ, колишній Голова Відділів ООЧСУ, УККА та НТШ у Філадельфії, перший редактор «Національної Трибуни», редактор «Вісника» ООЧСУ та багатьох інших видань.

Покійний народився дня 23-го лютого, 1906 року, в селі Воскресінці, повіт Коломия, Західня Україна. По закінченні студій на Львівському університеті в 1935 році, Покійний був викладачем української мови і літератури в Українській Академічній Гімназії у Львові. Ступінь доктора здобув у 1958 році на Пенсильванському університеті.

Від студентських часів Покійний був членом Українського Націоналістичного Руху і залишився націоналістом до кінця свого творчого для української науки та української визвольної справи життя. Був ініціатором святкувань річниці Крут.

Покійний залишив у смутку Вш. дружину Марію, доньку Оксану з дітьми, та всю нашу ООЧСУ-івську громаду.

Вічна Йому Пам'ять!

ГОЛОВНА УПРАВА ООЧСУ

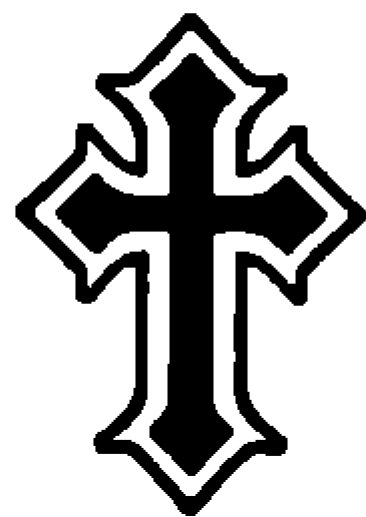
Невимовним смутком і болем наповнились душі і серця членів Редакційної Колегії журналу «Визвольний Шлях», коли відомість про відхід у Вічність сл. пам. проф. д-ра Богдана Романенчука дійшла й до нас.

Як відомо, Покійний був Членом Редакційної Колегії «Визвольного Шляху» понад десять років, а в перших трьох-чотирьох роках також активним дорадником тій частині Редакційної Колегії, яка практично редагує журнал в Лондоні, Велика Британія.

Склонюючи свої голови перед Світлою Пам'яттю Покійного, засилаємо і свої найглибші співчуття і кондоленції Достойній Дружині Покійного, Доні і Внукам, і всім Його Співдрузям у світі.

Вічна Йому Пам'ять!

РЕДАКЦІЯ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

З великим смутком повідомляємо членство ОУН й українське громадянство, що 12-го січня, 1989 року, в Торонті, Канада, відійшов у вічність визначний націоналіст-революціонер, провідний член ОУН, довголітній політичний в'язень, активний член Організацій Українського Визвольного Фронту —

сл. пам. інж. ПАВЛО ШЕВЧУК

народжений 10-го вересня, 1912 року, на Волині.

Після закінчення науки в українській гімназії у Кременці та по відбуттю військової служби в польській армії, в 1936 році вписується на студії у Львівській Політехніці на агрономічному відділі. Тут включається у визвольну працю ОУН, а під час большевицької окупації Західньої України переходить в підпілля і працює в Референтурі Зв'язку ОУН. В червні 1941 року активно включається в розбудову відновленої Української Держави. Під час виконання своїх обов'язків на зв'язковій лінії Київ-Львів-Варшава, 15-го березня, 1942 року, попадає до рук Гестапо, в казематах якого пройшов важкі тортури. На початку жовтня 1943 року, разом з великою групою членів ОУН попадає до горезвісного концтабору в Авшвіці. Будучи оптимістичної вдачі і зарадним у практичному житті, Покійний в тяжких умовах концтабірного життя всіляко допомагав своїм друзям-співв'язням, через що був знаний усім українським в'язням концтаборів Авшвіцу, Матгавзену й Ебензее, з якого 6-го травня, 1945 року, був звільнений американським військом.

Прибувши до Мюнхену, сл. пам. Павло Шевчук знову активно включається в працю ОУН і за добре виконання своїх обов'язків отримував признання Провідника Степана Бандери і Степана Ленкавського. У подіях 1954 року Покійний належав до активних співосновників «Шляху Перемоги», в якому якийсь час був працівником Адміністрації.

В 1956 році переїхав з родиною до Канади, де знову включається в українське організоване життя. Працював в адміністрації «Гомону України» і був секретарем цієї Спілки впродовж трьох каденцій. Був великим прихильником молоді й ентузіастом виховання молодого покоління, а як член Крайової Управи СУМ працював секретарем Таборової Команди на виховній оселі СУМ «Веселка».

Покійний з природи був відважний, спостережливий, життєрадісний, привітний і товариський. Постійно цікавився життям і подіями в Україні. Був відданим членом Служби Безпеки ОУН.

Сл. пам. Павло Шевчук належав до когорти борців ОУН, які справу Організації, її безпеку і її дію для визволення України ставили головною ціллю свого життя.

Оповитій смутком Родині — дружині Зені, синові Юркові з дружиною Оленою й доньками, родині в Україні висловлюємо найглибше співчуття.

Похорон сл. пам. Павла Шевчука відбувся 16-го січня, 1989 року, на цвинтарі Йорк в Торонті.

Вічна і Славна Йому Пам'ять!

*Провід
Організації Українських Націоналістів*

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040*

НІМЕЧЧИНА:

*"Shlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

Чикаго і околиця:

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

~~~~~

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.

~~~~~